

Norra Mellansverige

Socioekonomisk analys 2022

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	3
2. Demografisk bakgrund	5
Befolkningssammansättning och befolkningsutveckling i Norra Mellansverige.....	5
En kraftigt förändrad befolkningsstruktur i Norra Mellansverige.....	7
3. Utbildning.....	10
Befolkning med eftergymnasial utbildning	10
Övergång från grundskolan till gymnasiet	13
Övergång till högskola inom tre år från avslutad gymnasieutbildning	16
Unga som varken arbetar eller studerar (UVAS).....	18
4. Arbetsmarknad.....	21
Sysselsättningsgrad och arbetslöshet	21
Arbetsmarknaden för särskilt utsatta grupper.....	24
Ungdomar.....	24
Utrikes födda	26
Personer med funktionsnedsättning.....	30
Arbetsmarknaden under Covid-19-pandemin	30
En könssegregerad arbetsmarknad.....	35
5. Ohälsa	38
Ohälsotal och sjukfrånvaro/sjukskrivningar	38
Självskattad hälsa	41
Hälsan under pandemin	42
Ekonomiskt utanförskap.....	44
6. Näringsliv.....	49
Den oundvikliga omställningen i näringslivet.....	49
Klimatförändringarna	49
En förändrad demografisk struktur	50
Branschernas sysselsättningsutveckling.....	51
Omställningskapacitet.....	52
Sammanhållningen i samhället och den kommande omställningen	53
Branschbredd	53
Omsättning och antal arbetsställen	54
7. Diskussion och sammanfattning.....	56

1. Inledning

Norra Mellansverige, som omfattar Värmlands län, Dalarnas län och Gävleborgs län, är mitt uppe i sitt arbete för att förbereda länen för den kommande strukturperioden. Socialfonden plus (ESF+) är en av de fem europeiska struktur- och investeringsfonderna som är EU:s främsta investeringsinstrument. Den syftar till att hjälpa medlemsstaterna att återställa och öka tillväxten, förbättra sysselsättningen och samtidigt säkerställa en hållbar utveckling.

Denna socioekonomiska analys utgör en del av underlaget inför den nya programperioden för ESF+, 2021–2027. I den omvärldsanalys som tagits fram av ESF-rådet under hösten 2019¹ finns fem målområden identifierade; ekonomisk utsatthet, etablering på arbetsmarknaden, återinträde på arbetsmarknaden, instabil ställning på arbetsmarknaden och stabil ställning på arbetsmarknaden. Den socioekonomiska analysen bidrar med olika registerdata som belyser vilka grupper som kan ha en speciellt utsatt ställning på arbetsmarknaden eller ha stora svårigheter att ens ta sig in på arbetsmarknaden. Under arbetet med denna socioekonomiska analys för ESF+ har vi utifrån önskemål kompletterat materialet så att den också kan svara upp mot behov som finns i motsvarande arbete med den Europeiska utvecklingsfonden (ERUF). Det handlar främst om att stärka upp vissa delar om näringsliv och innovation. En stor del av analysen är relevant som underlag för båda dessa EU-fonder då den beskriver grundläggande förutsättningar för det regionala utvecklingsarbetet i Norra Mellansverige generellt.

Kunskap är grunden till en förståelse för utmaningar och möjligheter i samhället, men också grunden till förståelse för gömda strukturer som påverkar samhällsutvecklingen i lika hög grad som synliga strukturer. Kunskap krävs dels för att förstå, dels för att kunna identifiera åtgärder och arbeta för en förändring av rådande normer och strukturer i samhället som hindrar allas lika möjligheter. Denna analys är en fördjupning av de områden som är särskilt relevanta för Socialfonden – utbildning, arbetsmarknad, kompetensförsörjning, ohälsa samt innovation och näringsliv – med fokus på jämställdhet och jämlikhet. Flera av de medborgerliga rättigheter som vi alla ser som självklara blir genom rådande samhällsstrukturer även grundläggande jämställdhets- eller jämlikhetsfrågor. Till exempel är rätten och tillgängligheten till förskola en grundläggande jämställdhetsfråga i och med att kvinnor i högre grad tar ansvar för barnen.

Den statistiska uppföljningen ger en bild av det aktuella läget i Norra Mellansverige som helhet och de tre länen var för sig och hur utvecklingen har sett ut under en viss tid. Statistiken kan dessutom berätta för oss om de villkor och förväntningar samt kulturer och normer som finns i regionen och hur dessa strukturer påverkar regionens utveckling. Genom en konsekvensanalys ur ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv ökar kunskapen om hur samhället påverkas och vad som är viktigt för att kunna utveckla den regionala attraktiviteten och den service och de tjänster som erbjuds regionens alla invånare.

Analysen bygger på befintliga data. Tillgången till data släpar ofta efter något år vilket innebär att de siffror som presenteras inte är dagsfärska. Just dagsfärska siffror av exempelvis arbetslöshet eller andel högskoleutbildade är dock inte nödvändigt för att få en överblick över övergripande trender och tendenser i regionen. Materialet ger en bra överblick över hur Norra Mellansverige ligger till och vilka som är regionens största utmaningar inom de aktuella områdena.

I mars 2020 tog coronapandemin fart i Sverige och globalt, och effekterna som pandemin och de restriktioner som infördes för att hindra smittspridningen fått berörda stora delar av vår vardag

¹ <https://www.esf.se/app/uploads/2020/11/Bakgrund-till-framtiden-en-omv%C3%A4rldsanalys-f%C3%B6r-esf-perioden-2021%E2%80%932027.pdf>

under nästan två år. Den lågkonjunktur som var på gång redan innan pandemin och som sedan förvärrades av pandemin fick stora konsekvenser på arbetsmarknaden under våren 2020, men två år senare är arbetslösheten överlag lägre än innan pandemin. Men det är sannolikt att vi inte ännu kan överblicka de mer långsiktiga effekterna av pandemin. Vi ser till exempel att fler är långtidsarbetslösa nu jämfört med innan pandemin, och med det digitala skutt som många branscher tagit under de senaste två åren kan det nu finnas ytterligare kompetenser som behövs för att komma in på arbetsmarknaden. Lärdomen från tidigare ekonomiska kriser är att de som drabbas hårdast av en kris är personer som redan tidigare var utsatta och stod långt från arbetsmarknaden. För dessa individer riskerar tröskeln in på arbetsmarknaden att bli ännu högre när konkurrensen om jobb ökar till följd av ökad arbetslöshet.

Det är också möjligt att utvecklingen kommer att variera inom regionen, beroende på det lokala näringslivets struktur och andra förutsättningar. Kommuner som innan pandemin var starka kan drabbas hårt medan andra områden kan klara sig relativt bra. Inom Norra Mellansverige har regionerna—framför allt gränskommunerna—drabbats olika hårt av pandemins effekter knutna till den stängda gränsen mellan Sverige och Norge. Eda och Årjäng i Värmland är bland de kommuner som ser störst påverkan av detta i hela landet, framför allt inom gränshandel och besöksnäring samt svårigheter att arbetspendla över gränsen under en mycket lång tid.

Analysen är framtagen och sammanställd av Lina Hedman (Region Gävleborg), Peter Möller (Region Dalarna) och Anna-Karin Tollin (Region Värmland).

2. Demografisk bakgrund

Demografin i ett län eller region har stor betydelse för det ekonomiska läget och den socioekonomiska situationen i stort. En positiv befolkningsutveckling och en hög andel av befolkningen i arbetsför ålder förknippas ofta med en positiv ekonomisk utveckling. Utflyttning och en hög andel äldre medför större ekonomiska utmaningar.

Befolkningssammansättning och befolkningsutveckling i Norra Mellansverige

Det finns stora likheter i demografin i de tre länen i Norra Mellansverige, men den skiljer sig något från riket. Andelen i arbetsför ålder är lägre i Norra Mellansverige jämfört med riket medan andelen som är 65 år eller äldre är högre. Det innebär att försörjningskvoten - dvs. antalet barn och ungdomar samt pensionärer i relation till antalet i arbetsför ålder - är högre i Norra Mellansverige än i riket som helhet². Försörjningskvoten för riket 2021 var 77 vilket innebär att för varje 100 personer som arbetar är det 77 personer som inte arbetar, som måste försörjas. Kvoten är lägst i Stockholm med 67 men också låg i övriga storstadslän och län med universitet som i regel har en försörjningskvot på under 80. I Norra Mellansverige varierar försörjningskvoten från 84,9 i Värmland, 87,5 i Gävleborg till 90,6 i Dalarna. Dalarna har den högsta, Gävleborg den sjätte högsta och Värmland den tionde högsta försörjningskvoten av Sveriges 21 län. I och med det har Norra Mellansverige den högsta försörjningskvoten av Sveriges åtta NUTS2-områden.

	Värmland	Dalarna	Gävleborg	Riket
Antal	283 196	288 387	287 767	10 452 326
0-19 år	22 %	22 %	22 %	23 %
20-64 år	54 %	52 %	53 %	56 %
65+ år	24 %	25 %	24 %	20 %

Tabell 1. Befolkningen 2021 i Norra Mellansverige och riket (Källa: SCB)

Enligt aktuella befolkningsframskrivningar från SCB förväntas en negativ folkökning i samtliga tre regioner; Gävleborg förväntas minska med 1,5 procent, Värmland med 1,2 procent och Dalarna med 0,1 procent. Samtidigt förväntas andelen av befolkningen som är i arbetsför ålder år 2040 vara två procentenheter lägre i riket som helhet, samtidigt som andelen som är 65 år och äldre ökar med tre procentenheter. Samma utveckling syns i våra tre regioner. Tack vare en hög levnadsstandard och medicinska framsteg blir vi allt äldre, och befolkningen som är 95 år eller äldre förväntas öka markant till 2040³. En sådan utveckling kommer ytterligare öka på försörjningskvoten och på så sätt förstärka Norra Mellansveriges demografiska utmaning.

Befolkningsutvecklingen i Norra Mellansverige var negativ eller svagt positiv efter millennieskiftet, men de senaste åren har samtliga tre län haft en positiv befolkningsutveckling. Dalarnas befolkning minskade dock med knappt 300 personer mellan 2019 och 2020 men ökar igen år 2021. Överlag ligger det utrikes flyttnettot bakom den befolkningsökning som syns. Det märks inte minst av att befolkningskurvan skjuter uppåt i samtliga tre län under 2015-2016 när invandringen var hög.

² Försörjningskvoten räknas ut genom att dividera antalet personer i åldrarna 0–19 år och 65 och äldre med befolkningen som är 20–64 år, och sedan multiplicera med hundra.

³

https://www.scb.se/contentassets/029afdaf618d456ba73bd64b623c6878/be0401_2021i40_br_be51br2103.pdf

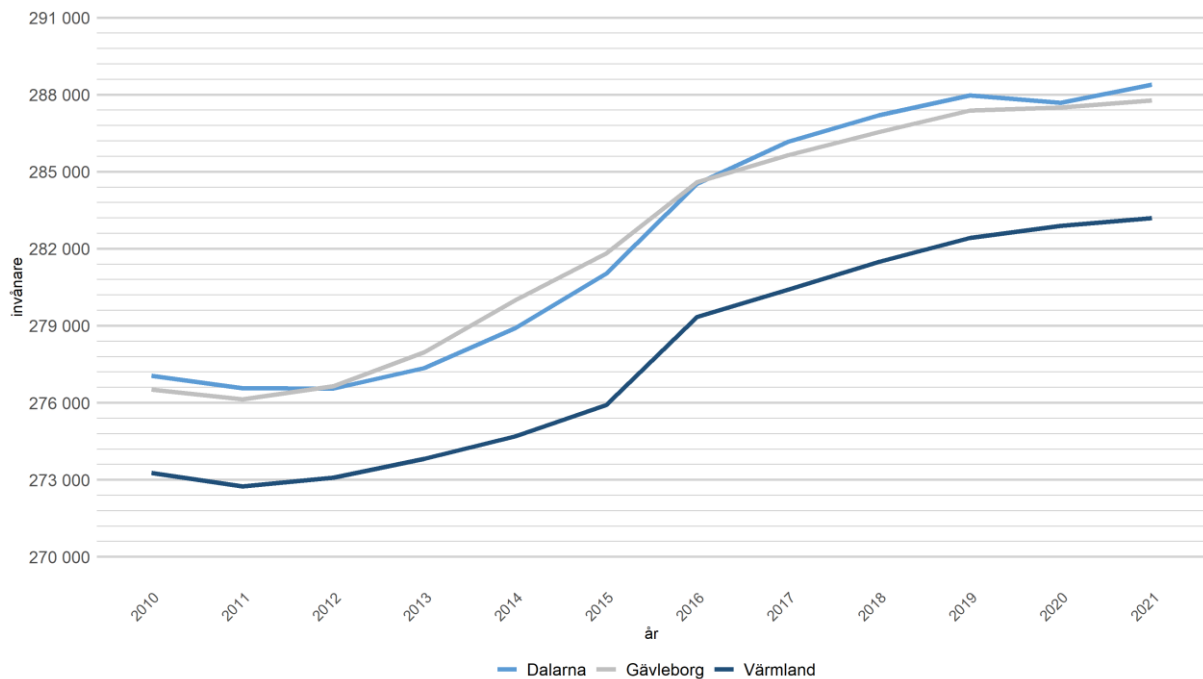

Diagram 1. Befolkningsutveckling i Norra Mellansverige 2010–2021 (Källa: SCB)

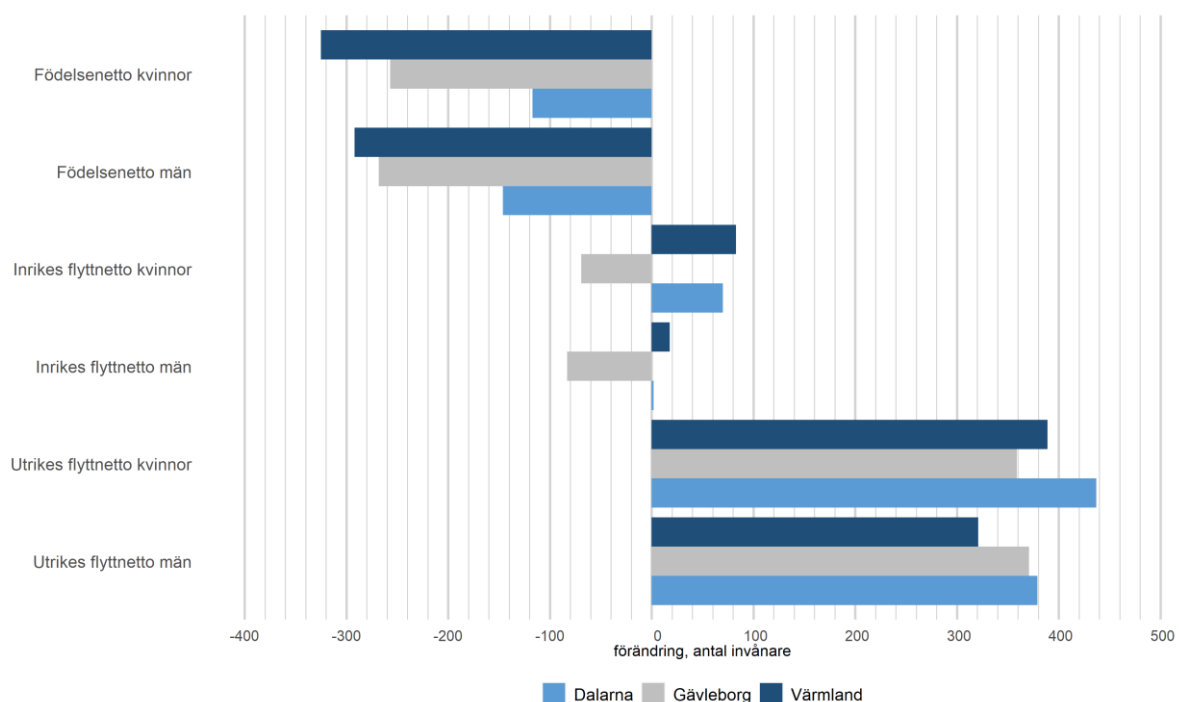

Diagram 2. Befolkningsförändringar i Norra Mellansverige 2021 efter kategori (Källa: SCB)

Det utrikes flyttnettot är särskilt intressant för analysen, inte bara för att det ensamt står för den största delen av befolkningsökningen utan också för att nyanlända personer utgör en viktig målgrupp för de insatser som initieras utifrån ESF+. Volymen på direktinvandringen till de tre länen i Norra Mellansverige är relativt likartad. Under perioden 2015–2016 var invandringen betydligt högre vilket berodde på den då stora flyktinginvandringen. SCB betraktar dock denna period som ett undantag i sitt arbete med att ta fram regionala (och nationella) befolkningsprognoser.

Den utrikes inflyttningen har dock minskat stort sedan coronapandemins start. Jämfört med 2019 minskade det utrikes flyttningsnettot 2020 med 55 procent i Dalarna, 42 procent i Gävleborg och 38 procent i Värmland.

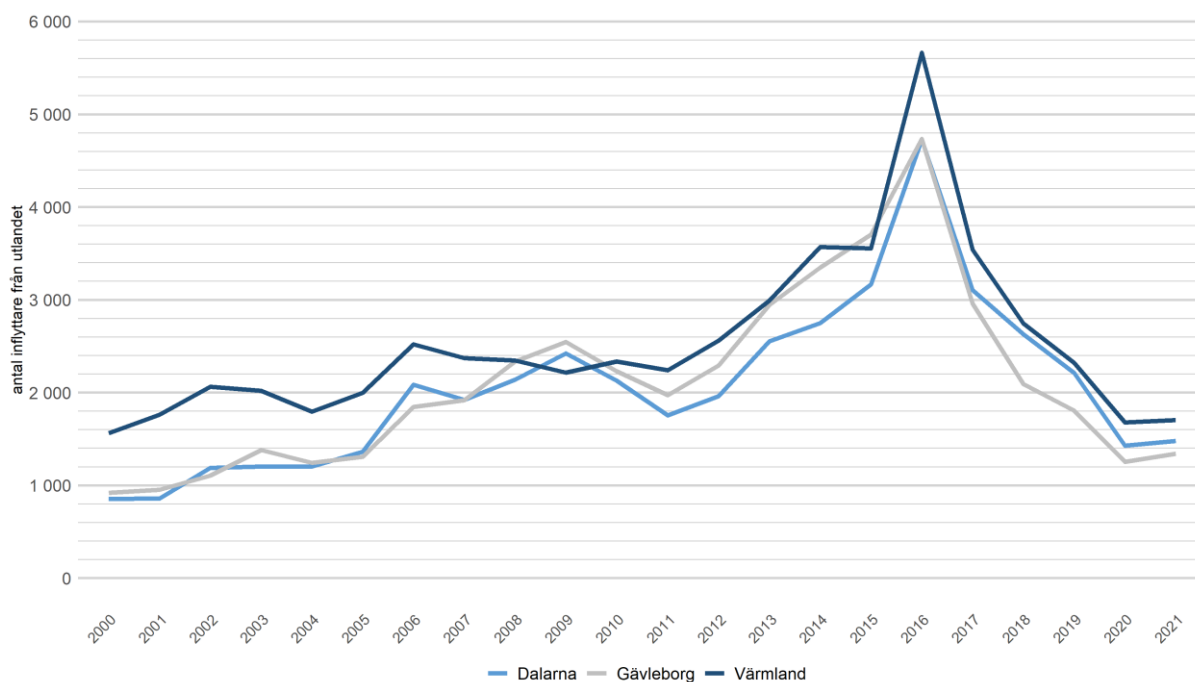

Diagram 3. Utrikes inflyttning till Norra Mellansverige 2000–2019 (Källa: SCB)

Invandringen till Norra Mellansverige har under 2010-talet dominerats av män. De största överskotten av män såg alla tre regionerna 2016, då det var 748 fler män än kvinnor som invandrade till Värmland, 623 fler män som invandrade till Dalarna och 615 fler män som invandrade till Gävleborg. Den här trenden har avtagit under efterföljande år, och 2021 var det 17 fler kvinnor än män som invandrade till Värmland och 18 fler kvinnor som invandrade till dalarna. Däremot var det fortfarande en övervikt av män som invandrade till Gävleborg, där 79 fler män än kvinnor invandrade 2021. Nästan 60 procent av invandringen 2021 var personer i åldrarna 25–64 år, en fjärdedel var barn under 15 år och 16 procent var i åldrarna 15–25. Ungefär fyra procent var 65 år eller äldre.

Vi kan se att pandemin påverkat flyttmönstren i stor utsträckning under 2020 och 2021, då den utrikes inflyttningen sjunkit markant medan den inrikes inflyttningen ökat. Åldersspridningen för den inrikes inflyttningen är större jämfört med invandringen, där en något lägre andel är i arbetsför ålder och större andelar yngre och äldre. Hur pandemin påverkar flyktingströmmar på längre sikt återstår att se, men med stängda gränser kan flyktingars alternativ starkt begränsas. Minskad invandring och antagandet om att invandringen kommer att ligga på en lägre nivå än tidigare har påverkat befolkningsframskrivningarna väsentligt. Vi ser nu större förändringar i framskrivningarna från år till år, där våra tre regioner enligt de senaste framskrivningarna förväntas minska sin folkmängd till 2040 som en följd av den starkt begränsade invandringen. En minskad invandring får stora konsekvenser för den demografiska strukturen redan de närmaste tio åren.

En kraftigt förändrad befolkningsstruktur i Norra Mellansverige

Den utveckling vi ser nu i Norra Mellansverige, med en hög andel äldre i befolkningen, delar vi med övriga Sverige och med samtliga utvecklade länder i världen. När välståndet och utbildningsnivån i ett land ökar och dödstalen sjunker skaffar invånarna färre barn. Detta är en utveckling vi sett i alla länder med ett växande välstånd, och när det föds färre antal barn per kvinna och när god hälso- och

sjukvård förlänger medellivslängden i ett land blir konsekvensen en ökad andel äldre. I grunden är detta naturligtvis någonting positivt men det leder till påfrestningar på välfärdssystem som är utformade för en demografisk struktur med en större andel av befolkningen i arbetsför ålder.

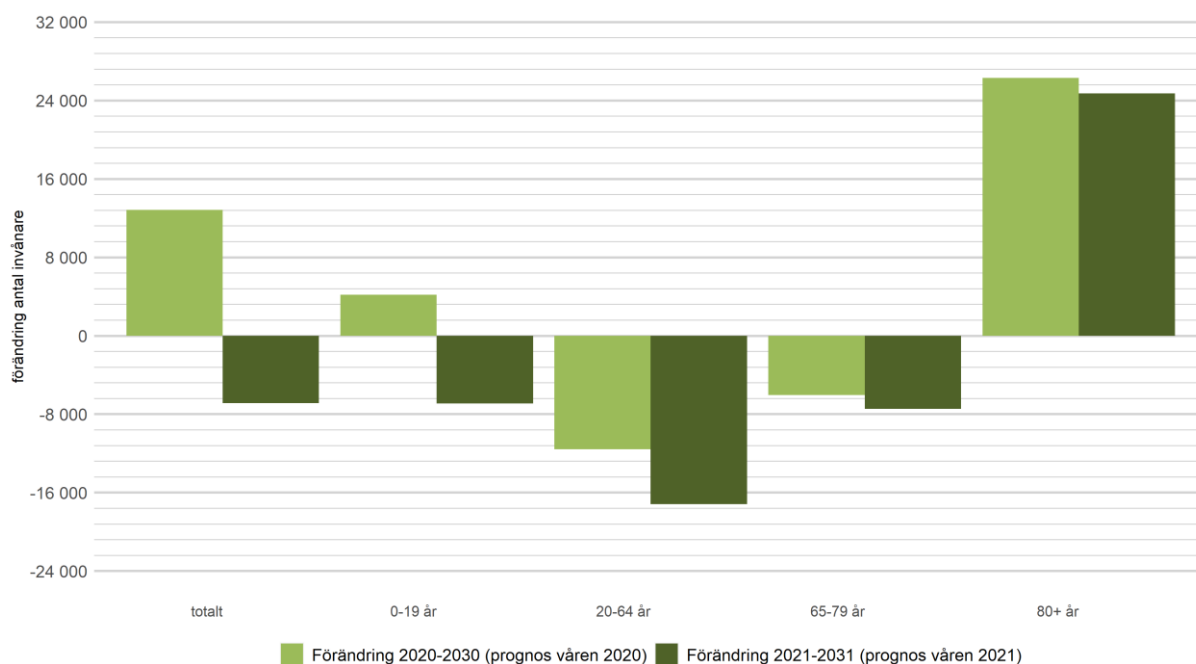

Diagram 4. Befolkningsförändring i Norra Mellansverige år 2020–2030 respektive 2021–2031 i absoluta tal (Källa: SCB)

Enligt SCB:s befolkningsprognoser förväntas befolkningen i Norra Mellansverige minska med nästan 7 000 personer de närmaste tio åren. Den senaste befolkningsprognosen visar därutöver att 2031 kommer väsentligt fler att behöva försörjas av många färre i arbetsför ålder. I diagrammet ovan syns den sammanlagda förändringen av befolkningen för de tre länen från år 2020 till år 2030 (2020 års prognos) jämfört med förändringen från år 2021 till år 2031 (2021 års prognos).

Befolkningen i Norra Mellansverige som helhet förväntas minska med nästan 6 900 personer, vilket är en väsentlig minskning jämfört med 2020 års prognos som visade på en ökning med nästan 13 000 personer. Det är viktigt att notera att denna befolkningsförändring ser olika ut i olika åldersgrupper. Den största ökningen, nästan 25 000 personer, förväntas ske i gruppen äldre pensionärer (80+ år). Gruppen barn och ungdomar förväntas minska med nästan 7 000 personer. Gruppen yngre pensionärer förväntas vara mindre år 2031 än år 2021, detta som en följd av att den stora efterkrigsgenerationen, de så kallade 40-talisterna, då har lämnat denna åldersgrupp för den äldsta åldersgruppen som ökar stort.

En annan viktig förändring i den senaste befolkningsprognosen jämfört med föregående års prognos har skett i åldersgruppen 20–64 år, alltså de i arbetsför ålder. I 2020 års prognos förväntades antalet i arbetsför ålder vara nästan 12 000 personer färre år 2030 än år 2020. I 2021 års prognos har denna bild försämrats ytterligare och nu förväntas antalet i arbetsför ålder vara drygt 17 000 färre år 2031 än år 2021.

Den demografiska utmaningen förväntas idag bli väsentligt större än vad prognoserna visat de senaste åren och är mindre än för bara ett år sedan, främst som en följd av en förväntad minskad invandring. Den potential att bidra till att klara den demografiska utmaningen som invandringen utgjorde tills för ett år sedan är med pandemin och dagens mer restriktiva invandringspolitik

väsentligt mindre. Det återstår därmed att hitta andra lösningar på hur denna utmaning ska hanteras.

Diagram 5. Befolkningsförändring i Norra Mellansverige år 2020–2030 respektive 2021–2031 i absoluta tal uppdelat per län. (Källa: SCB)

När vi delar upp befolkningsprognosen per län så ser vi att det finns skillnader inom Norra Mellansverige där Värmland har det största tappet i befolkningstillväxt på 10 års sikt i 2021 års prognos jämfört med prognosen året innan. I jämförelsen 2020-2030 hade Värmland en förväntad total ökning på knappt 4 900 personer, men förändringen 2021-2031 i 2021 års prognos visar en förväntad minskning på drygt 3 000 personer. I 2021 års prognos förväntas befolkningen minska i samtliga län fram till 2031.

De största förändringarna sett till åldersgrupper är bland barn och unga, där man i föregående framskrivning såg en ökning. I 2021 års framskrivning förväntas även befolkningen 0-19 år minska. Den största skillnaden mellan framskrivningarna när det gäller den arbetsföra befolkningen syns i Värmland, där den tidigare förväntade minskningen med 3 800 personer nu ökat till en förväntad minskning med 6 800 personer till 2031.

3. Utbildning

Utbildning är grundläggande för människors förmåga att klara sin egen försörjning. De val vi gör tidigt i livet kan komma att få stor betydelse för resten av livet. Regioner med låg utbildningsnivå har sämre förutsättningar att klara sig i det växande kunskapsamhället. Samtidigt har utbildningsnivån en stor påverkan på individen. Personer som saknar gymnasieutbildning löper bland annat högre risk för arbetslöshet och ohälsa. Det är därför viktigt att ge kvinnor och män samma möjligheter att lära och utvecklas.

Utbildningsnivå används ofta som en indikator på humankapitalet i samhället och är en viktig förutsättning för regional attraktivitet, utveckling och tillväxt. Ett vanligt förekommande humankapitalmått är andelen av befolkningen med högre utbildning, vilket oftast definieras som minst treårig eftergymnasial utbildning. Vi har i denna analys valt att inkludera all eftergymnasial utbildning för att fånga in samtlig eftergymnasial utbildning, såsom de viktiga yrkeshögskoleutbildningar som sker i samverkan med det lokala arbetslivet och där studenterna i mycket hög grad går direkt till jobb.

Befolkning med eftergymnasial utbildning

Statistiken för personer med eftergymnasial utbildning presenteras för män och kvinnor och har avgränsats till personer mellan 25–64 år. Dessutom har personer som är i pensionsålder (65+) uteslutits.

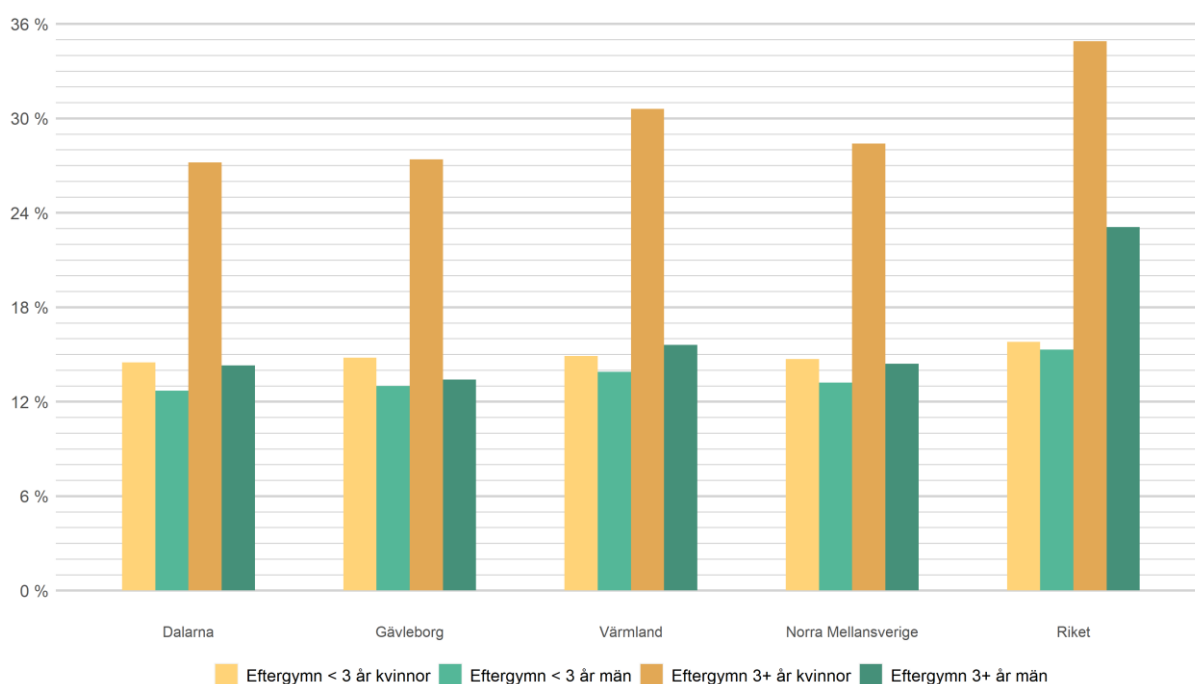

Diagram 6. Andel av befolkning år 2020 vars högsta avslutade utbildning är eftergymnasial, per kön. (Källa: SCB)

Samtliga tre län har en stor utmaning i att behålla sina unga akademiker i länet, locka tillbaka dem efter avslutade studier på annan ort eller att attrahera inflyttning av akademiker som är uppväxta i andra län. Det finns därför en risk att en stor del av länens högutbildade befolkning försvinner från regionen, vilket leder till problem för arbetsgivarna att klara sin kompetensförsörjning och i förlängningen att trygga den framtida välfärden. Det är fler av de som går ut gymnasiet i Värmland som väljer att studera vidare i samma län (cirka 30 procent) jämfört med Gävleborg och Dalarna (cirka 20 procent). Av samtliga som tagit examen vid en högskola eller universitet så har fler återvänt

till det län där de gick gymnasiet i Värmland och Gävleborg (cirka 40 procent) än i Dalarna (cirka 35 procent).

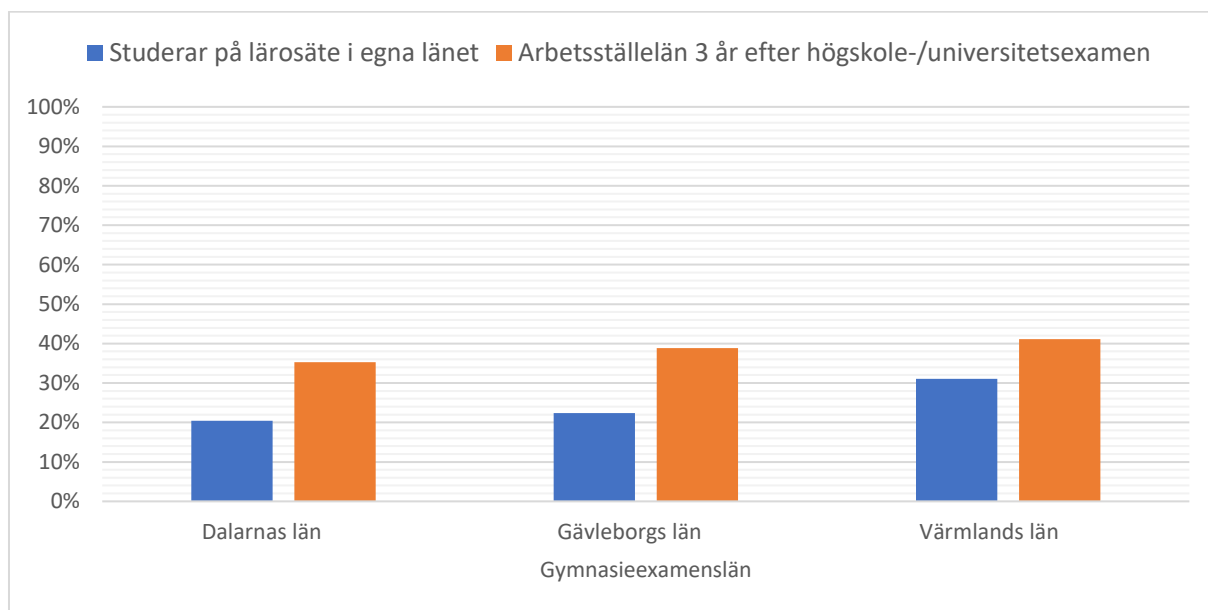

Diagram 7. Andel av de som gått ut gymnasiet i de tre länen i Norra Mellansverige som har tagit examen på högskola eller universitet under åren 2004–2015 i samma län respektive andel av de som tre år efter att de tagit examen på högskola eller universitet har sin arbetsplats i samma län som man gick ut gymnasiet (Källa: Databasen Bak- och Framgrund, SCB)

De tre länen i Norra Mellansverige har betydligt lägre andel högutbildade än i riket som helhet, och skillnaden är extra tydlig när det gäller män som har en eftergymnasial utbildning som är längre än tre år. Det är en betydligt större andel högutbildade kvinnor än män i de tre länen, och skillnaden mellan könen ökar. Andelen män med eftergymnasial utbildning har ökat marginellt jämfört med den socioekonomiska analys för Norra Mellansverige som släpptes 2014 och baserades på utbildningsdata från 2012, medan andelen högutbildade kvinnor har ökat stadigt både i Norra Mellansverige och i riket som helhet.

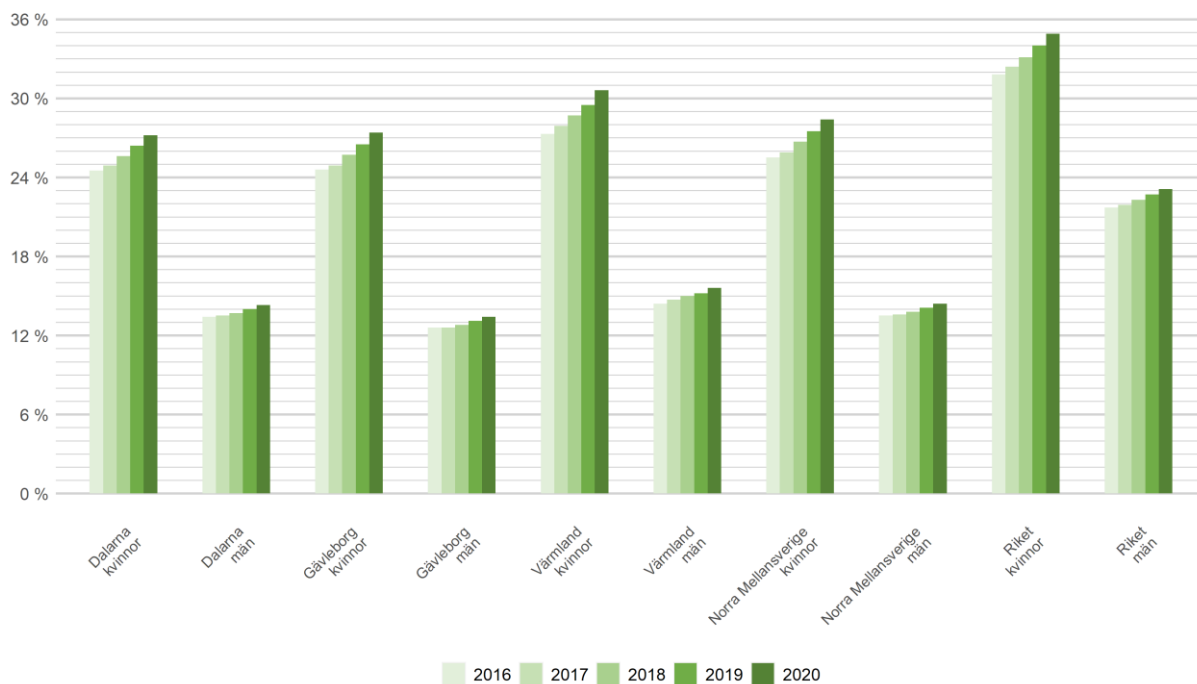

Diagram 8. Andel av befolkningen 25-64 år med eftergymnasial utbildning som är tre år eller längre, över tid (Källa: SCB)

Trots att andelen högutbildade i länen är låg i jämförelse med riket så har det skett en liten men stadig ökning över tid. Den generella ökningen av högutbildade speglar en strukturell förändring på arbetsmarknaden som idag i större utsträckning efterfrågar högutbildad kompetens. Eftersom kompetenskraven höjts inom de flesta branscher är det idag svårare att både få ett arbete och göra karriär utan utbildning än det var för bara 20–30 år sedan.

Det framgår tydligt att förflyttningen går snabbare för kvinnor än för män. Andelen högutbildade kvinnor i Norra Mellansverige har ökat med 2,6 procentenheter mellan 2016 och 2020, medan andelen högutbildade män endast ökat med 0,9 procentenheter. Motsvarande ökning för riket är 3,1 procentenheter för kvinnorna och 1,4 procentenheter för männen. Det innebär att trots att andelen högutbildade ökar i Norra Mellansverige halkar regionen ändå efter då ökningen är ännu snabbare i riket som helhet.

Om vi tittar på förhållandet mellan utbildningsnivå och födelseland ser vi att det är en större andel av de som är födda i Sverige som har minst treårig eftergymnasial utbildning än de som är födda i ett annat nordiskt land. Men det är överlag en större andel högutbildade bland de utrikes födda än de som är födda i Sverige, och allra störst andel är det bland de som är födda inom EU men utanför Norden. Även bland de utrikes födda är det stor skillnad mellan könen, med en avsevärt större andel högutbildade kvinnor. I kategorin "Övriga" är det främst Nordamerika och Australien som sticker ut, medan Afrika har låga utbildningsnivåer och drar ner medelvärdet.

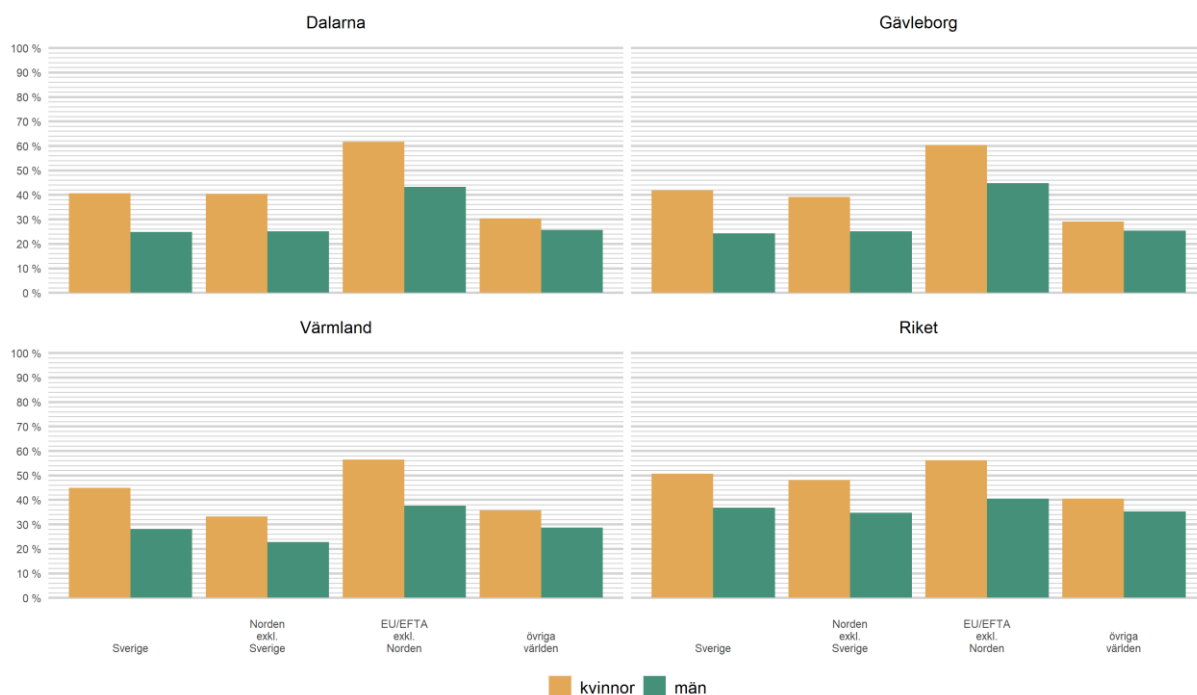

Diagram 9. Andel av befolkningen med minst treårig eftergymnasial utbildning, efter födelse land, 2020 (Källa: SCB)

De låga utbildningsnivåerna i Värmland, Dalarna och Gävleborg kan delvis spegla de dominerande branscherna i länen, som byggverksamhet, skogs-, stål- och verkstadsindustri. För många av de här jobben räcker det med en yrkesutbildning på gymnasienivå, men de är viktiga för tillväxten i Norra Mellansverige. Det är viktigt att fler i Värmland, Dalarna och Gävleborg går längre i utbildningskedjan, men behovet av högutbildad kompetens behöver kopplas ihop med arbetsmarknaden i länen så att man möter upp kompetensbehoven hos näringsliv och offentlig sektor. Om fler invånare i Norra Mellansverige når en högre utbildningsnivå och det samtidigt inte finns ett matchande behov riskerar dessa människor istället att tvingas bort från regionen i jakt på ett passande jobb.

Övergång från grundskolan till gymnasiet

I Norra Mellansverige som helhet är det färre elever som går ur årskurs 9 med gymnasiebehörighet jämfört med riket, men det skiljer sig något åt mellan regionerna. Värmland har en lägre andel elever som går ur grundskolan utan att vara behöriga till gymnasiet än rikssnittet.

Om vi ser till hela den grupp som saknar gymnasiebehörighet, dit de som inte gått klart grundskolan hör, så har gruppen det sämre inom en rad olika områden. När det kommer till ersättningar från trygghetssystemen så kan vi se att den stora skilljelinjen går mellan de som har förgymnasial utbildning och de med gymnasial utbildning. De med eftergymnasial utbildning har i minst utsträckning ersättning från de sociala trygghetssystemen men skillnaden är inte lika stor mellan de som har eftergymnasial mot de som har gymnasial utbildning jämfört med skillnaden mellan de med gymnasial och de med förgymnasial utbildning. En del av arbetskraftsreserven finns i gruppen med endast förgymnasial utbildning men även om det är en del som uppbär arbetslöshetsersättning, försörjningsstöd eller etableringsersättning så har majoriteten i denna grupp någon form av sjukersättning. Ett förebyggande arbete för att förhindra att individer i denna grupp hamnar i sjukskrivning/sjukpension har stor potential för att öka antalet individer i arbetskraften.

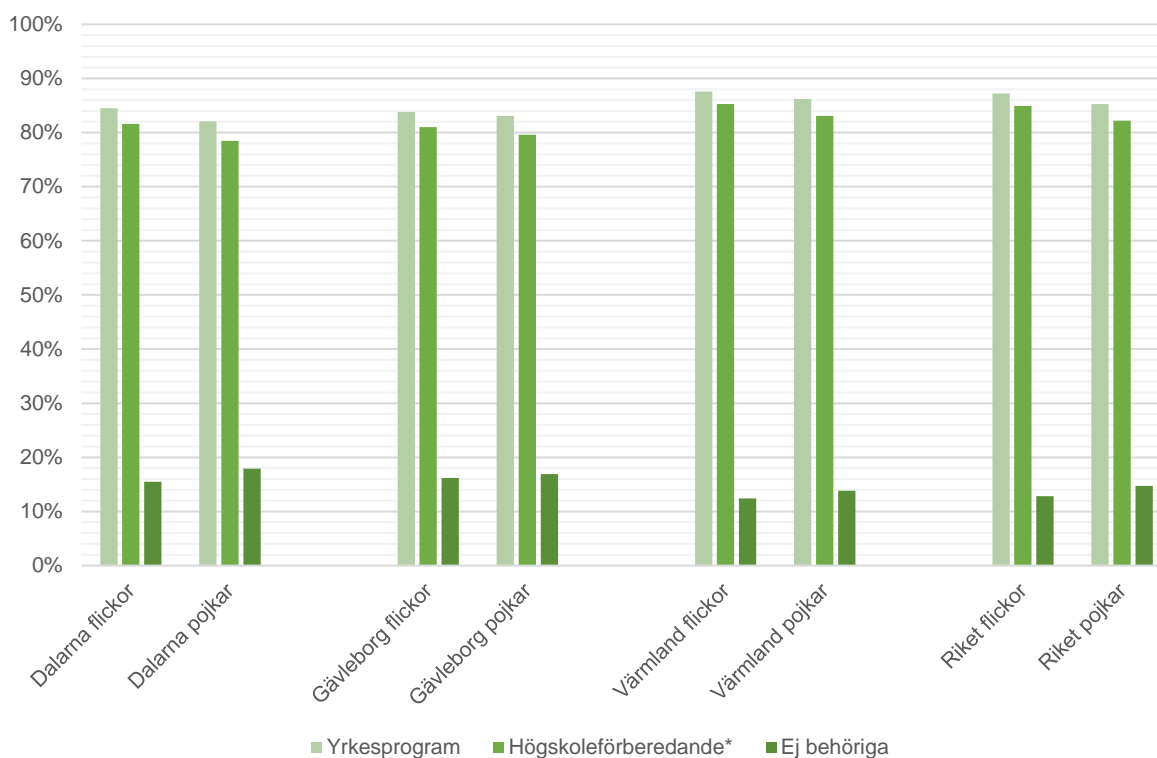

Diagram 10. Gymnasiebehörighet bland avgående elever, läsåret 2020/21 (Källa: Skolverket)

*Oviktat medel av andel behöriga till estetiskt program, ekonomi-, humanistiska och samhällsvetenskapsprogram samt naturvetenskapligt och tekniskt program.

Av de elever i Dalarna som avslutat grundskolan på våren 2021 är det 97,1 procent som fortsätter till gymnasiet samma höst. I Gävleborg är det 97,3 procent som går direkt vidare till gymnasiet och i Värmland 97,8 procent. I riket som helhet är övergångsfrekvensen 98,0 procent⁴.

⁴ Källa: Skolverket, Jämförtal gymnasieskolan "Elever, antal på programtyper och huvudmannatyper"

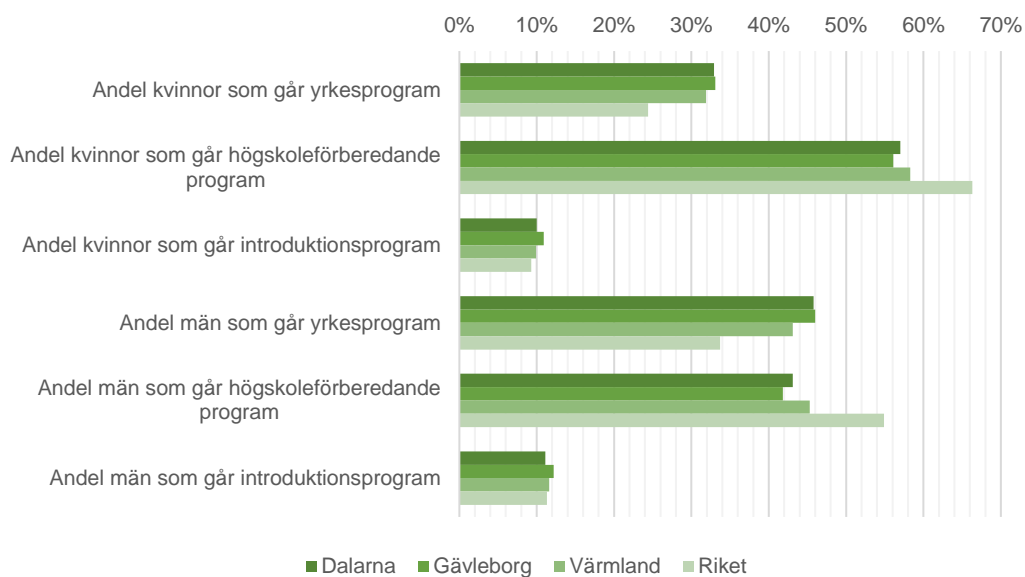

Diagram 11. Fördelning gymnasieprogram per kön, HT 2018 (Källa: Skolverket)

Variationen mellan elever som går till högskoleförberedande program, yrkesprogram och introduktionsprogram varierar mellan olika delar av landet. I Norra Mellansverige är det en mindre andel än riket som går till högskoleförberedande program och en större andel som går till yrkesprogram. Ser man till Sverige som helhet så går drygt 66 procent av flickorna och knappt 55 procent av pojkarna till högskoleförberedande program, vilket är det överlägsna förstahandsvalet för båda könen. Knappt en fjärdedel av flickorna och en tredjedel av pojkarna på riksnivå går till yrkesprogram. I Gävleborg, där skillnaderna mot rikssnittet är tydligast, går drygt 56 procent av flickorna och knappt 42 procent av pojkarna till högskoleförberedande program. Däremot går 33,1 procent av flickorna och 46 procent av pojkarna till olika yrkesprogram. Det är också en något större andel av flickorna i Gävleborg som går till ett introduktionsprogram jämfört med riket och övriga regioner i Norra Mellansverige.

Grunden till den könsuppdelade arbetsmarknad vi ser idag läggs tidigt. Redan mycket unga barn lär sig vad som anses vara lämpliga jobb för tjejer respektive killar, och när detta manifesteras i gymnasieval så cementeras även de traditionella könsrollerna på arbetsmarknaden. Eftersom flickor i större utsträckning väljer högskoleförberedande program på gymnasiet är det också logiskt att en större andel kvinnor än män har en eftergymnasial utbildning. För att bättre nyttja hela befolkningens utvecklingspotential så krävs att man tidigt lär barn att alla yrken kan utföras av alla människor.

När fler elever väljer yrkesprogram minskar sannolikheten för en övergång till högskola eller universitet senare i livet. Om en högre utbildningsnivå är målet bör man fokusera på att inspirera fler – framför allt fler unga män – att välja högskoleförberedande program. Men om yrkesprogrammen i Norra Mellansverige spelar en viktig roll i regionens kompetensförsörjning kanske man också ska utveckla dessa utbildningar så att de elever som kommer ut från yrkesprogrammen har den kompetens som arbetsgivarna efterfrågar samt möjlighet att läsa vidare på högskola eller universitet. Det finns redan idag möjlighet för de som valt ett yrkesprogram att välja till kurser och därigenom få högskolebehörighet.

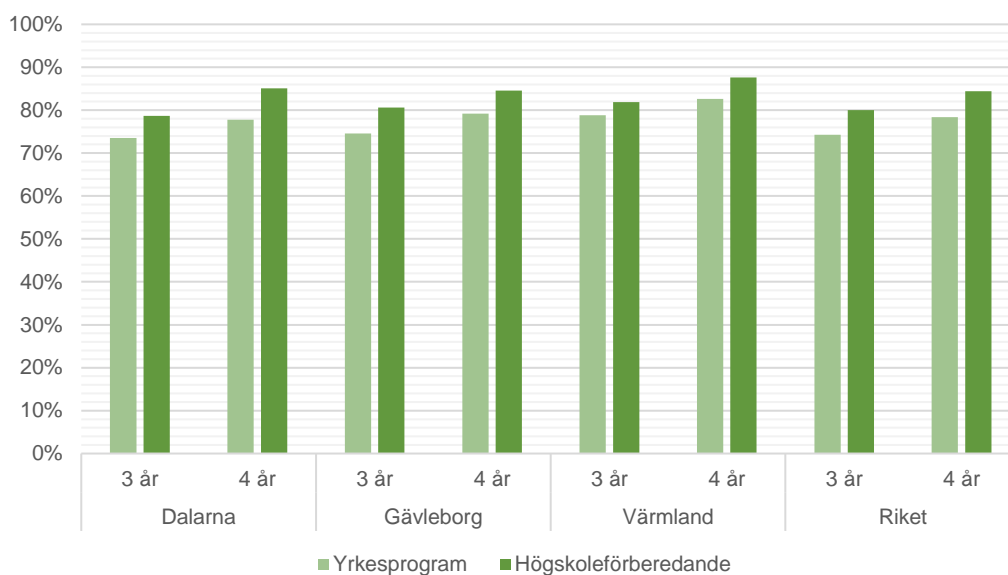

Diagram 122. Genomströmning; examen inom 3 och 4 år, startläsåret 2017/18 (Källa: Skolverket)

När vi ser på genomströmningen på gymnasiet och andelen elever som avslutar studierna med examen inom tre eller fyra år så ligger Värmland och Gävleborg över riket för både yrkesprogram och högskoleförberedande program. I Dalarna är det på båda programmen en lägre andel av eleverna som kommer igenom på tre år, men fler som sedan går klart högskoleförberedande program på fyra år jämfört med riksnittet.

Övergång till högskola inom tre år från avslutad gymnasieutbildning

I Norra Mellansverige går drygt hälften av kvinnorna och strax under 40 procent av männen vidare från gymnasiet till en eftergymnasial utbildning inom tre år. Majoriteten går till högskolestudier, vilket gäller för både kvinnor och män. Det är vanligare för kvinnor än män att påbörja studier vid folkhögskola, och det är vanligare för män än kvinnor att istället gå till en yrkeshögskoleutbildning. På riksnivå är det cirka 57 procent av kvinnorna och 45 procent av männen som inom tre år efter gymnasiet går vidare till någon form av eftergymnasial utbildning.

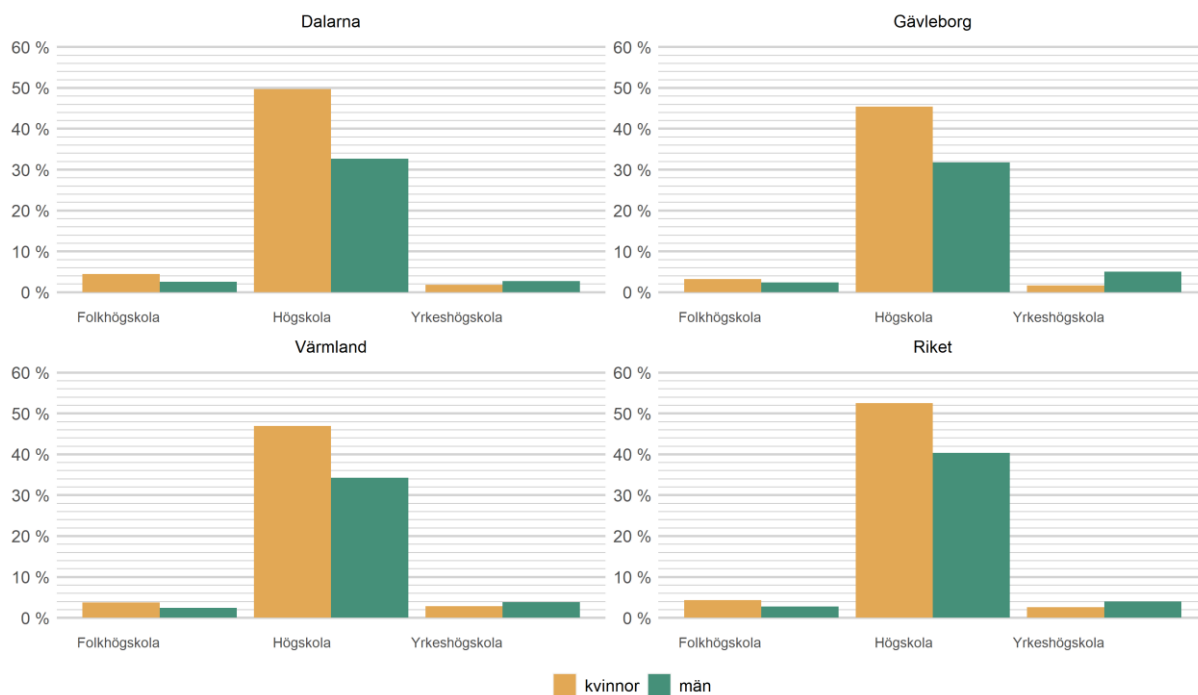

Diagram 33. Övergång till högskola, folkhögskola och yrkehögskola inom tre år från avslutad gymnasieutbildning VT 2017 (Källa: SCB)

Tittar vi närmare på andelen av befolkningen som inom tre år efter avslutad gymnasieutbildning börjar studera på högskola syns en ökning bland kvinnorna men minskning bland männen i alla tre länen från examensår 2014 till 2018 (påbörjat högskoleutbildning senast hösten 2021). Den största ökningen bland kvinnorna syns i Gävleborg, där andelen kvinnor som går till högskola inom tre år efter gymnasiet ökat med drygt fem procentenheter. I Dalarna är ökningen strax över och i Värmland strax under fyra procentenheter. Minskningen bland männen är också störst i Gävleborg, där det är nästan fem procentenheter färre män som inom tre år efter gymnasiet påbörjat högskolestudier. I Värmland är minskningen nästan tre procentenheter och i Dalarna en halv procentenhet.

På riksnivå har både andelen kvinnor och män som börjar högskola inom tre år efter gymnasiet ökat under samma period. Andelen kvinnor ökar med drygt fem procentenheter, medan andelen män ökar med en procentenhet.

Diagram 4. Förändring i övergång från gymnasieutbildning till högskola inom tre år (Källa: SCB)

På kommunnivå har det också skett stora förändringar om vi jämför andelarna kvinnor och män som gått vidare till högskola inom tre år under dessa fem år⁵. I Värmland är Eda den kommun som ser den största ökningen bland både kvinnor och män som går till högskola inom tre år efter gymnasiet. Andelen kvinnor har ökat med nästan 35 procentenheter medan andelen män ökat med nästan elva procentenheter. Kullarna är dock små, mellan 21-36 personer, vilket innebär att varje individ får stort genomslag procentuellt. Den största minskningen bland kvinnor i Värmland syns i Hagfors, där minskningen är nästan 15 procentenheter under dessa fem år. Den största minskningen bland män har skett i Kristinehamn, med drygt 12 procentenheter färre män som gick till högskola inom tre år efter gymnasiet. I Dalarna har den största ökningen bland kvinnor skett i Malung-Sälen, med 21 procentenheter. Bland männen är ökningen störst i Vansbro, där nästan 14 procentenheter fler män gick vidare till högskola i slutet av femårsperioden. Även i dessa kommuner är kullarna ganska små, mellan 17-43 personer, så siffrorna bör tolkas med försiktighet. Den största minskningen bland kvinnor i Dalarna har skett i Leksand, där minskningen är drygt fyra procentenheter. Den största minskningen bland män syns i Säter, med nästan 26 procentenheter färre män gått till högskola inom tre år efter gymnasiet. Den största ökningen bland både kvinnor och män i Gävleborg har skett i Ljusdals kommun, där drygt 22 procentenheter fler kvinnor och nästan 14 procentenheter fler män gått vidare till högskola i slutet av femårsperioden. Den största minskningen bland kvinnor syns i Hofors, en minskning med drygt elva procentenheter. Bland männen är minskningen störst i Ovanåker, där 21 procentenheter färre män gick vidare till högskola inom tre år efter gymnasiet.

Unga som varken arbetar eller studerar (UVAS)

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF tar fram statistik om unga som varken arbetar eller studerar (UVAS) för att öka kunskapen om gruppen och ge underlag till de som arbetar för att stötta unga till jobb eller studier. Statistiken är unik i det att den bygger på registerdata över

⁵ Data saknas för Storfors, Munkfors, Forshaga och Älvdalens kommuner.

hela befolkningen i åldern 16-29 år. Statistiken är hämtad från olika register hos till exempel Statistiska centralbyrån (SCB) och Försäkringskassan⁶.

Fram till och med 2014 var de svenska invånare som arbetspendlade över landgräns borträknade, men på grund av att Norge inte längre lämnar ut dessa uppgifter kan inte dessa gränspendlare identifieras och lyftas ur statistiken. Det påverkar inte Gävleborg i någon stor utsträckning, men har viss påverkan på statistiken för Dalarna och framför allt för Värmland som har störst andel invånare som pendlar till arbete i Norge av samtliga 21 regioner. Andelen UVAS kan alltså anses något överskattade i Dalarna och Värmland. För att kunna göra en bedömning av hur stor överskattningen blir har MUCF undersökt andelen gränspendlare i tidigare års siffror, och såg att Värmland hade den största påverkan med en överskattning 2014 på tre procent⁷. Även på kommunnivå var det värmländskt i topp, med störst påverkan i Årjäng (+11 procent) och Eda (+9 procent). Den senaste gränspendlingsstatistiken som finns tillgänglig är från 2017, och då såg vi en minskning av andelen invånare i Värmland som arbetspendlade över gränsen. Att gränsen mellan Norge och Sverige varit stängd under större delen av de senaste två åren tros ha bidragit till en ännu större minskning, vilket innebär att det är svårt att i nuläget säga exakt hur stor överskattningen av andelen UVAS är.

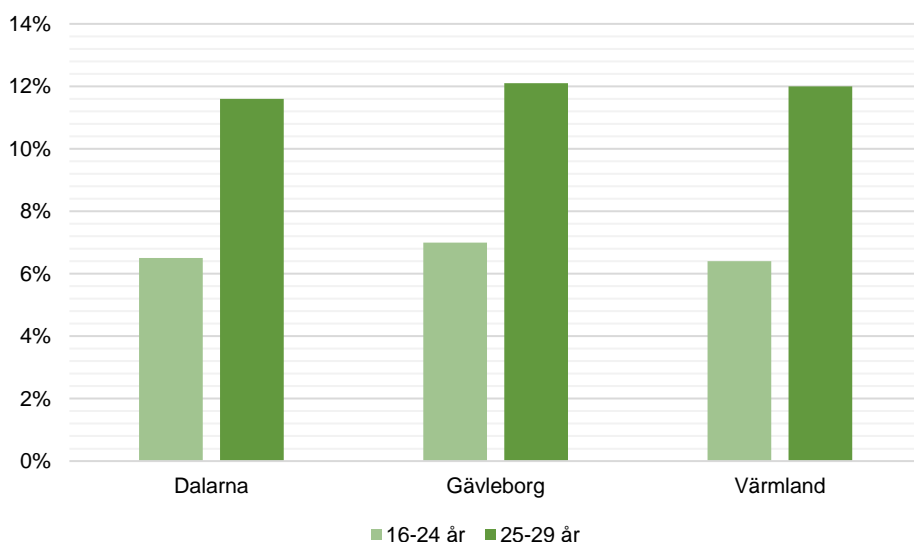

Diagram 15. Andel unga som varken arbetar eller studerar, 2019 (Källa: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF)

Totalt sett är bilden ganska likartad i de tre regionerna, och skillnaderna kan räknas i decimaler. Ser vi däremot på inrikes födda och utrikes födda unga separat ser vi större skillnader, framför allt bland de utrikes unga som varken arbetar eller studerar. Dalarna har något fler kvinnor i båda åldersgrupperna som varken arbetar eller studerar, medan Värmland sticker ut i gruppen män 25-29 år. Värt att komma ihåg är att en person född i Norge som bor på den svenska sidan landsgränsen men arbetar i Norge registreras som en utrikes född person som varken arbetar eller studerar.

⁶ <https://www.mucf.se/verktyg/statistik-om-unga-som-varken-arbetar-eller-studerar>

⁷ https://www.mucf.se/sites/default/files/2021/10/forandringar_av_uvas-siffror_fran_och_med_ar_2015.pdf

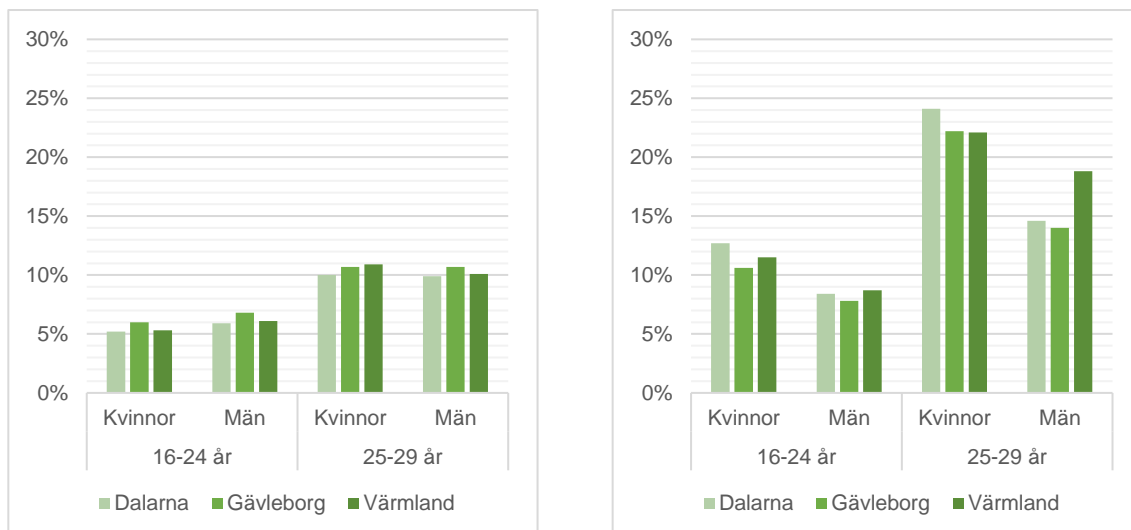

Diagram 16. Andel INRIKES (vänster) och UTRIKES födda (höger) unga som varken arbetar eller studerar, 2019 (Källa: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF)

Vikten av en gymnasieutbildning kan inte nog understrykas. Med en komplett gymnasieutbildning öppnas möjligheter till jobb eller fortsatt utbildning, och utan en gymnasieutbildning är många av dessa dörrar stängda. Det måste vara högsta prioritet att öka andelen av befolkningen som slutför gymnasiet. Länen i Norra Mellansverige har en lägre utbildningsnivå än riket för såväl kvinnor som män, och genom att se på andelen elever som går ut grundskolan med gymnasiebehörighet och sedan titta på övergången till gymnasiet och vilken inriktning flickor och pojkar väljer så kan vi slå fast att skillnader mellan kvinnor och män etableras tidigt i skolgången. Dessa skillnader följer med ut i arbetslivet och leder till en arbetsmarknad med skev könsfördelning. Av den anledningen är det viktigt att stötta unga i att se olika framtida utvecklingsmöjligheter.

Flera studier visar att socioekonomisk bakgrund spelar stor roll för övergången till högre studier, men skolan och andra förebilder kan inspirera unga att studera vidare. Insatser som breddar ungas syn på sina framtida livsmöjligheter skulle kunna öka incitamenten att satsa på skolan för att ge sig själv fler möjligheter i framtiden. Det är särskilt angeläget att dessa insatser når unga män i Norra Mellansverige eftersom andelen män som studerar vidare är särskilt låg i regionen. Den ökning som syns i andelen befolkning med eftergymnasial utbildning beror nästan uteslutande på att andelen kvinnor har ökat.

Unga behöver också inspireras att utbilda sig för den regionala arbetsmarknaden eller rustas för att på sikt starta eget företag och se egenföretagande som en försörjningsmöjlighet. Ett närmare samarbete mellan arbetsgivare och utbildare och ett större fokus på innovation och entreprenörskap skulle bättre kunna möta den regionala kompetensförsörjningen och gynna regionens tillväxt.

4. Arbetsmarknad

Utbildningsnivå har stor betydelse för arbetsmarknadsutsikterna, både för den enskilde individen och för samhället i stort. Regioner med hög utbildningsnivå har i regel högre sysselsättning, högre löneläge och en mer flexibel arbetsmarknad jämfört med regioner där utbildningsnivån är låg. Den låga utbildningsnivån är med andra ord en delförklaring till varför Norra Mellansverige har en relativt låg sysselsättningsgrad och hög arbetslöshet. I en lågkonjunktur kan en låg utbildningsnivå bidra till att läget på arbetsmarknaden förvärras än mer.

Redan innan Covid-19-pandemin bröt ut började de senaste årens högkonjunktur mattas av men pandemin innebar en väldig inbromsning av ekonomin. Vissa branscher drabbades mycket hårt av pandemin och restriktionerna. För Norra Mellansveriges del gällde det särskilt gränshandeln mot Norge, som är betydande i delar av Värmland, och besöksnäringen i Dalarna. Även tillverkningsindustrin drabbades av minskad efterfrågan, med omfattande varsel som följd. Världsekonomin har dock återhämtat sig igen efter pandemin. Under senare delen av 2022 kommer Sverige åter gå in i en mild högkonjunktur, enligt Konjunkturinstitutets bedömning, givet att smittspridningen fortsätter minska. Arbetslösheten förväntas dock vara fortsatt relativt hög.⁸ Samtidigt måste påpekas att Konjunkturinstitutets prognos togs fram innan kriget i Ukraina inleddes och det är i skrivande stund osäkert vilken påverkan det kan komma att få på ekonomi och arbetsmarknader i Norra Mellansverige.

Sysselsättningsgrad och arbetslöshet

Sysselsättningsgraden i riket låg på 78 procent för kvinnor och 79 procent för män 2020. Siffrorna för Norra Mellansverige var i princip identiska. Överlag är sysselsättningen relativt jämn mellan länen. Den totala sysselsättningen varierade mellan 74 och 82 procent. I Norra Mellansverige varierade sysselsättningsgraden mellan 77 (Värmland) och 80 procent (Dalarna). En förklaring till den låga sysselsättningsgraden i Värmland är dock att de som arbetar i Norge inte räknas med i statistiken (en liknande förklaring gäller Skåne, det län som har lägst sysselsättning). Sysselsättningsgraden är generellt något lägre för kvinnor än för män. Det beror bland annat på att kvinnor studerar i högre utsträckning än män och på att kvinnor tar ut en högre andel av föräldraledighetsdagarna.

⁸ Konjunkturinstitutet, 2021, *Konjunkturläget december 2021*. KI 2021:26 DNR: 2021-410

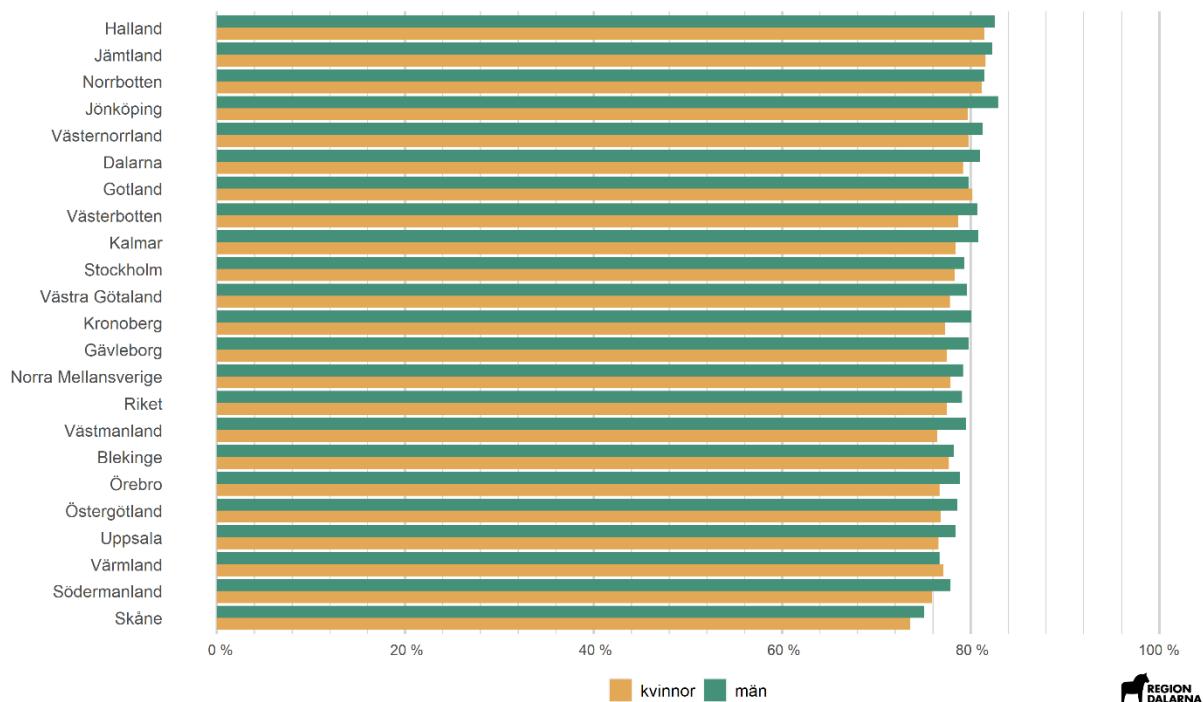

Diagram 57. Andel sysselsatta av befolkningen i arbetsför ålder (20–64) efter län, 2020 (Källa: SCB/RAMS)

Arbetslösheten är högre i Norra Mellansverige jämfört med riket som helhet. Den största skillnaden finns bland män, där arbetslösheten i februari 2022 var 1,3 procentenheter högre i Norra Mellansverige: 7,1 jämfört med 5,8 procent. Att Norra Mellansverige utmärker sig negativt beror på den höga arbetslösheten i Gävleborgs län. Arbetslösheten i Gävleborg uppgick i februari 2022 till 7,5 procent för kvinnor och 9,7 procent bland män. Arbetslöshetsnivåerna i Värmland låg på ungefär samma nivå som riksgenomsnittet medan Dalarna hade en lägre arbetslöshet, framför allt bland kvinnor.

Över tid har arbetslöshetsnivåerna utvecklats på ungefär samma sätt som i riket som helhet: de ökade under andra halvan av 2019, var höga under 2020 för att sedan börja sjunka under inledningen av 2021. Under inledningen av 2022 var arbetslösheten tillbaka på liknande nivåer som innan pandemin. Utvecklingen har likartad i alla tre län. Skillnaden mellan Gävleborg och de övriga länen har dock minskat något över tid.

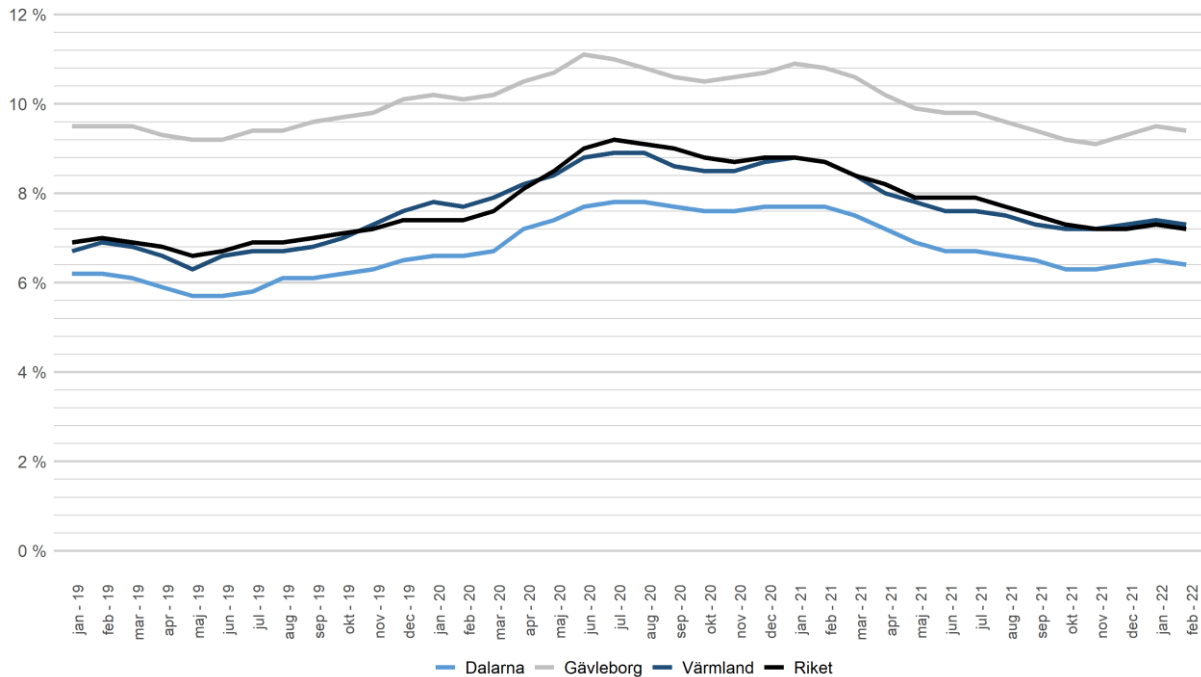

Diagram 18. Andel öppet arbetslösa samt sökande i program med aktivitetsstöd, januari 2019 – februari 2022 (Källa: Arbetsförmedlingen)

Arbetslöshet delas ofta upp i kort- och långtidsarbetslöshet. Kortare arbetslöshetsperioder är vanligt i transitionen mellan skola och arbete eller mellan olika arbeten, till exempel till följd av varsel. De får sällan några större konsekvenser för vare sig individ eller samhälle. Långtidsarbetslöshet är mer allvarligt. Långa perioder utanför arbetsmarknaden riskerar att leda till lägre anställningsbarhet. Utbildningar och erfarenheter föråldras, kontakter in på arbetsmarknaden blir inaktuella, vilket gör att det blir svårare för individen att hitta nytt arbete. Långtidsarbetslöshet kan också få stora konsekvenser för privatekonomin, särskilt om arbetslösheten varar längre än de 300 dagarna som täcks av a-kassan⁹. Långtidsarbetslöshetsnivåerna – arbetslöshet som varat mer än sex månader – i Norra Mellansverige följer mönstret för arbetslösheten generellt. Den är lägre i Dalarna, i nivå med riket i Värmland, och hög i Gävleborg. Det finns inga större skillnader mellan könen vad gäller långtidsarbetslöshet i vare sig Dalarna eller Värmland. I Gävleborg är andelen betydligt högre bland män, men det gäller främst arbetslöshetsperioder på 6-12 månader. Vad gäller arbetslöshet på mer än 12 månader är andelen högre bland kvinnor.

⁹ 300 dagar fem dagar i veckan motsvarar ca 14 månader. För den som har barn under 18 år är ersättningsperioden 450 dagar.

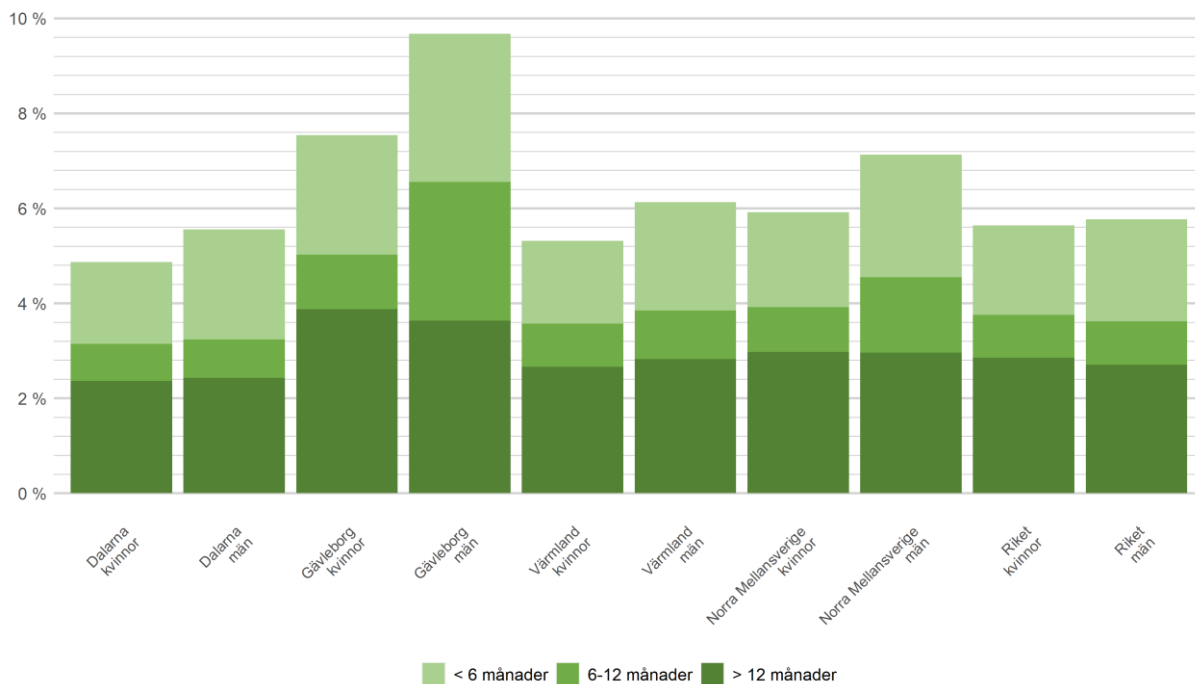

Diagram 19. Andel arbetslösa (öppet arbetslösa samt personer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder) efter kön och tid i arbetslöshet, befolkningen 16–64 år, februari 2022 (Källor: Arbetsförmedlingen och SCB)

Det finns stora inomregionala skillnader i andel arbetslösa. Skillnaderna inom län är i regel större än de mellan länen. I vissa kommuner i Norra Mellansverige är andelen arbetslösa mycket hög, över elva procent. Det gäller framför allt kommuner i Gävleborg och Värmland. I andra kommuner, i framför allt Dalarna men också i Värmland, är andelen arbetslösa under fyra procent.

Det finns också stora skillnader mellan olika grupper. Personer med kort utbildning, ungdomar och utrikes födda är tre grupper som har en särskilt svag ställning på arbetsmarknaden. Även personer med nedsatt arbetsförmåga har ofta svårare att ta sig in på arbetsmarknaden.

Arbetsmarknaden för särskilt utsatta grupper

Ungdomar

Ungdomsarbetslösheten är hög i Norra Mellansverige, och framför allt i Gävleborg. I februari 2022 uppgick ungdomsarbetslösheten i Gävleborgs län till 13,1 procent, vilket var långt över riksgenomsnittet på 8,9 procent. Även i Värmland var nivån högre än i riket, 10,4 procent, medan Dalarna klarar sig något bättre. En förklaring till skillnaderna är olikheter i näringslivsstruktur mellan länen och även gentemot riket. Dalarna och till viss del Värmland har fler arbetstillfällen för ungdomar, inom bland annat besöksnäringen och detaljhandeln. I Gävleborg är dessa branscher mindre, vilket tillsammans med den höga arbetslösheten begränsar ungas möjligheter på arbetsmarknaden.

Ungdomsarbetslösheten ökade kraftigt under pandemin och låg fortsatt högt under resten av 2020 och inledningen av 2021. Ökningen i arbetslöshet bland unga var betydligt högre jämfört med äldre åldersgrupper, vilket berodde på dels att pandemin främst slog till mot branscher som sysselsatte många ungdomar, dels på att ungdomar generellt är mer sårbara på arbetsmarknaden med fler tidsbegränsade arbeten. I februari 2022 var dock ungdomsarbetslösheten tillbaka på ungefär samma nivå som innan pandemin.

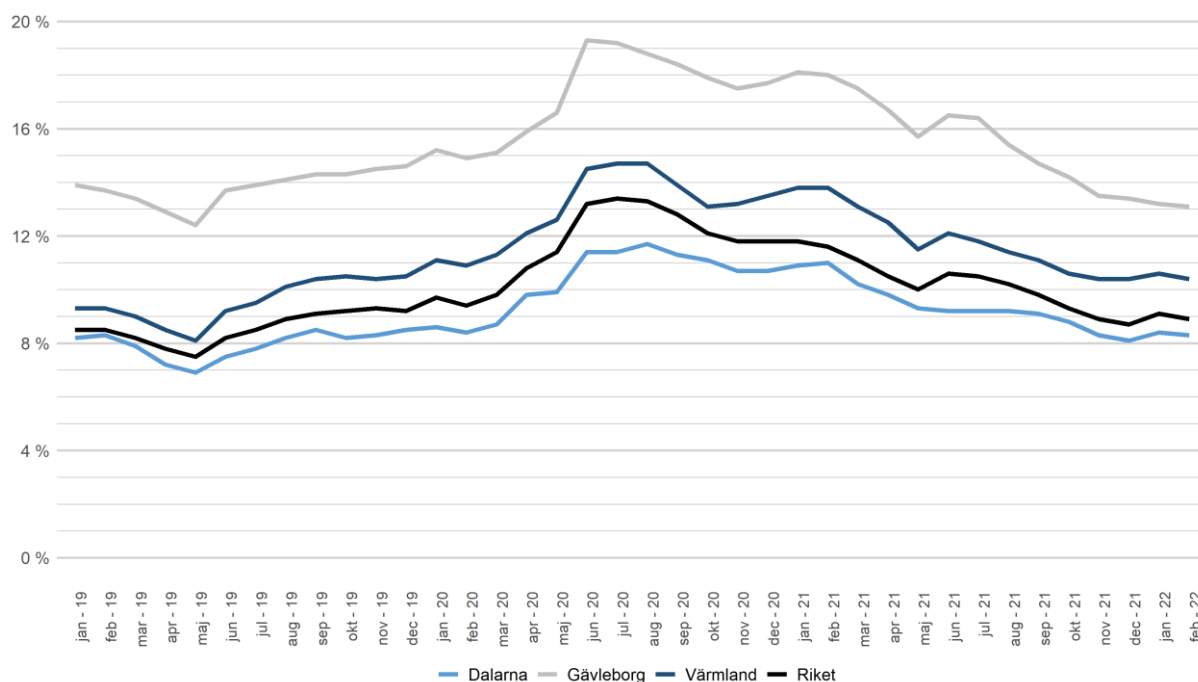

Diagram 20. Andel öppet arbetslösa samt sökande i program med aktivitetsstöd, ungdomar 18-24 år. Januari 2019 – februari 2022 (Källa: Arbetsförmedlingen)

Ungdomsarbetslösheten är högre bland män än bland kvinnor. Det behöver dock inte betyda att kvinnor har lättare att hitta arbete utan kan förklaras av att unga kvinnor vidareutbildar sig i högre grad än unga män. Just utbildningsnivån är en bidragande orsak till den höga ungdomsarbetslösheten i Norra Mellansverige, och i Gävleborg i synnerhet. En lägre andel av ungdomarna i Norra Mellansverige väljer att läsa vidare efter gymnasiet vilket påverkar deras möjligheter att få jobb. Ungdomar med eftergymnasial utbildning eller med examen från gymnasieskolans yrkesprogram har betydligt bättre framtidsutsikter än ungdomar som saknar gymnasieexamen. SCB:s arbetsmarknadsprognoser tyder på att efterfrågan på personer utan gymnasieutbildning kommer att

sjunka ytterligare i framtiden¹⁰. Antalet jobb för personer som saknar utbildning minskar när yrken försvinner, arbetsuppgifter förändras och utbildningskraven till många yrken skärps.

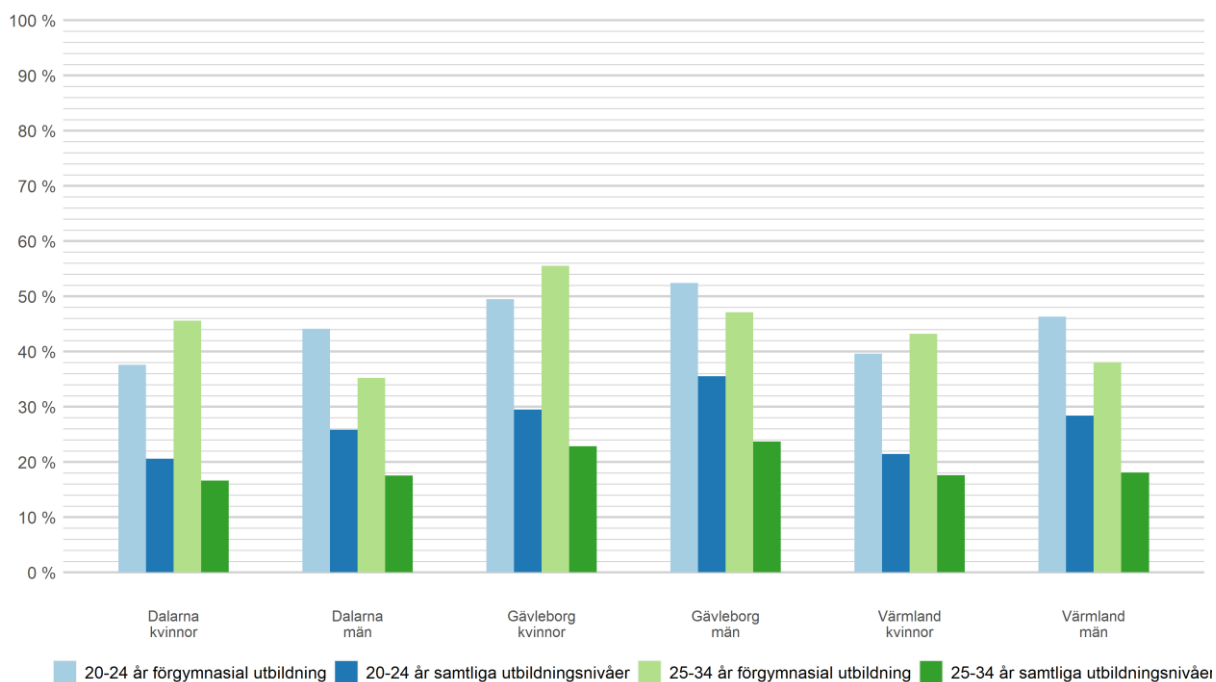

Diagram 21. Andel som varit inskrivna hos Arbetsförmedlingen någon gång under året efter kön, ålder och utbildningsnivå, 2020 (Källa: SCB)

Skillnaderna mellan länen och könen vad gäller ungdomsarbetslöshet generellt gäller också långtidsarbetslöshet. Långtidsarbetslösheten bland unga är betydligt högre i Gävleborg jämfört med övriga län i Norra Mellansverige samt riket. Värmland är i nivå med riket medan Dalarna befinner sig något under. Långtidsarbetslöshet bland ungdomar är särskilt problematiskt eftersom det kan få stora konsekvenser för individens framtidsmöjligheter. Längre perioder av arbetslöshet i unga år gör det betydligt svårare att etablera sig på arbetsmarknaden och har också negativa effekter på den framtida löneutvecklingen.

Utrikes födda

En annan grupp med en svag ställning på arbetsmarknaden är utrikes födda. Sysselsättningen bland utrikes födda är generellt lägre än bland svenskfödda personer och arbetslösheten, inklusive långtidsarbetslösheten, är högre. Den öppna arbetslösheten bland utrikes födda uppgick i februari 2022 till ca 21 procent i Värmland och Dalarna och 27 procent i Gävleborg. Det är långt över riksgenomsnittet, på 17,5 procent. Arbetslösheten bland utrikes födda i Norra Mellansverige har legat över riksgenomsnittet över lång tid och är alltså inte ett utslag av pandemin. Inte heller bland utrikes födda ungdomar har arbetslöshetsnivåerna påverkats särskilt av pandemin. Faktum är arbetslösheten bland utrikes födda i Norra Mellansverige inte påverkades särskilt mycket av pandemin och är betydligt lägre idag än innan pandemins utbrott. Möjliga förklaringar är att den utrikes födda befolkningen blir mer etablerad (till följd av ökande vistelsetid för de som anlände under 2015/2016 tillsammans med en minskad nyinvandring) samt att den utrikes födda befolkningen var underrepresenterad i de branscher som drabbades hårdast av pandemin.

¹⁰ SCB 2017. *Trender och prognoser 2017. Befolkningen, utbildningen, arbetsmarknaden med sikte på år 2035*

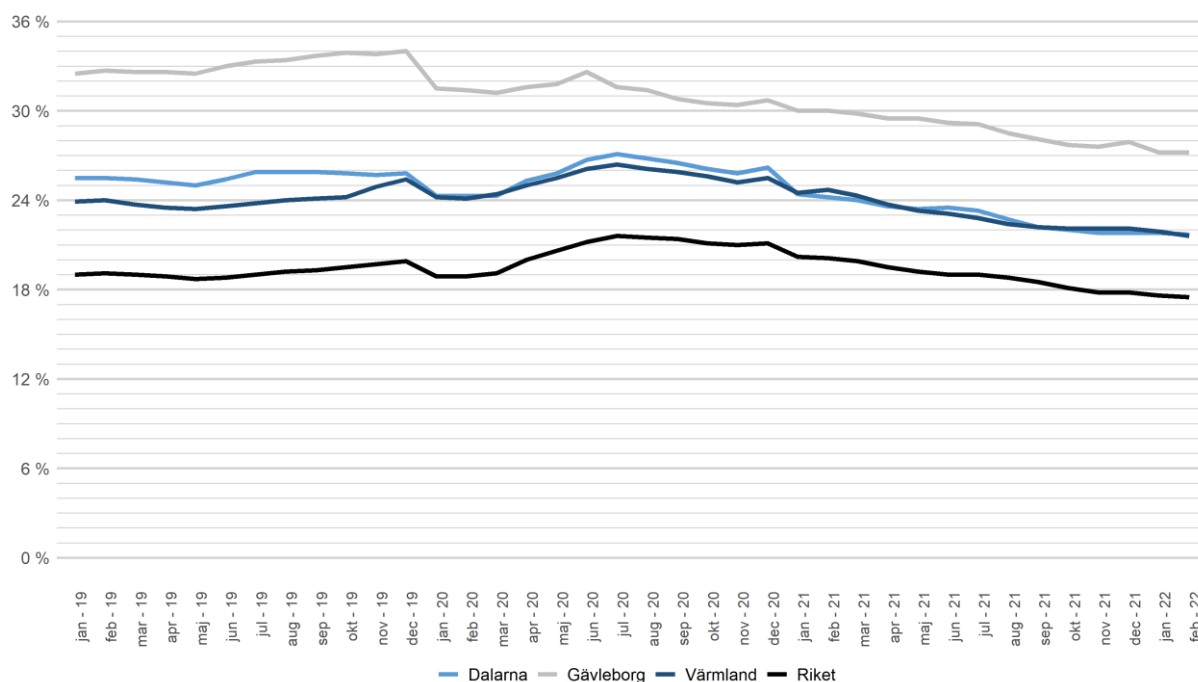

Diagram 22. Andel öppet arbetslösa samt sökande i program med aktivitetsstöd, utrikes födda. Januari 2019 – februari 2022 (Källa: Arbetsförmedlingen)

Arbetslöshets- och sysselsättningsnivåerna bland utrikes födda varierar dock stort mellan olika grupper. Kön och födelseland är två faktorer som har stor betydelse. Personer från länder utanför EU/EFTA har det betydligt svårare på arbetsmarknaden än personer från Norden eller övriga EU/EFTA. Undantaget är Värmland som har en låg sysselsättningsgrad bland personer (framför allt män) från Norden. Förklaringen är troligtvis att en stor del av dessa personer är födda i och arbetar i Norge och därför inte registreras som sysselsatta i statistiken. Kvinnor har överlag en något lägre sysselsättningsgrad än män men könsskillnaderna gäller framför allt gruppen personer födda utanför EU/EFTA. Inom den gruppen uppgick könsskillnaderna i sysselsättning till ca 6-7 procentenheter i Gävleborg och Värmland och till elva procentenheter i Dalarna år 2020.

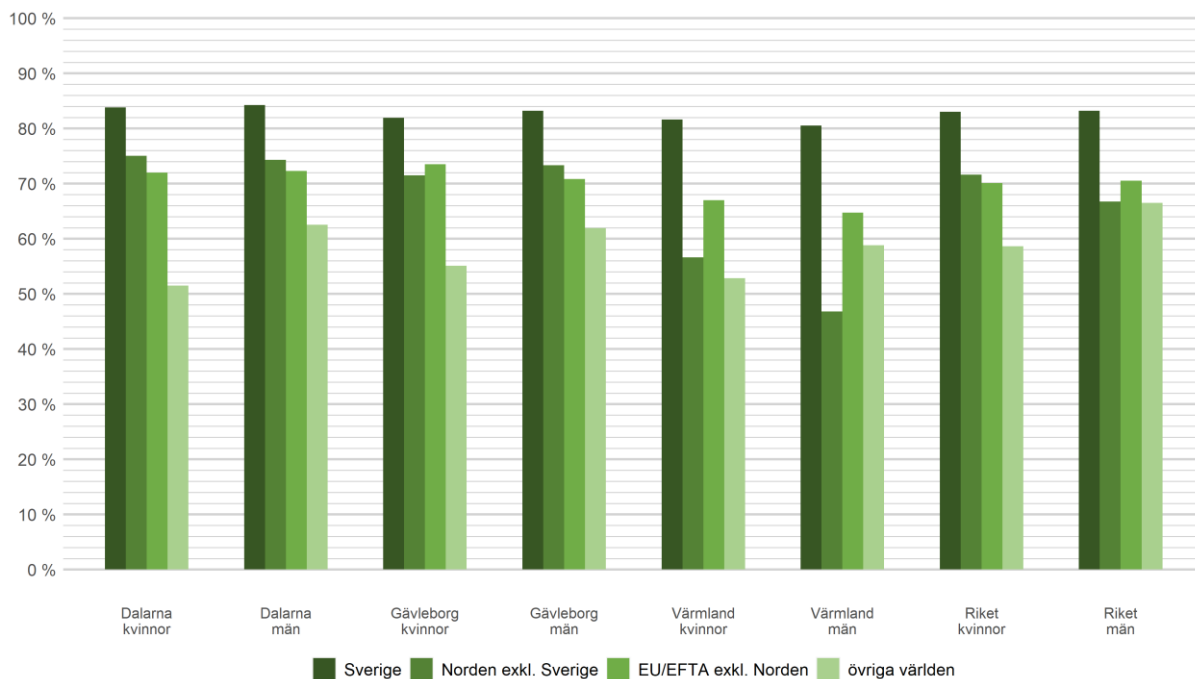

Diagram 23. Andel förvärvsarbetande efter kön och födelseregion år 2020 (Källa: SCB)

Utbildningsnivån är en annan faktor som har stor betydelse för hur utrikes födda klarar sig på den svenska arbetsmarknaden. Högutbildade utrikes födda klarar sig generellt relativt bra. Sysselsättningen bland utrikes födda med eftergymnasial utbildning var mellan 68 och 73 procent i de tre länen år 2020, vilket visserligen är under motsvarande nivå för svenskfödda personer (87 – 90 procent) men ändå betydligt över genomsnittet för utrikes födda. Personer med gymnasieexamen har nästan lika hög sysselsättning medan andelen är betydligt lägre bland de som saknar gymnasieexamen.

Även vistelsetiden i Sverige har stor betydelse. Personer med minst gymnasieexamen som har varit i Sverige länge (10 år eller mer) har en sysselsättningsnivå som närmar sig snittet för svenskfödda medan sysselsättningen är betydligt lägre bland nyanlända. Andelen förvärvsarbetande bland nyanlända som saknar gymnasieexamen är väldigt låg. I Dalarna och Värmland uppgick andelen till 12 procent bland kvinnorna och 32 respektive 27 procent bland männen år 2020. I Gävleborg var andelen förvärvsarbetande bland lågutbildade nyanlända kvinnor något högre, 17 procent, medan andelen bland män var i nivå med Dalarnas andel. Könsskillnaderna är också särskilt stora bland nyanlända, med betydligt högre sysselsättningsgrad bland män jämfört med bland kvinnor. Könsskillnaderna bland nyanlända finns oavsett utbildningsnivå, även om andelen förvärvsarbetande är högre för både kvinnor och män bland personer med eftergymnasial utbildning.

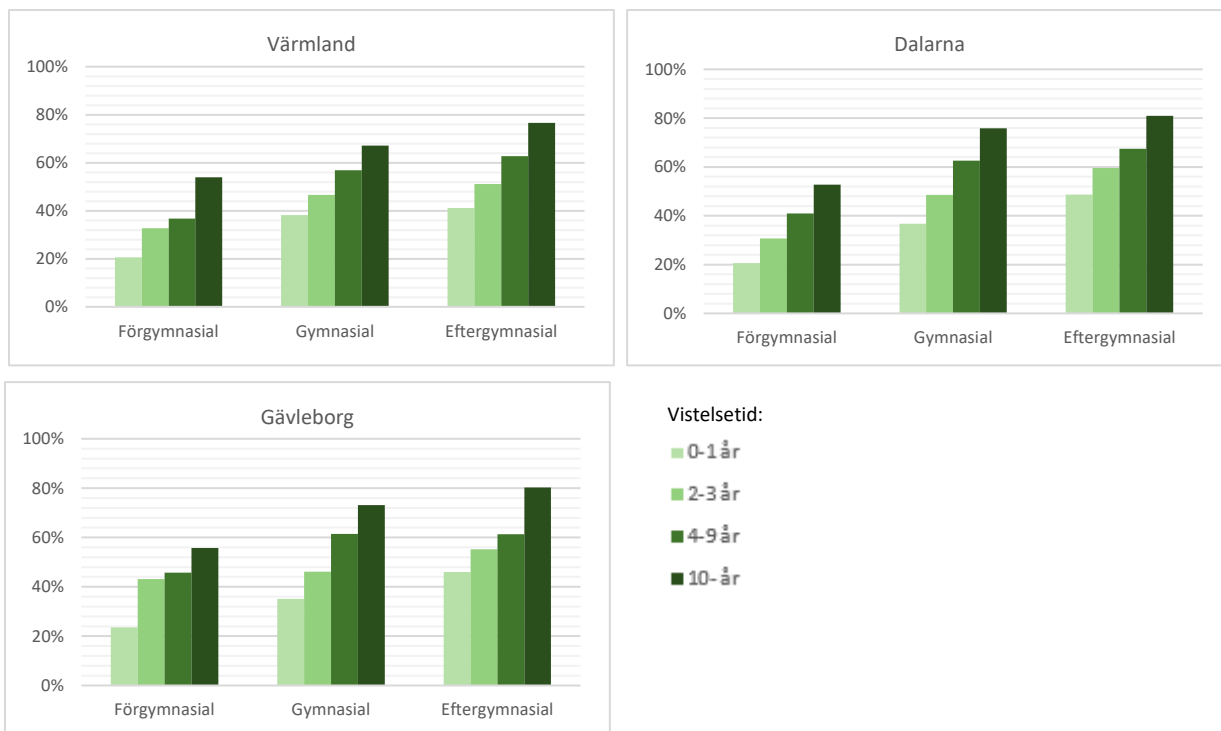

Diagram 24. Andel förvärvsarbetande bland utrikes födda efter utbildningsnivå och vistelsetid, 2020 (Källa: SCB)

Matchningen på arbetsmarknaden i Norra Mellansverige är god, sett till om man har rätt utbildningsnivå för det yrke man har. 84 procent av de med svensk bakgrund och 74 procent av de med utländsk bakgrund har rätt utbildningsnivå för sitt yrke. Andelen överutbildade, som har för hög utbildningsnivå i relation till yrket, är dock betydligt högre bland personer med utländsk bakgrund, 10 procent jämfört med 3 procent bland de med svensk bakgrund. Andelen som har för låg utbildning för sitt yrke är också något högre bland personer med utländsk bakgrund men skillnaden är liten.

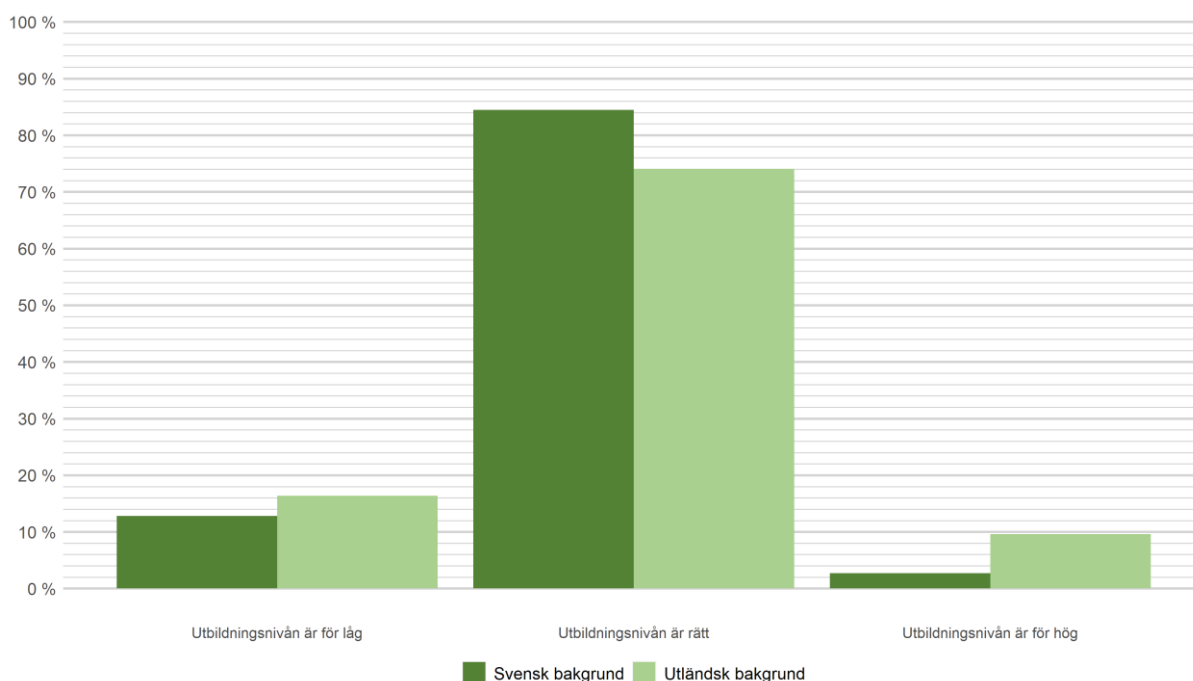

Diagram 25. Arbetsmarknadsmatchning utifrån utbildningsnivå i Norra Mellansverige år 2019 (Källa: Regionala Supercrossdatabaserna, SCB)

För att klara den framtida kompetensförsörjningen, med en demografisk struktur med allt färre i arbetsför ålder per pensionär, barn och ungdom, är en stor utmaning hur man ska få den stora gruppen lågutbildade utrikes födda i arbete. En del i denna grupp har inte ens fullgjort grundskolan och har således en tämligen lång väg till en gymnasieexamen. Här finns en potential i de som är överutbildade för sina yrken. Denna grupp torde vara enklare att med insatser förflytta till mer kvalificerade arbetsuppgifter och därmed frigöra mindre kvalificerade arbeten till de som saknar gymnasieexamen. Även för de som saknar gymnasieexamen kan insatser behövas, men det är sannolikt enklare för gruppen att tillgodogöra sig en konkret yrkesutbildning än att fullgöra en hel gymnasieutbildning. Det finns vissa indikationer på att vi har varit mer fokuserade på att få nyanlända i arbete än att se till kvaliteten på matchningen, ett fullt rimligt fokus då antalet nyanlända i etablering har varit högt under många år. Om invandringen fortsätter att minska och arbetskraftsbristen håller i sig – åtminstone på lite längre sikt – behöver vi möjligen titta mer på hur matchningen fungerar, och där utgör överutbildade en potential.

Personer med funktionsnedsättning

Personer med funktionsnedsättning är en annan grupp som möter särskilda utmaningar på arbetsmarknaden. Gruppen har överlag en betydligt lägre sysselsättningsgrad jämfört med personer utan funktionsnedsättning. Det beror framför allt på ett lägre arbetskraftsdeltagande. 74 procent av befolkningen med funktionsnedsättning tillhörde arbetskraften år 2020, enligt SCB:s nationella AKU. Bland personer utan funktionsnedsättning var motsvarande siffra 84 procent.

Gruppen är dock väldigt heterogen, utifrån både funktionsnedsättning och möjlighet på arbetsmarknaden. Vissa personer är väl etablerade och har liknande förutsättningar som kollegor utan funktionsnedsättning, även om de kanske är i behov av vissa hjälpmedel. Andra har betydligt svårare att ta sig in på arbetsmarknaden. En viktig skiljelinje är om funktionsnedsättningen påverkar arbetsförmågan eller ej. Arbetslösheten bland personer med nedsatt arbetsförmåga är betydligt högre jämfört med personer utan nedsatta arbetsförmåga, oavsett om de har en funktionsnedsättning eller ej. År 2020 var arbetslösheten 9 procent nationellt, enligt SCB:s AKU. Bland personer med nedsatt arbetsförmåga var den 17 procent.¹¹ Motsvarande uppgifter på regional nivå saknas.

Ca 16 procent av befolkningen 16-64 år har en funktionsnedsättning. 42 procent av dessa har nedsatt arbetsförmåga.¹²

Arbetsmarknaden under Covid-19-pandemin

Covid-19-pandemin hade stor påverkan på arbetsmarknaderna i Norra Mellansverige, åtminstone tillfälligt. Uppsägningar, varsel och indragna tjänster innebar att fler befann sig arbetsmarknaden, helt eller delvis. De största förändringarna skedde under mars och april 2020. På riksnivå var antalet varsel under dessa månader historiskt högt, långt över den ekonomiska krisen i början av 1990-talet och finanskrisen 2008. Även i Norra Mellansverige var antalet varsel som högst under våren 2020, men omfattande varsel har även förekommit under senare månader. Ca sex av tio procent av de som varslades under mars och april 2020 hade förlorat sitt arbete sex månader senare, visar en

¹¹ SCB, 2021, *Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning 2020*

¹² SCB, 2021, *Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning 2020*. Enligt Nationella folkhälsoenkäten (Folkhälsomyndigheten) är andelen med funktionsnedsättning något högre i länen i Norra Mellansverige jämfört med riket, men det kan bero på länens något äldre åldersprofil. Nationella folkhälsoenkäten riktar sig till personer i åldrarna 16-84 och funktionsnedsättningar är vanligare i de övre åldersgrupperna.

uppföljning från Arbetsförmedlingen. En av fyra av de varslade var inskrivna som arbetssökande på Arbetsförmedlingen sex månader senare.¹³

Uppsägningar och indragna tjänster för personer med osäkra anställningar – till exempel timvikarier och andra korttidsanställningar – innebar att antalet nyinskrivna på arbetsförmedlingen ökade kraftigt. Den största ökningen skedde under våren 2020. Under perioden v. 14 – v. 20 2020 var antalet nyinskrivna arbetssökande betydligt högre jämfört med samma period året innan, liksom samma period året efter. Från och med sommaren 2020 har dock antalet nyinskrivna legat på ungefär samma nivåer som andra år. Mönstret är också detsamma, med toppar och dalar vid ungefär samma tidpunkter och av liknande magnitud. Det mesta tyder alltså på att de stora effekterna på arbetsmarknaden kom i samband med pandemins inledande skede och att situationen sedan normaliserats, åtminstone sett till arbetslöshetsnivåer och nyinskrivningar.

Förutom varsel ledde krisen också till att många människor korttidspermitterades, det vill säga gick ner i arbetstid under en begränsad period. Antalet anställda som beviljades korttidsarbete var många fler än antalet varslade, men det är troligt att de allra flesta återgått till att arbeta full tid efter korttidspermitteringens slut.

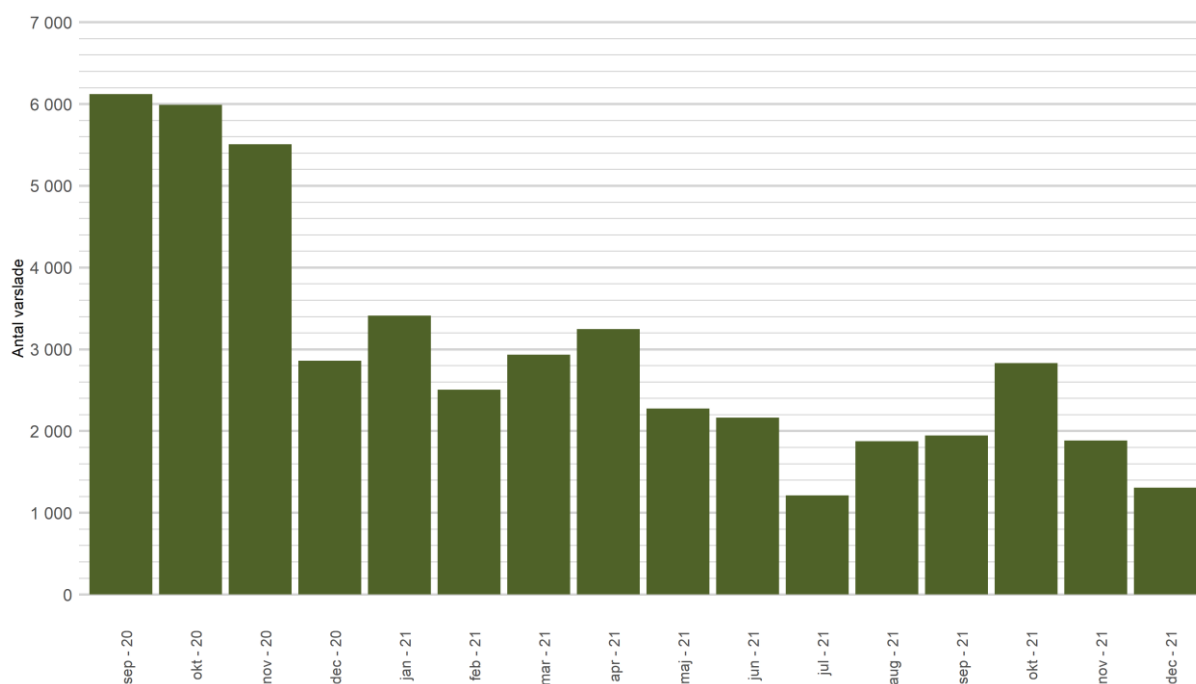

Diagram 266. Antalet varslade personer i Sverige september 2020 till december 2021 (Källa: Arbetsförmedlingen)

¹³ Arbetsförmedlingen 2021, *Varsel under pandemin Uppföljning av varsel lagda mars-juni 2020*, Af-2021/0003 1533

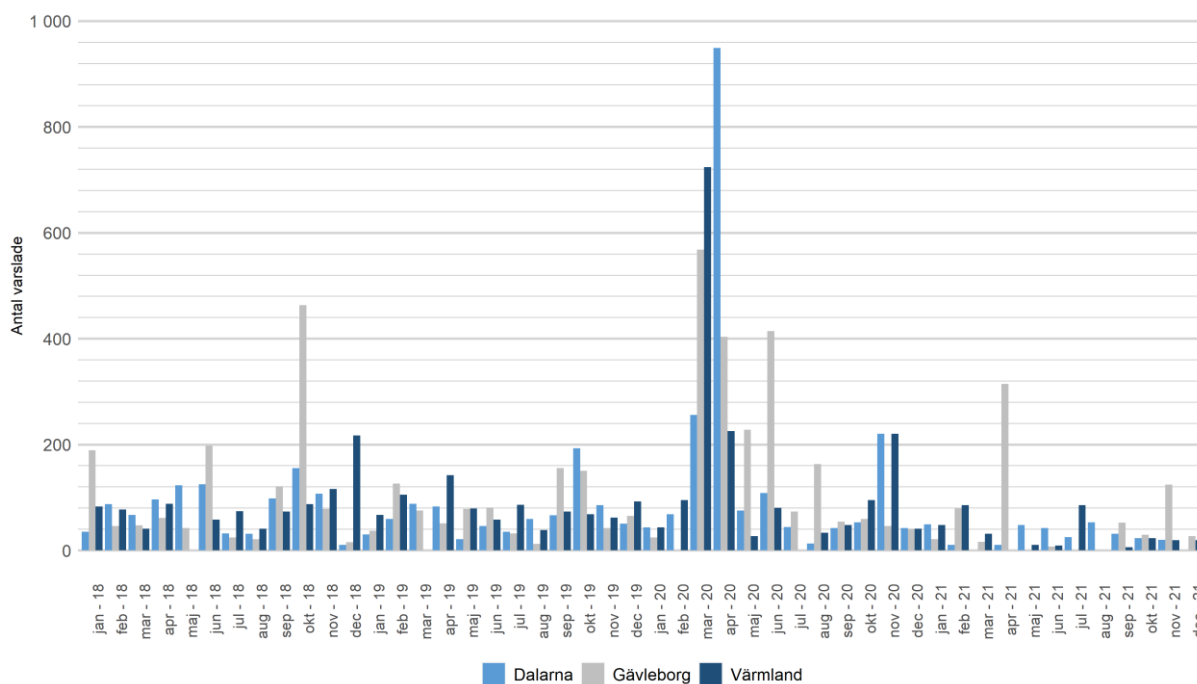

Diagram 27. Antal varslade personer i Norra Mellansverige från januari 2018 till och med december 2021 (Källa: Arbetsförmedlingen)

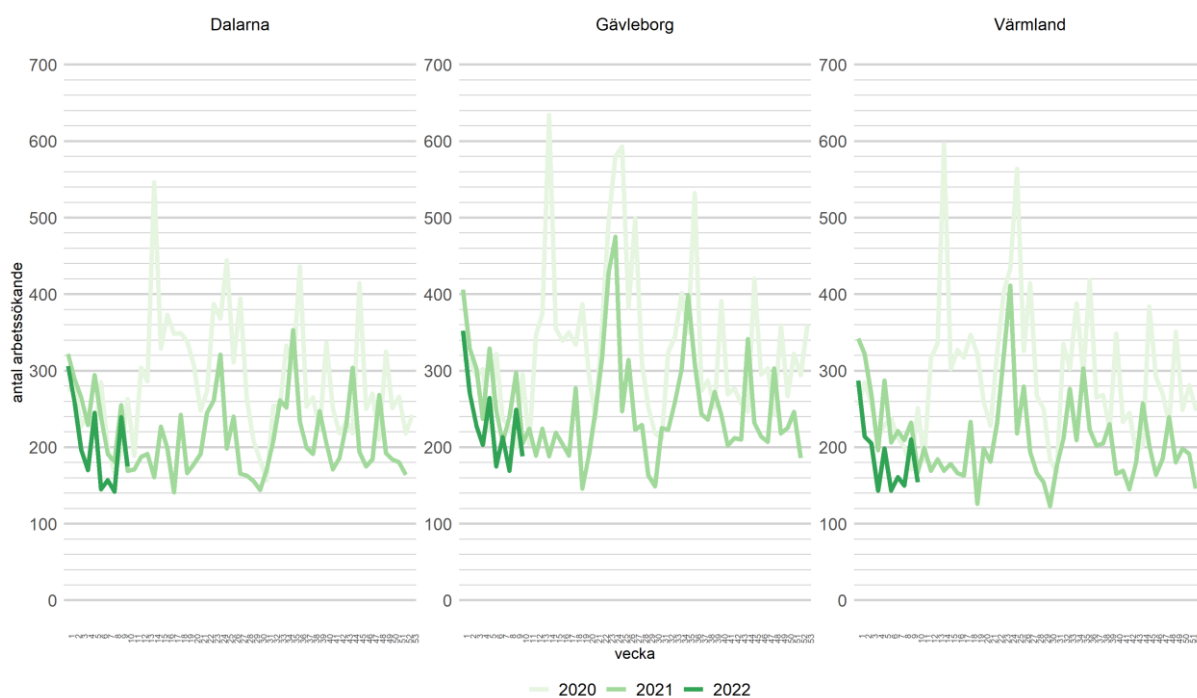

Diagram 28. Antalet nyinskrivna arbetssökande per vecka, 2020 till 2022 (Källa: Arbetsförmedlingen)

Pandemin drabbade vissa branscher i större utsträckning än andra. Hotell- och restaurangbranschen, kultur- och nöjesbranschen och detaljhandeln är alla exempel på branscher som drabbades hårt av restriktionerna och människors förändrade beteenden. Eftersom detta är branscher som sysselsätter många ungdomar drabbades just ungdomar särskilt hårt av pandemin, framför allt i det inledande skedet. Unga har också timanställningar och andra tidsbegränsade arbetsformer i större utsträckning, vilket gjorde dem extra sårbara under pandemin. I ett något senare skede drabbades även tillverkningsindustrin, bland annat till följd av leveransproblem av insatsvaror. Att dessa branscher

drabbats hårt syns i statistiken över varsel och korttidspermitteringar för Norra Mellansverige. Andra branscher som haft en hög andel varslade eller permitterade medarbetare är IT och kommunikation samt Transport.

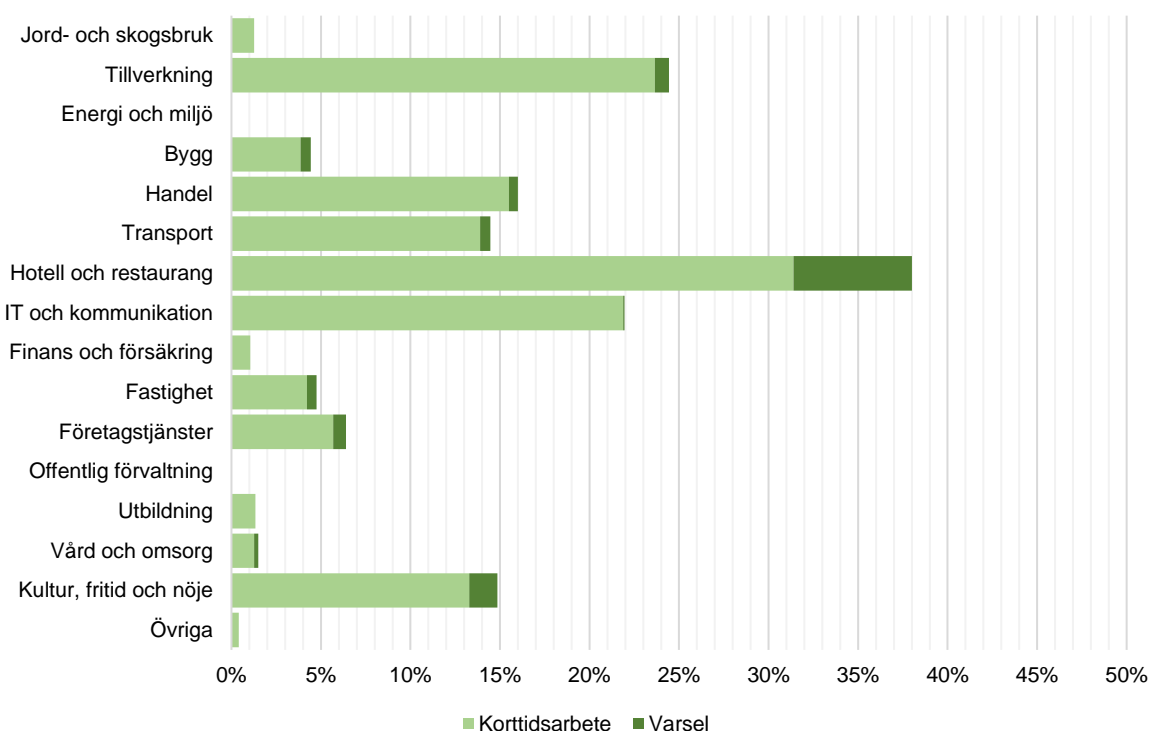
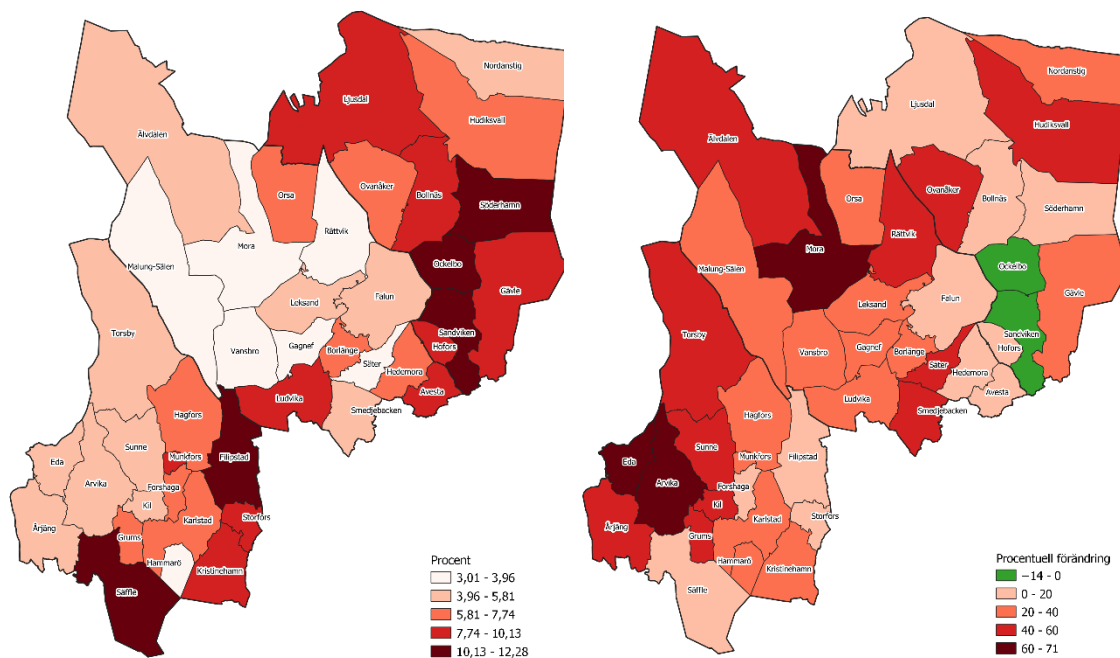

Diagram 29. Antalet anställda i korttidsarbete respektive antalet varslade i Norra Mellansverige som andel av sysselsatta per bransch tom augusti 2020 (Källa: Tillväxtverket och Arbetsförmedlingen)

Pandemin drabbade också vissa kommuner mer än andra. Noterbart är att utvecklingen av arbetslösheten under pandemin inte var mest negativ i de kommuner som hade hög arbetslöshet sedan tidigare, utan mönstret är snarare det omvända. Det förklaras av att branschammansättningen varierar mellan kommunerna, där de kommuner som drabbats hårdast har fler sysselsatta inom särskilt utsatta branscher. Till de värst drabbade kommunerna i länet hör till exempel Värmlands gränskommuner, där handeln med Norge står för en stor del av arbetstillfällena. Även vissa kommuner i Dalarna har drabbats hårt. Samtidigt finns kommuner i både Dalarna och Värmland som klarat sig betydligt bättre. Även i Gävleborg finns tydliga kommunala skillnader men länet har som helhet klarat sig bättre än Dalarna och Värmland.

Karta 1. Andel arbetslösa i Norra Mellansveriges kommuner år 2019 till vänster och förändring av arbetslösheten i samma kommuner under pandemin år 2020 jämfört med tidigare år till vänster. (Källa: Arbetsförmedlingen)

Även om pandemin alltså drabbade vissa branscher och kommuner hårt tyder mycket på att ekonomin håller på att återhämta sig. Det syns bland annat i statistiken över arbetslöshetsnivåer över tid, där nivåerna är tillbaka på samma nivåer som innan pandemin. Erfarenheter från tidigare kriser och varsel visar också att de flesta personer som förlorar sina jobb i samband med en kris hittar ett nytt arbete, alternativt väljer att vidareutbilda sig, inom en relativt snar framtid. Utmaningen brukar istället vara de personer som redan innan krisen stod utanför arbetsmarknaden, som i samband med att personer med bättre meriter förlorar sina jobb får ännu svårare att ta sig in. Även om arbetslösheten totalt sett har återgått till ungefär samma nivåer som innan pandemin har andelen långtidsarbetslösa ökat, sett i relation till det totala antalet arbetslösa. Innan pandemin, och även under 2021, utgjorde personer som varit utan arbete i mer än 12 månader ca 30 – 40 procent av de arbetslösa, i alla tre län. I februari 2022 var andelen ca tio procentenheter högre.

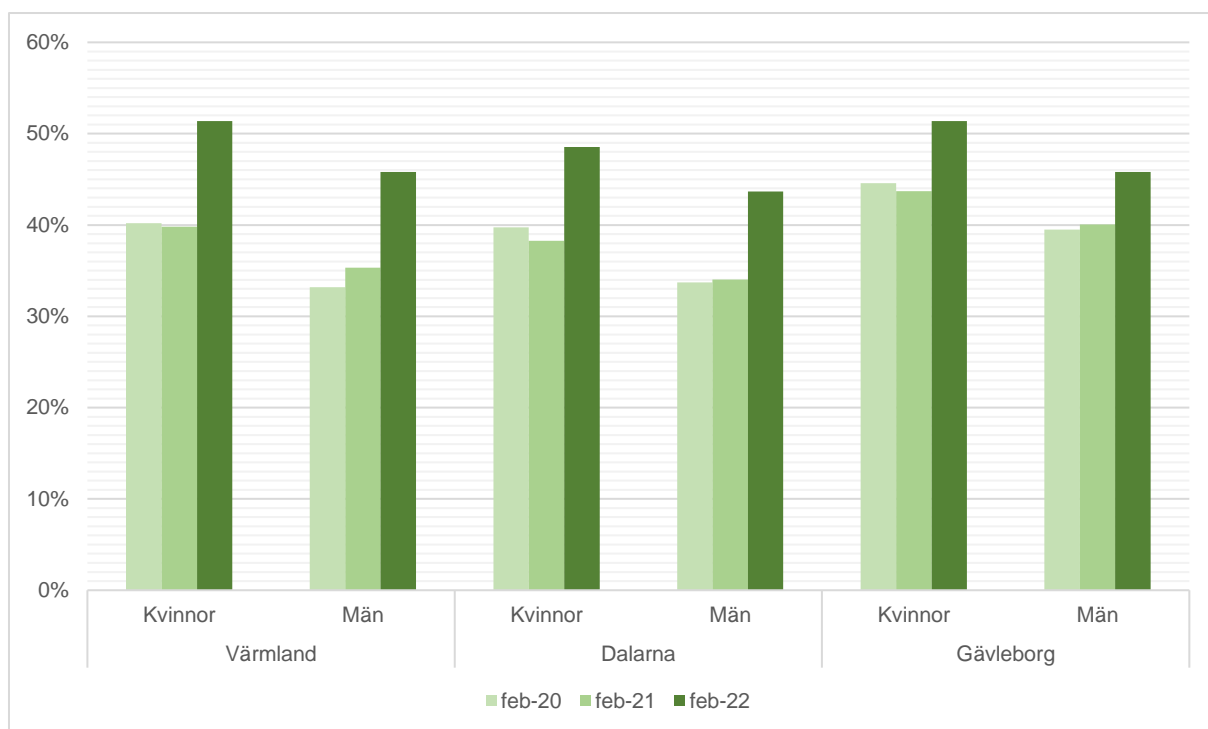

Diagram 30. Arbetslösa > 12 månader som andel av det totala antalet arbetslösa (Källa: Arbetsförmedlingen)

Pandemin kan också ha fått andra effekter på arbetsmarknaden. En tydlig konsekvens är att många arbeten till viss del har ändrat karaktär i samband med att arbetsmarknaden har ställt om mot ökad digitalisering. Behov av arbetskraft med kunskaper inom digitala verktyg kan ha ökat inom många branscher. Samtidigt har distansarbete blivit allt vanligare vilket gör att människors möjliga arbetsmarknad har utvidgats geografiskt. Det betyder att arbetsgivare i Norra Mellansverige kan söka arbetskraft i hela landet, samtidigt som människor i Norra Mellansverige har större möjlighet att bo här men arbeta för arbetsgivare lokaliserade till andra regioner. Vilka konsekvenser det får för sysselsättning, arbetslöshet och matchning i Norra Mellansverige återstår att se.

En könssegregerad arbetsmarknad

Arbetsmarknaderna i Norra Mellansverige är tydligt könssegregerade och de tre länen har en nästan identisk könsfördelning mellan sektorerna. Fördelningen är typiskt traditionell med en stor andel av kvinnorna i omsorgsyriken inom den offentliga sektorn medan männen i högre grad arbetar i den privata sektorn. Vård- och omsorgssektorn är den överlägset vanligaste arbetsplatsen för kvinnor i regionen. Ungefär en tredjedel av alla kvinnor i Norra Mellansverige arbetar inom sektorn. Utbildningssektorn är näst vanligast, här arbetar cirka 17 procent av kvinnorna. Männen har en något större spridning mellan sektorerna men fortfarande återfinns ungefär hälften av alla män inom branscherna tillverkning och utvinning, byggverksamhet och handel. Eftersom kvinnor i större utsträckning arbetar inom offentlig sektor brukar sysselsättningen bland kvinnor inte påverkas av lågkonjunktur och kris i samma utsträckning som män. Å andra sidan finns en stor risk för att jämställdheten tar ett kliv bakåt under kriser, såsom under finanskrisen¹⁴.

¹⁴ Tillväxtanalys 2020, *Nedläggningars och stora neddragningars effekter på branscher och yrkesroller – en analys utifrån geografi och kön*. Tillväxtanalys PM 2020:05.

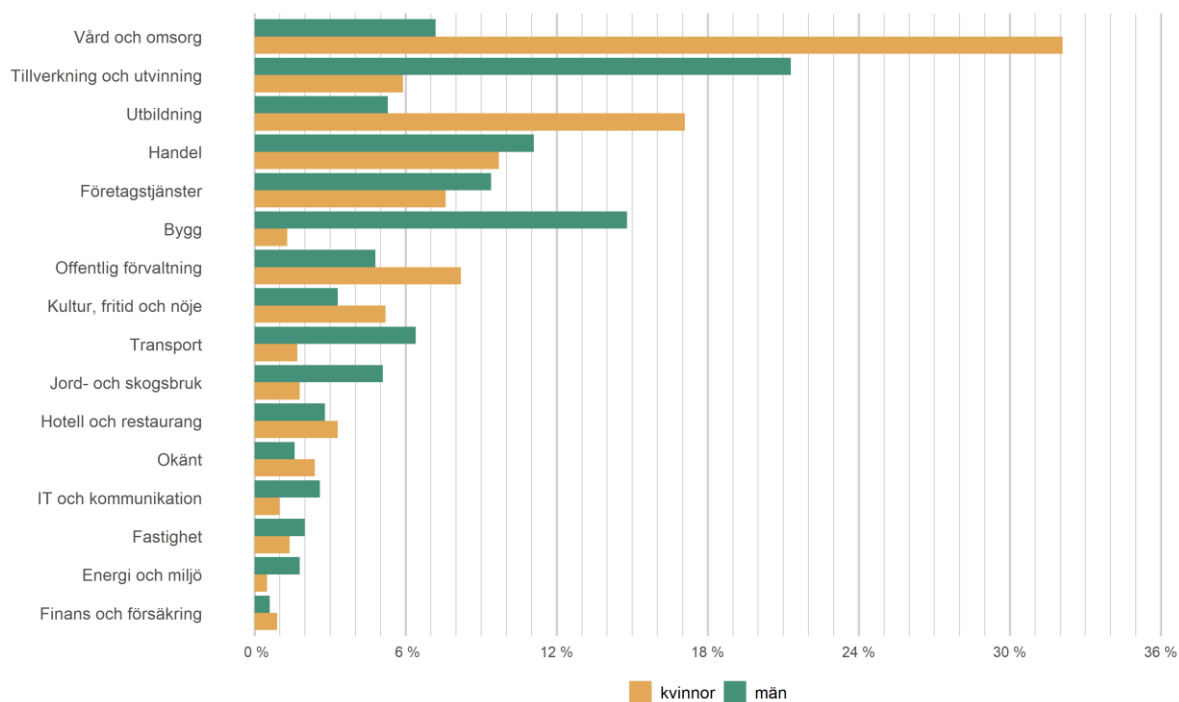

Diagram 31. Andelen förvärsarbetande i Norra Mellansverige efter bransch (SNI 2007) och kön, 2020 (Källa: SCB)

Könsstrukturer på arbetsmarknaden är relativt trögföränderliga. Samtidigt finns förändringar mot en mer jämn könsfördelning, åtminstone inom vissa branscher. Andelen kvinnor har ökat mest inom byggverksamhet, jordbruk, skogsbruk och fiske samt energiförsörjning och miljöverksamhet, som alla är branscher med en hög andel män. Samtidigt har andelen män ökat inom den kvinnodominerade vårdsektorn. Inom teknik och utvinning, den största branschen för män, var dock könsfördelningen identisk 2008 och 2018¹⁵, och inom den mansdominerade informations- och kommunikationsbranschen har könsfördelningen blivit mer ojämn över tid¹⁶.

På yrkesnivå är kvinnorna överrepresenterade inom yrken som kräver en längre högskoleutbildning, vilket är förväntat givet kvinnors högre utbildningsnivå. Män arbetar i högre grad inom yrken som endast kräver kortare eftergymnasial utbildning eller enbart gymnasiekompetens/utan utbildningskrav. Männerna är också överrepresenterade inom ledningsarbete. Andelen män som arbetar med ledningsarbete är betydligt högre än andelen kvinnor, 6,8 respektive 4,6 procent år 2020¹⁷. En högre andel kvinnor än män inom högkvalificerade respektive chefsyrken har eftergymnasial utbildning. Kvinnor behöver alltså i högre utsträckning än män utbilda sig mer för att bli chefer eller få högkvalificerade jobb.

Män arbetar som chefer inom samtliga branscher men andelen är högst i de branscher som domineras av män, framför allt bygg samt tillverkning och utvinning. Samtidigt som andelen manliga chefer är hög inom dessa branscher är den dock proportionerlig sett till andelen manliga anställda. Inom flera andra branscher, däribland de stora branscherna handel, företagstjänster, samt utbildning, är däremot manliga chefer överrepresenterade, sett till könsfördelningen bland anställda inom branschen. Samtidigt finns det en mycket tydlig trend mot en ökad andel kvinnliga chefer. I den manliga överrepresentationen på chefsnivå har minskat inom samtliga branscher mellan 2008 och

¹⁵ Jämförelser med 2020 är inte möjliga på grund av förändringar i SCB:s datakälla och metoder för att ta fram statistiken.

¹⁶ SCB

¹⁷ SCB

2020. Inom vård och omsorgsbranschen har en tydlig manlig överrepresentation bytts mot en underrepresentation.

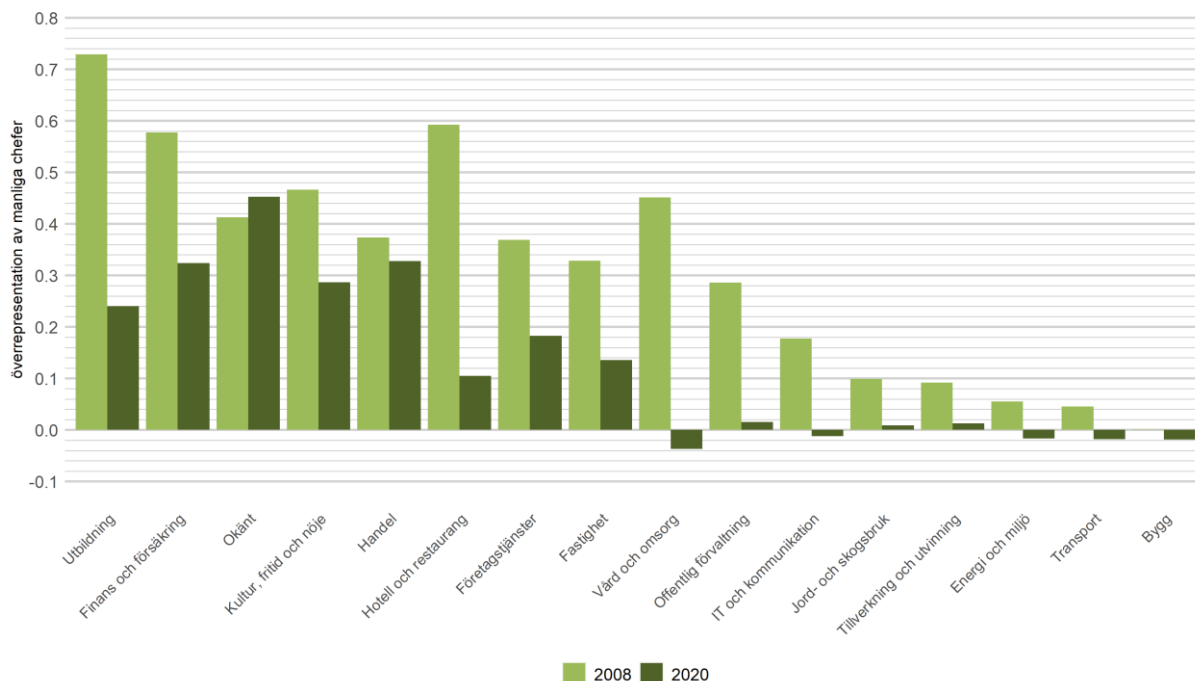

Diagram 32. Över-/underrepresentation för andel män i ledningsyrken i relation till andelen män inom branschen, Norra Mellansverige 2020 och 2008. Ett värde på 0 innebär att andelen manliga chefer är proportionerlig gentemot andelen manliga anställda. Ett värde över 0 innebär att män är överrepresenterade i ledande positioner medan ett värde under 0 innebär en underrepresentation. (Källa: SCB, egna bearbetningar).

En könssegregerad arbetsmarknad motverkar dynamik och tillväxt¹⁸. Rörligheten på arbetsmarknaden hindras när män och kvinnor är låsta inom rådande könsstrukturer. Människor begränsas också i sina yrkesval vilket innebär att många kanske arbetar inom yrken där de inte når sin fulla potential, eller att utbildningsvalen inte motsvarar arbetsmarknadens behov i den utsträckning som hade kunnat vara fallet om könsnormerna varit mindre starka. Många potentiellt duktiga kvinnliga ledare kanske avstår från att söka ledarutbildningar eller ledaryrken på grund av bristen på förebilder och motverkande normer. I slutändan kan en könssegregerad arbetsmarknad minska länens attraktionskraft för både nuvarande invånare och potentiella inflyttare.

¹⁸ Tillväxtverket 2011, *Att välja jämställdhet*; Tillväxtverket 2019, *Att fortsätta välja jämställdhet*

5. Ohälsa

Ohälsa är ett stort problem på den svenska arbetsmarknaden. Enligt beräkningar av Skandia¹⁹ uppgick kostnaderna för sjukskrivningar till 64 miljarder kronor år 2018. Det är över tio miljarder mer än vad som lades på Sveriges försvar och krisberedskap samma år. För den enskilde individen innebär sjukskrivning och/eller ohälsa både ett sämre mående och en försämrad ekonomi. Över 40 procent av alla som har en pågående sjukskrivning har en låg ekonomisk standard.

Ohälsan är högre i Norra Mellansverige jämfört med riket. Alla tre länen finns också på listan över de fem län där den psykiska ohälsan ökar mest - med 22-23 procent mellan 2010 och 2019²⁰. För Norra Mellansverige innebär det stora kostnader i form av både uteblivna skatteintäkter och kostnader för hälso- och sjukvård.

Ohälsotal och sjukfrånvaro/sjukskrivningar

Ohälsotalet är ett av de vanligaste måtten på ohälsa, i alla fall för den arbetsföra befolkningen. Det mäter antalet frånvarodagar från arbetet som ersätts från sjukförsäkringen under en 12-månadersperiod. Det inkluderar antalet utbetalda dagar med sjukpenning, arbetsskadesjukpenning, rehabiliteringspenning och sjukersättning/aktivitetsersättning från socialförsäkringen och sätts i relation till antalet registrerade försäkrade²¹ i åldersgruppen 16–64 år. Det kan tolkas som "antalet ohälsodagar (nettodagar) per person och år". Då ohälsotalet är ett mått på uttag från sjukförsäkringen med ersättningar från Försäkringskassan ingår inte de första två veckorna av sjukfrånvaro då sjukersättningen under denna tid betalas av arbetsgivaren.

Antalet ohälsodagar är högre jämfört med riket för samtliga tre län i Norra Mellansverige. Bland kvinnor är antalet ohälsodagar 3–6 fler jämfört med riket och bland män 2–3 fler. Trenden går mot färre ohälsodagar men skillnaderna gentemot riket består. Om minskningen är ett utslag av en faktisk minskning av ohälsan eller beror på strukturella förändringar i bedömningar och ersättningsystem är oklart. Att den självskattade hälsan inte blir bättre indikerar att de strukturella förändringarna till stor del förklarar minskningen.

Ohälsotalet är något högre i Värmland och Gävleborg jämfört med Dalarna. Den största skillnaden är dock den mellan könen. Både i Norra Mellansverige och i riket har kvinnor betydligt fler ohälsodagar jämfört med män.

¹⁹ Skandia (2019)

²⁰ Ibid

²¹ För att vara "registrerat försäkrad" måste man ha eller ha haft en anknytning till arbetsmarknaden, d.v.s. ha en sjukpenningsgrundande inkomst (SGI). Personer som aldrig har arbetat kan inte få ersättning från socialförsäkringen och ingår därför inte heller i ohälsotalet eller sjukpenningtalet.

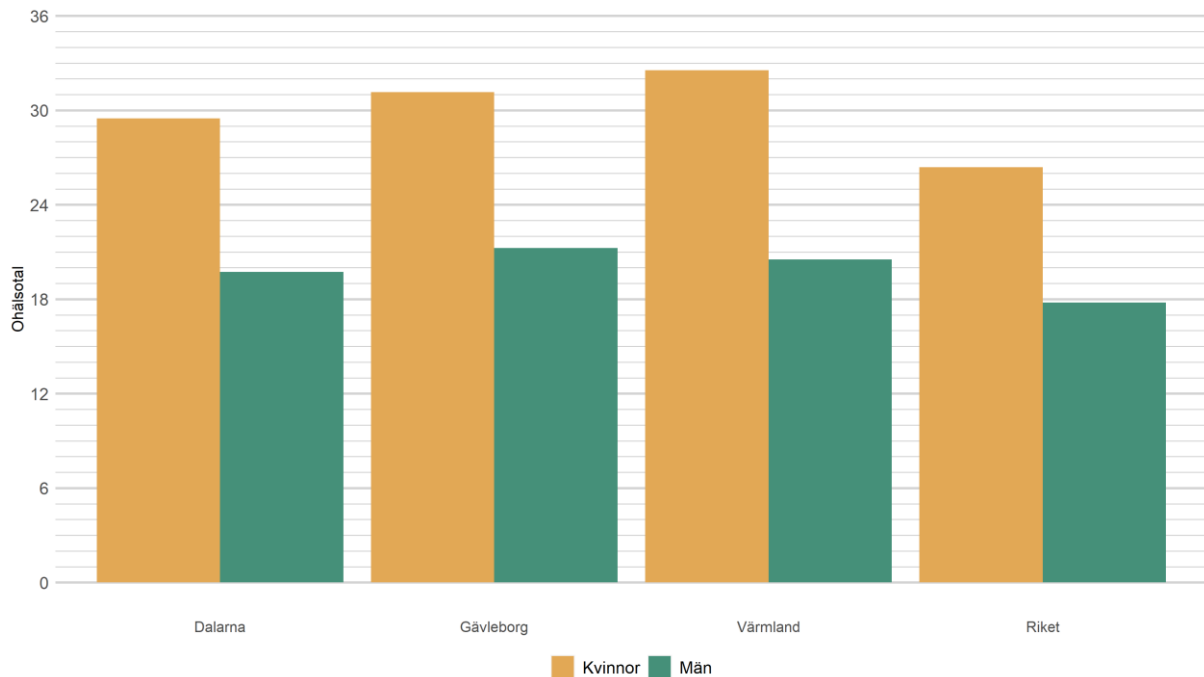

Diagram 33. Ohälsotalet efter kön i de tre länen samt riket, januari 2022 (Källa: Försäkringskassan)

Könsskillnaden återfinns även i sjukpenningtalet, som mäter antalet (netto-)dagar med sjukpenning och/eller rehabiliteringspenning per försäkrad individ. Kvinnor tar ut betydligt fler sjukdagar än män. I Värmland uppgår kvinnornas sjukdagar till det dubbla jämfört med männen (14,6 respektive 7,4 i januari 2022) och även i Dalarna och Gävleborg är könsskillnaderna mycket stora.

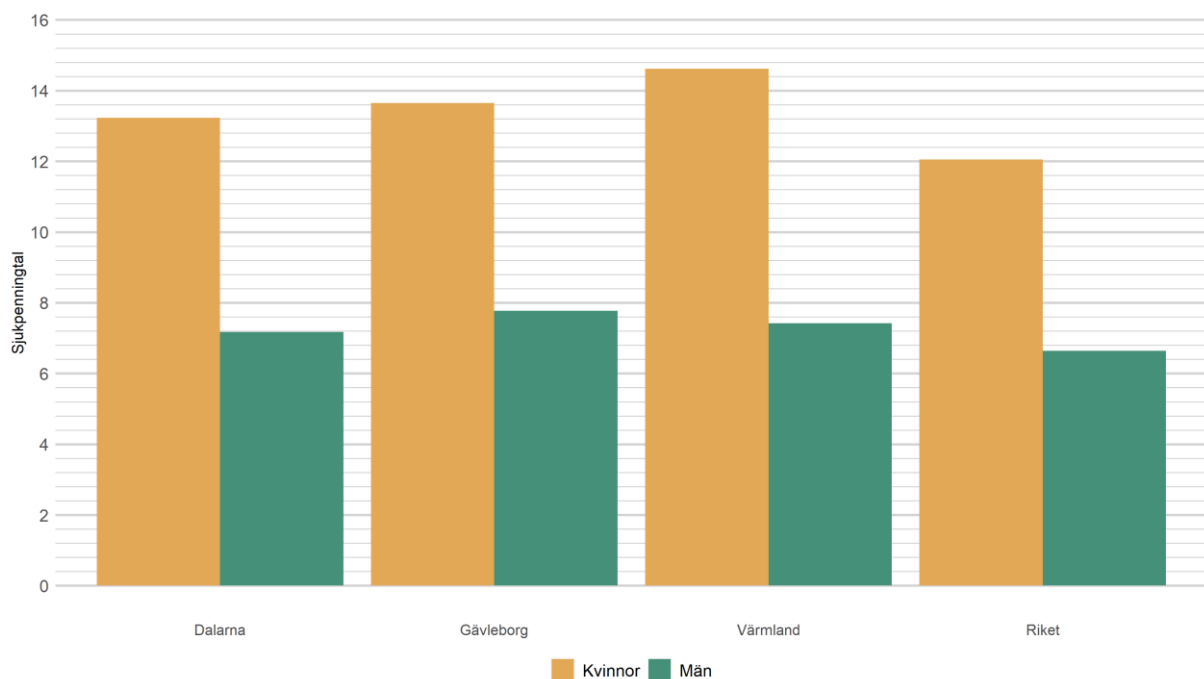

Diagram 34. Sjukpenningtalet efter kön i de tre länen samt riket, januari 2022 (Källa: Försäkringskassan)

Könsskillnaderna kan troligtvis förklaras av en kombination av att kvinnor och män arbetar inom olika branscher och yrken samt att kvinnor tar ett större ansvar för det obetalda hushållsarbetet. Den senare hypotesen stöds av att könsskillnaderna i sjukfrånvaro är som störst i de äldre där det

vanligtvis finns minderåriga barn i hushållet (30–39 och 40–49). Efter 50 år ålder börjar könsskillnaderna minska för att vara relativt små vid 60 års ålder. Statistiska centralbyråns senaste tidsanvändningsstudie från 2010 visar att kvinnor och män lägger ungefär lika mycket tid på arbete per dygn, men att en större del av kvinnans arbetsdag består av obetalt hushållsarbete²². Männen lägger istället något mer tid på förvärvsarbete. En pilotstudie från 2020 bekräftar resultaten²³, men på grund av olika mätmetoder går det inte att säga något om utvecklingen över tid. En jämförelse mellan tidigare år tyder dock på att jämställdheten har ökat över tid²⁴.

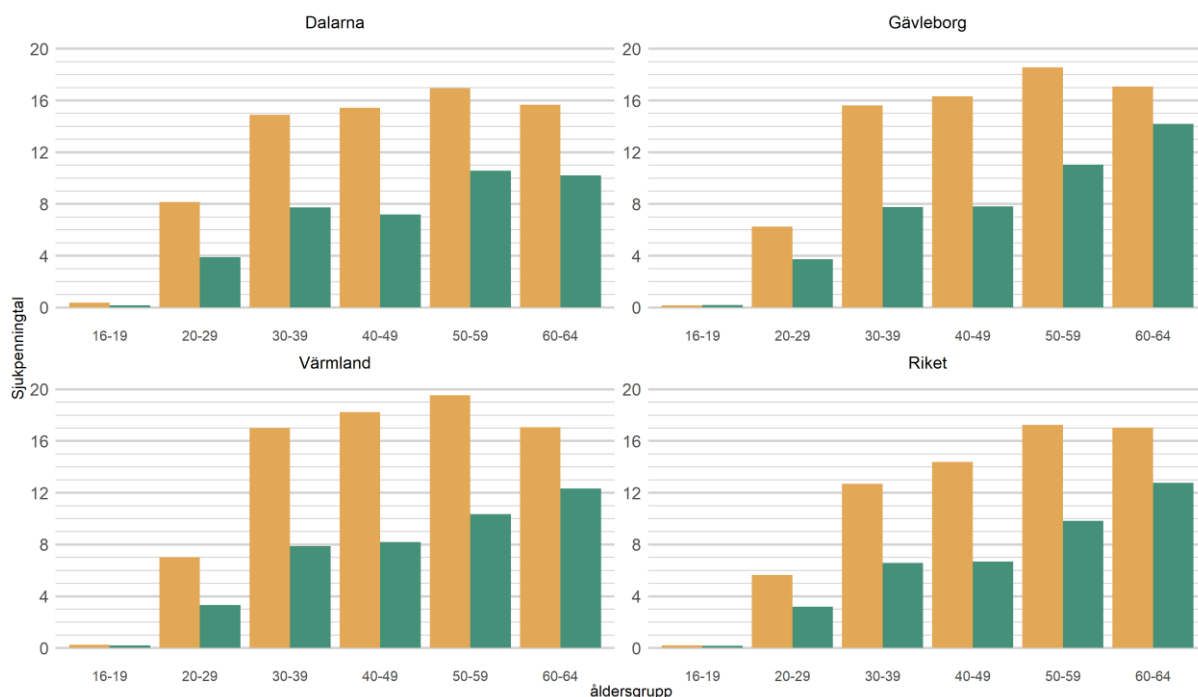

Diagram 35. Sjukpenningtalet efter ålder och kön för samtliga tre län i Norra Mellansverige samt riket, januari 2022 (Källa: Försäkringskassan)

Psykisk ohälsa står för över hälften av all sjukfrånvaro bland kvinnor. Bland män är andelen något lägre, runt 40 procent. Åter är skillnader i branscher och yrkesval en viktig förklaring. Sjukfrånvaro på grund psykisk ohälsa är extra vanligt bland personer som arbetar inom kontaktyrken inom offentlig sektor, där kvinnor är överrepresenterade. Den andra stora orsaksgruppen till sjukfrånvaro är muskuloskeletala diagnoser där ledsjukdomar, ryggsjukdomar och sjukdomar i mjukvävnader ingår. Sjukskrivning för muskuloskeletala diagnoser är vanligare bland män.

En bidragande orsak till kvinnors högre psykiska ohälsa är den ojämsställda fördelningen av hemarbetet. Forskning har visat att kvinnors självrapporterade psykiska stress är högre bland de som lägger mer tid på både betalt arbete och obetalt hushållsarbete. I studien kunde man inte se samma mönster hos män. Resultaten innebär att könsskillnaden i stressrelaterad psykisk ohälsa skulle kunna minska om männen tog mer ansvar för det obetalda hemarbetet.²⁵

²² SCB: Tidsanvändningsundersökningen 2010

²³ SCB 2021. Pilotstudie av tidsanvändning bland kvinnor och män

²⁴ SCB 2020. På tal om kvinnor och män: lathund om jämställdhet

²⁵ Boye 2010. Time spent working: Paid work, housework and the gender difference in psychological distress

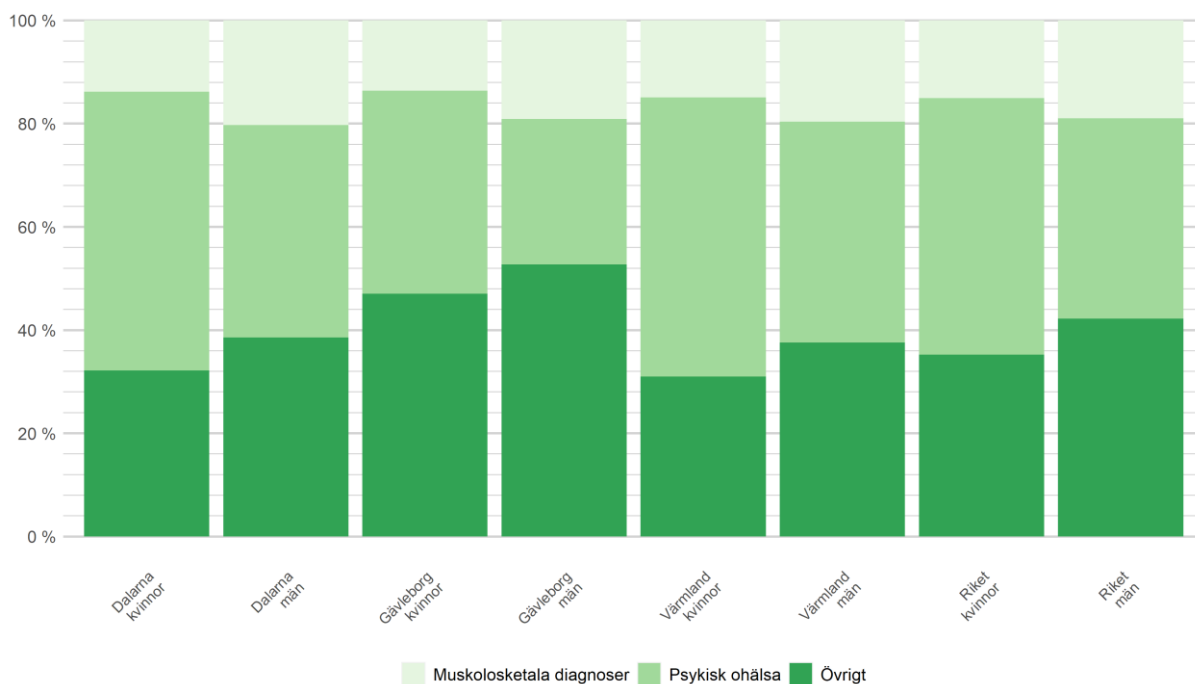

Diagram 36. Huvudorsaker till sjukfrånvaro för de tre länen samt riket, december 2021 (Källa: Försäkringskassan)

Självskattad hälsa

Som komplement till ohälsotal och sjukpenningtal, som mäter ohälsa bland den del av befolkningen med anknytning till arbetsmarknaden, finns enkätuppgifter som mäter subjektiv hälsa utifrån hela befolkningen. En vanlig källa är den Nationella Folkhälsoenkäten som genomförs av Folkhälsomyndigheten. Självskattad hälsa är ett vanligt och sammanfattande mått på subjektiv hälsa. Till skillnad från ohälsa- och sjukpenningtalen, där Norra Mellansverige sticker ut negativt, finns det ingen signifikant skillnad mot vare sig riket eller mellan de tre länen (de skillnader som finns är inom ramen för konfidensintervallen). 68-71 procent av kvinnorna och 71-75 procent bland männen uppger att de har en bra eller mycket bra hälsa. Cirka sex procent av kvinnorna och männen uppger att de har en dålig eller mycket dålig hälsa.

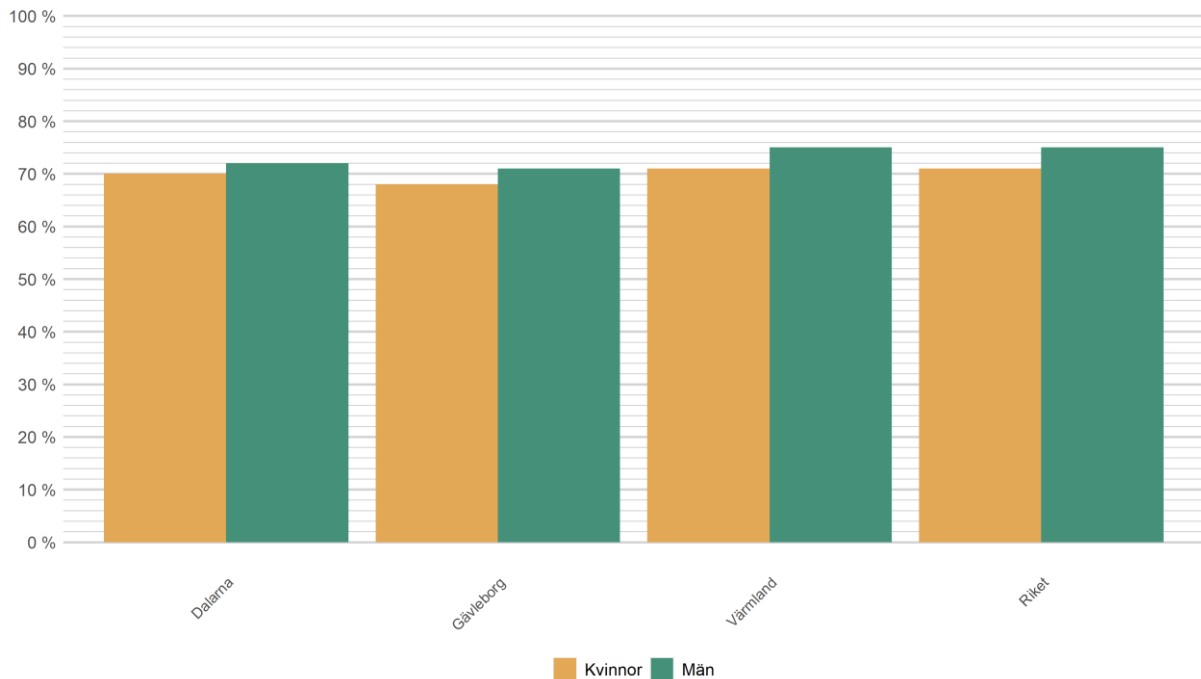

Diagram 37. Andel med bra eller mycket bra självskattad hälsa i de tre länen samt riket, 2018-2021 (Källa: Nationella Folkhälsoenkäten/Folkhälsomyndigheten)

Hälsan under pandemin

Det är oklart i vilken utsträckning folkhälsan har påverkats av pandemin. Ett stort antal människor har haft Covid-19. Totalt uppgick antalet bekräftade fall till ca 2,5 miljoner i Sverige, i mars 2022. Länen i Norra Mellansverige tillhör varken de minst drabbade eller de som drabbats hårdast, sett till antalet fall per 100 000 invånare. Hur hårt länen drabbats beror på en rad olika faktorer, däribland befolkningssammansättningen och folkhälsoläget men också förekomst av tillfälliga klusterutbrott. Antalet intensivvårdade och avlidna i Covid-19 har i perioder varit relativt högt. I Norra Mellansverige har totalt 1 424 personer avlidit till följd av Covid-19 och 692 personer intensivvårdats, till och med mars 2022.

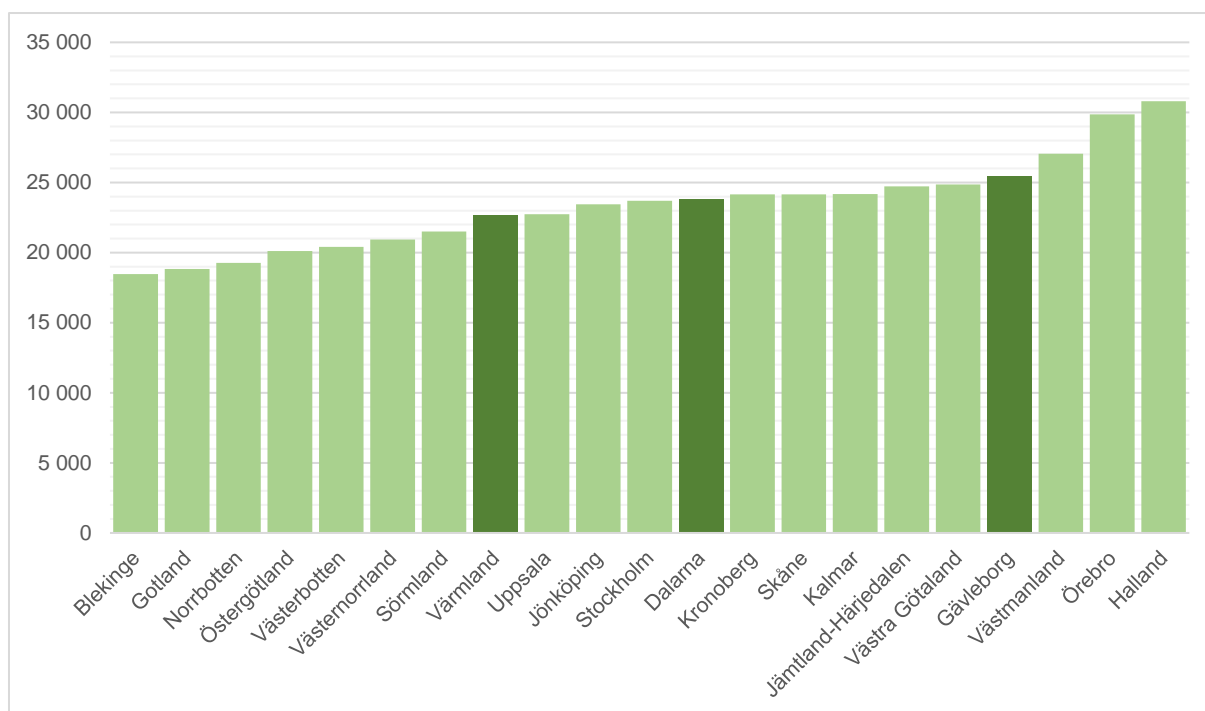

Diagram 38. Antalet laboratoriebekräftade fall av Covid-19 per 100 000 invånare. Vecka 11 2022 (Källa: Folkhälsomyndigheten)

Trots att Covid-19 är en allvarlig sjukdom är sjukdomstillståndet dock övergående för de allra flesta som drabbats. För vissa har dock Covid-sjukdomen inneburit mer långvarig besvär. Ca 30 000 svenskar har diagnostiserats med postcovid²⁶, långvariga symptom som uppstått till följd av tidigare Covid-sjukdom och som i vissa fall har stor inverkan på livskvalitén hos den enskilde. Postcovid är vanligare bland de som drabbades av allvarlig sjukdom, men sett i relation till alla som haft Covid-infektion²⁷ är det fortfarande en relativt ovanlig diagnos. Det är därmed oklart i vilken utsträckning Covid-19 påverkar den allmänna folkhälsan i ett längre perspektiv. Oklarheten gäller också befolkningens psykiska hälsa. Symptom som sömnsvårigheter, trötthet, oro och ångest ökade under pandemin. Om ökningen håller i sig på sikt, efter att restriktionerna har släppts, återstår att se.

²⁶ Socialstyrelsen. Att ha diagnostiserats med post covid innebär att patienten antingen fått diagnosen PCAS eller diagnoskoden "Covid-19 i den egna sjukdomshistorien".

²⁷ Ca 2,5 miljoner bekräftade fall i mars 2022.

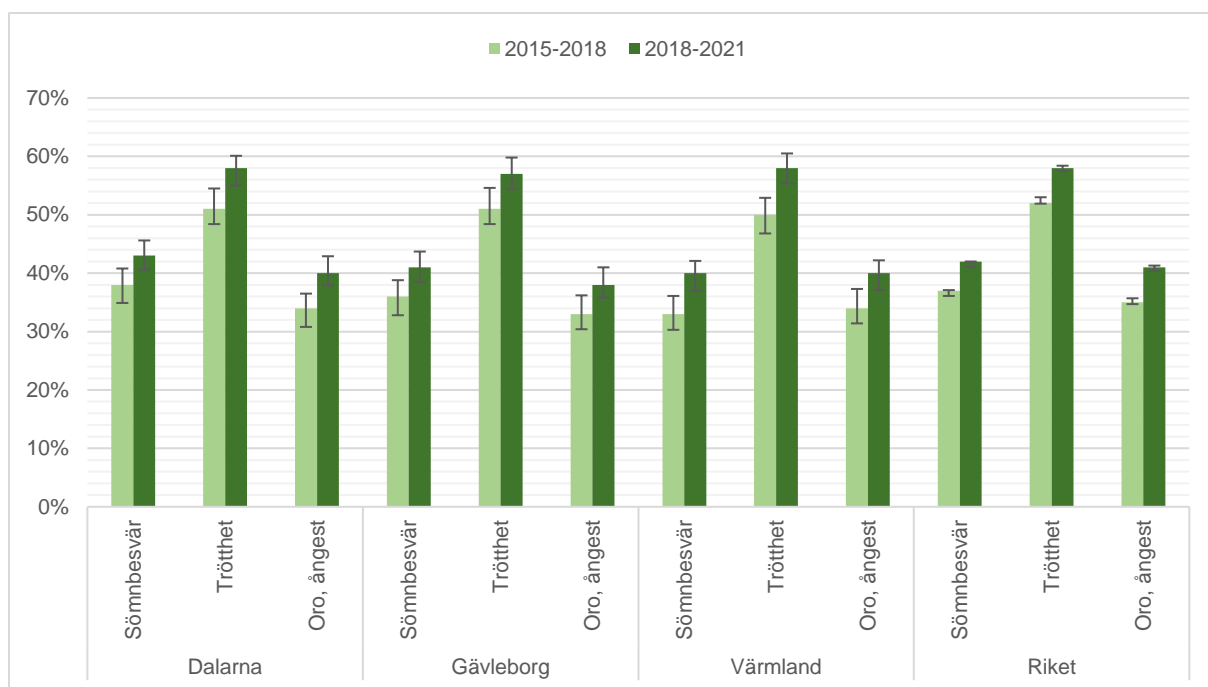

Diagram 39. Symptom på psykisk ohälsa, 2015-2018 samt 2018-2021 (Källa: Nationella folkhälsoenkäten, Folkhälsomyndigheten)

Ekonomiskt utanförskap

Ohälsa och sjukfrånvaro är inte bara negativt ur en hälsomässig synvinkel utan också ur en ekonomisk. Ekonomi har i sin tur betydelse för hälsa och livskvalitet då en god ekonomi innebär bättre möjlighet att delta i samhället och olika sociala aktiviteter på samma nivå som alla andra och dessutom minskar risken för ekonomisk stress.

Det finns ett tydligt samband mellan ekonomi och position på arbetsmarknaden. En mycket liten andel av de som har förvärvsarbete har en låg ekonomisk standard. Låg ekonomisk standard är ett av de vanligaste måtten på ekonomiskt utanförskap och innebär en inkomst som understiger 60 procent av den nationella medianen. Andelen som har en låg ekonomisk standard är betydligt högre bland de som står utanför arbetsmarknaden och andelen har också ökat över tid. har däremot ökat bland grupper som står utanför arbetsmarknaden. År 2011 hade 38 procent av de i Norra Mellansverige som inte förvärvsarbetade låg ekonomisk standard. 2020 hade siffran ökat till 45 procent.²⁸ Med andra ord har skillnaden mellan de som arbetar och de som inte arbetar ökat och att ha arbete har blivit allt viktigare för en god ekonomi.

Andelen som har en låg ekonomisk standard är högre i Norra Mellansverige än i riket som helhet. År 2020 uppgick andelen med låg ekonomisk standard till 14,1 procent i Dalarna och drygt 15 procent i Gävleborg och Värmland, att jämföra med 13,3 procent i riket. Mönstret är detsamma för både förvärvsarbetande och icke förvärvsarbetande, men skillnaden mot riket är större bland personer som står utanför arbetsmarknaden. Sammantaget finns med andra ord fler som står utanför arbetsmarknaden på grund av arbetslöshet eller sjukdom i Norra Mellansverige, och en större andel av dessa människor upplever ett ekonomiskt utanförskap.

²⁸ SCB

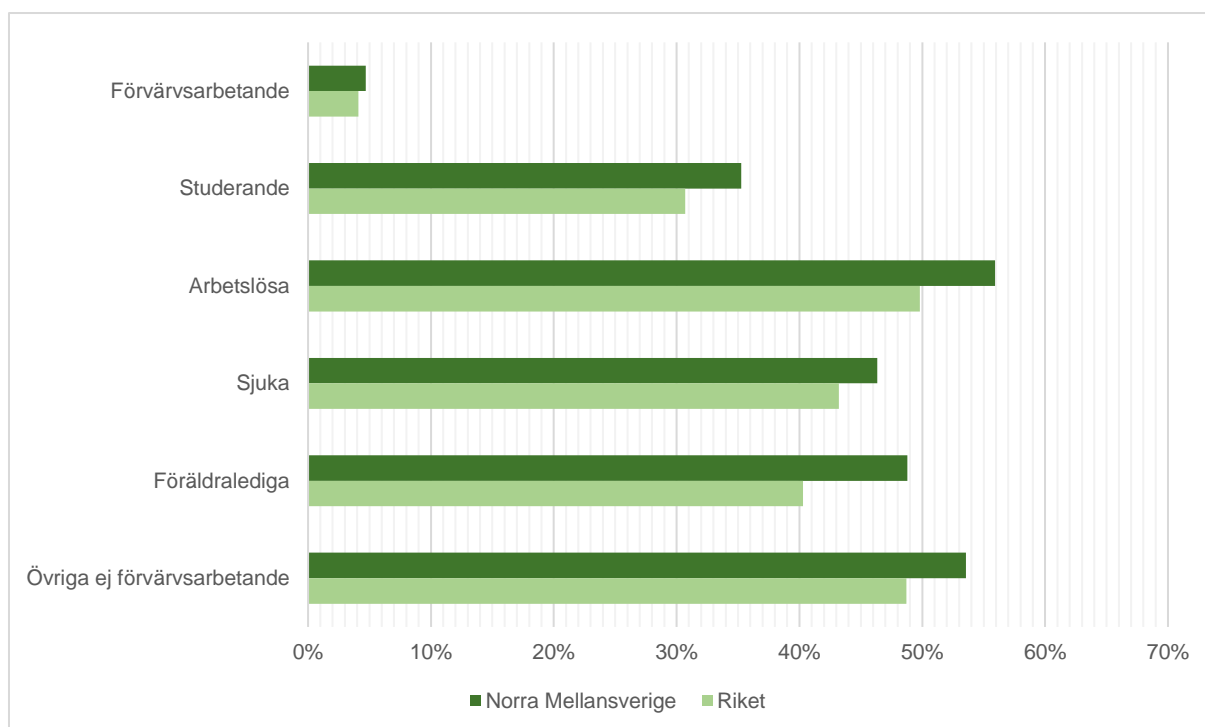

Diagram 40. Andel med låg ekonomisk standard efter sysselsättning, Norra Mellansverige och riket, ålder 20–64 år, 2020 (Källa: SCB)

Ett annat vedertaget sätt att mäta ekonomiskt utanförskap är att se till antalet helårsekvivalenter i befolkningen i arbetsför ålder (20–64 år) som försörjs av sociala ersättningar och bidrag. Med ersättningar och bidrag menas sjuk- och aktivitetsersättning, a-kassa, sjukpenning, arbetsmarknadsåtgärder och ekonomiskt bistånd. Helårsekvivalenter tar hänsyn till att många personer får ersättning för en begränsad tid. Två personer som får ersättning under sex månader vardera räknas som en helårsekvivalent.

I statistiken sticker Gävleborg ut som det län som har den högsta andelen av samtliga län. Andelen helårsekvivalenter i länet uppgår till 18,3 procent av befolkningen vilket är betydligt högre än både Värmland (15,2 procent) och Dalarna (14,1 procent), som båda i sin tur har en högre andel än riket (13,8 procent). Den höga arbetslösheten i Gävleborg är den främsta orsaken till att länet utmärker sig negativt. En ökande arbetslöshet skulle innebära att andelen helårsekvivalenter stiger.

Ekonomiskt bistånd utgör samhällets yttersta ekonomiska skyddsnät för de som inte har möjlighet att försörja sig på annat sätt. Andelen hushåll som får ekonomiskt bistånd uppgick år 2020 till 5,6 procent i Gävleborgs län. I Dalarna och Värmland var andelen något lägre, 5,0 respektive 4,6 procent, men i båda fallen betydligt över riksgenomsnittet på 3,6 procent.²⁹

²⁹ Socialstyrelsen

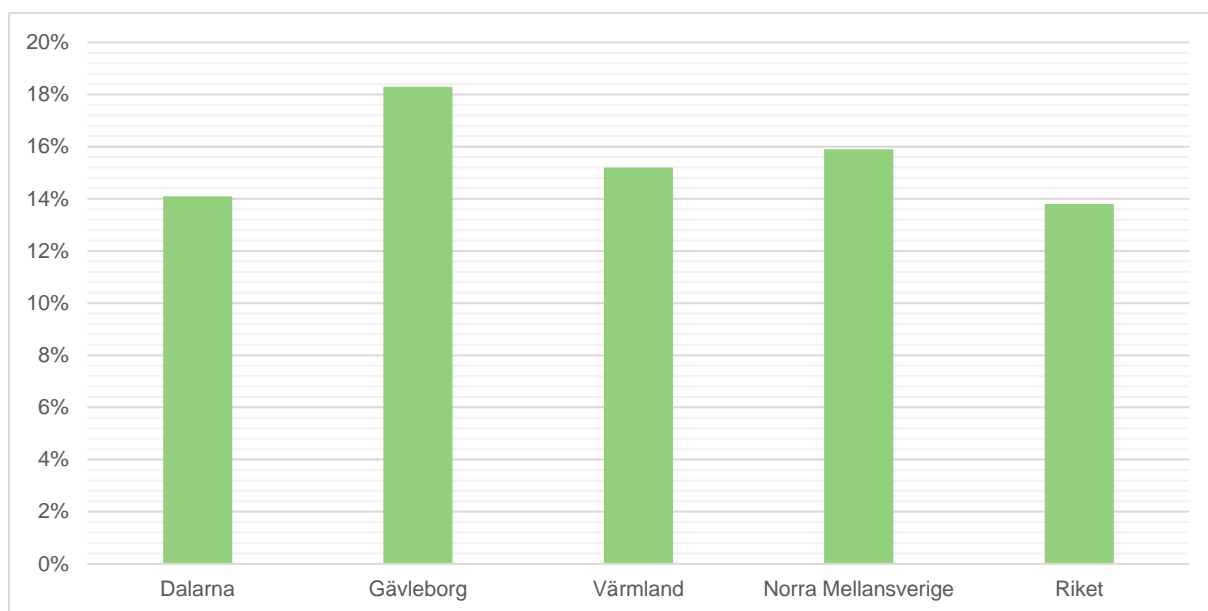

Diagram 41. Andel helårsekvivalenter som försörjs med sociala ersättningar och bidrag per län, befolkningen 20–64 år, genomsnitt perioden 2020-07 – 2021-06 (Källa: SCB)

Det ekonomiska utanförskapet varierar tydligt med ålder och etnisk bakgrund, vilket i sin tur beror på skillnaderna i sysselsättning inom dessa grupper. Andelen unga som lever i hushåll med låg ekonomisk standard är relativt hög jämfört med andra åldersgrupper. Den är också betydligt högre i samtliga tre län inom Norra Mellansverige än i riket, vilket kan förklaras av den höga ungdomsarbetslösheten. Andelen med låg ekonomisk standard minskar sedan med ålder, för att öka igen efter pensionsåldern. Den grupp som sticker ut mest är dock de allra äldsta, de som är 80 år eller mer. Där uppgick andelen med låg ekonomisk standard till 23 procent i Värmland och Dalarna, och 22 procent i Gävleborg år 2020. Framför allt är det äldre ensamstående kvinnor med låga pensioner som tillhör denna ekonomiskt utsatta grupp.

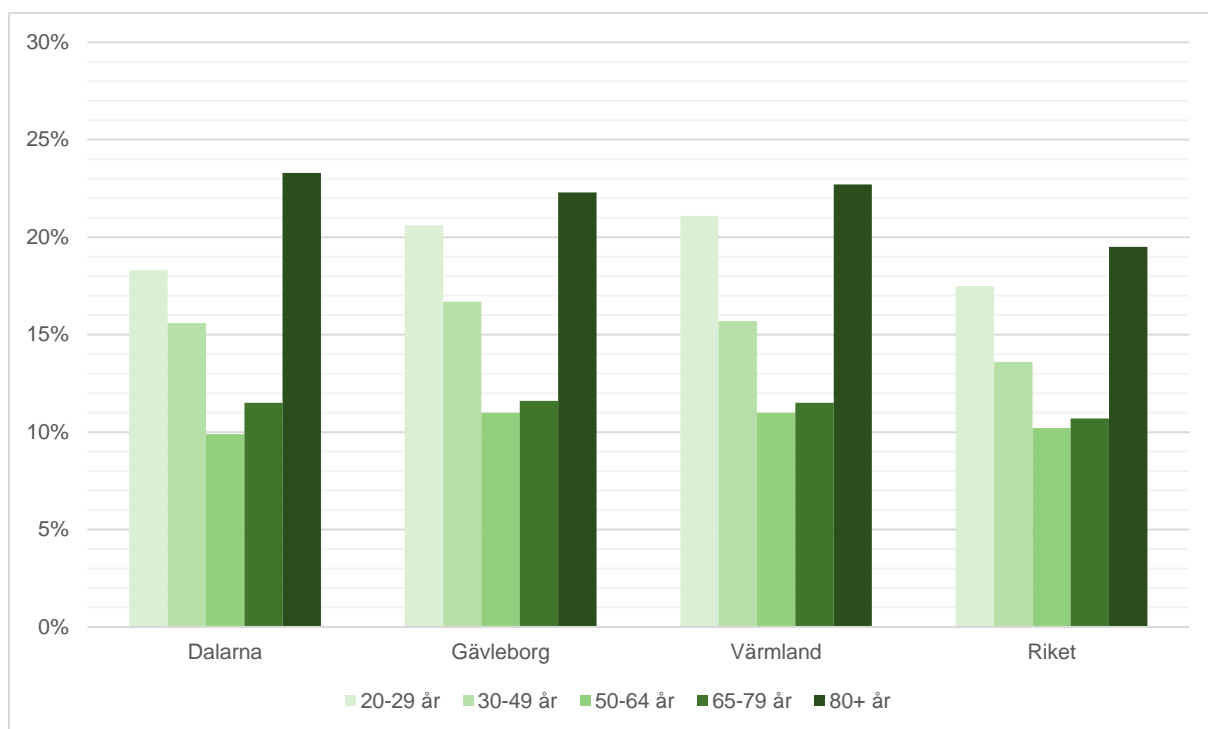

Diagram 42. Andel personer i hushåll med låg ekonomisk standard (inkomst <60 procent av medianen) efter ålder, 2020 (Källa: SCB)

Det finns också stora skillnader mellan personer med svensk respektive utländsk bakgrund. Över en tredjedel av alla personer med utländsk bakgrund i Norra Mellansverige lever i hushåll med låg ekonomisk standard. Det är betydligt fler än i riket som helhet där andelen uppgår till 25 procent. Bland svenskfödda är andelen som lever i hushåll med låg ekonomisk standard ca 10 procent i Norra Mellansverige och 9 procent i riket.

Även skillnaderna mellan inrikes och utrikes födda kan till viss del förklaras av skillnader i sysselsättning. Stora skillnader kvarstår visserligen även om grupperna delas upp i förvärvsarbete respektive icke förvärvsarbete men en viktig orsak är att sysselsättning mäts på individnivå medan ekonomisk standard mäts på hushållsnivå. Eftersom sysselsättningsnivåerna är lägre bland utrikes födda är det vanligare att de lever tillsammans med en partner som inte förvärvsarbetar, vilket påverkar hushållets ekonomiska situation. På motsvarande sätt är det vanligare att personer med utländsk bakgrund som saknar förvärvsarbete lever i hushåll där samtliga vuxna står utanför arbetsmarknaden

vilket även det kan förklaras av skillnader i sysselsättning. Andelen är högst bland nyanlända som står utanför arbetsmarknaden i betydligt högre grad än personer med längre vistelsetid.

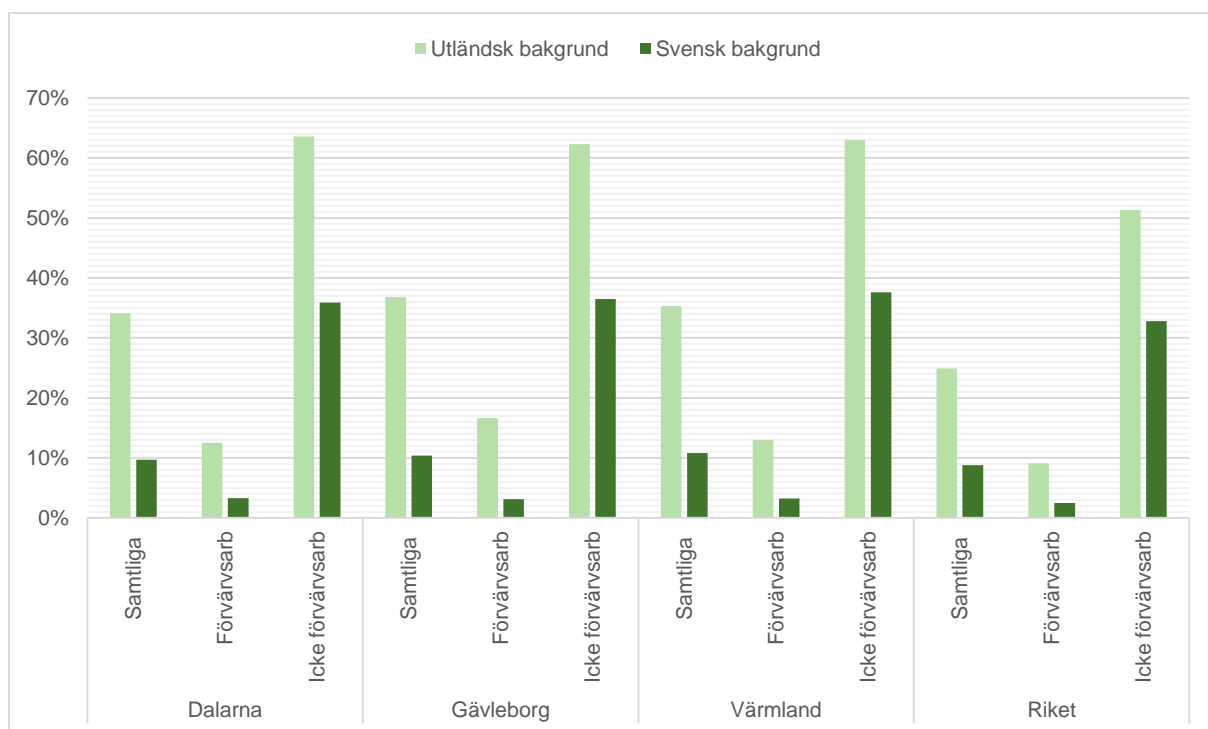

Diagram 43. Andel personer i hushåll med låg ekonomisk standard (inkomst <60 procent av medianen) efter svensk/utländsk bakgrund samt sysselsättningsstatus, ålder 20-64 år, 2020 (Källa: SCB)

Även bland personer med funktionsnedsättning är det ekonomiska utanförskapet stort i relation till befolkningen i helhet. Även här beror det till stor del på gruppens lägre arbetsmarknadsdeltagande. I Nationella Folkhälsoenkäten ställs frågor kring ekonomi. Sex av tio personer med funktionsnedsättning har svårt att få ekonomin att gå ihop och två tredjedelar oroar sig för sin framtida ekonomiska situation, visar analyser baserade på Myndigheten för Delaktighets nationella undersökningspanel³⁰.

³⁰ Myndigheten för delaktighet, 2019, *Ekonomisk jämställdhet*. Resultat från Rivkraft 25, Rapport 2019:4

6. Näringsliv

Norra Mellansverige har ett näringsliv som präglats av större industriföretag och utgör tillsammans med Örebro län Bergslagsregionen, en region med många så kallade bruksorter som har genomgått en stor industriomvandling sedan mitten av 1900-talet. Sysselsättningen har minskat kraftigt i flera av dessa bruksorter och många av dessa orter har präglats av ett större företag som tagit ett stort samhällsansvar på orten. När detta företag har minskat såväl antal anställda som samhällsansvar har detta slagit hårt mot dessa orter. Att en stark aktör under längre tid har stått för innovations- och förändringsförmågan har medfört att det inte funnits strukturer där andra aktörer naturligt har axlat detta ansvar. Entreprenörskapet är lägre på platser med ett eller få dominerande företag än på platser med många små och medelstora företag. Tillverkningsindustrin är fortfarande viktig i Norra Mellansverige, och förväntas vara viktig även i framtiden, men sysselsätter allt färre personer. I takt med att sysselsättningen inom industrin har minskat har den ökat inom andra branscher, främst i den offentliga sektorn men också inom besöksnäring (främst i Dalarna) och handel (där gränshandeln vuxit stort i Värmland).

Den oundvikliga omställningen i näringslivet

Vi kommer i framtiden inte att kunna organisera samhället som vi har gjort hittills, vilket kommer att påverka hela samhället och inte minst näringslivet. Det finns två orsaker till att det förhåller sig så, klimatförändringarna och den demografiska strukturen. Båda dessa kräver var och en för sig att en omställning sker men kommer tillsammans att förstärka detta omvandlingstryck.

Klimatförändringarna

Det står bortom allt rimligt tvivel att den globala uppvärmningen är en följd av mänskliga aktiviteter. Klimatet är ett komplext system och det är svårt att göra exakta förutsägelser av framtida effekter av den globala uppvärmningen, men decennier av klimatforskning har ändå resulterat i klimatmodeller som visar stor precision. Det står därmed klart att om inget görs för att minska utsläppen av koldioxid, och andra gaser som driver den globala uppvärmningen, kommer konsekvenserna att bli stora och i förlängningen kunna göra jorden obeboelig för människan. Redan vid 1,5 graders global uppvärmning blir konsekvenserna stora och vid 2 graders uppvärmning än större. Vid 2 graders global uppvärmning istället för 1,5 grad förväntas 100-tals miljoner fler människor drabbas genom ökad fattigdom, värmeböljor och vattenbrist³¹. För att uppnå 1,5- eller ens 2-gradersmålet krävs en dramatisk omställning då vi ännu inte påbörjat minskningen av CO₂-utsläppen och inte heller uppfyller Parisavtalet. Samtidigt har pandemin visat att stora förändringar ger relativt snabba resultat. Enligt Forskning och framsteg³² föll de globala koldioxidutsläppen med 17 procent tidigt i april 2020, och skulle kunna minska med omkring 7 procent för helåret. Även om denna minskning är tillfällig och koldioxidutsläppen kommer öka i takt med att det globala resandet återupptas så visar det på att en förändring är möjlig.

³¹ <https://www.smhi.se/forskning/forskningsomraden/klimatforskning>

³² <https://fof.se/tidning/2020/6/artikel/minskade-utslapp-under-corona-pandemin>

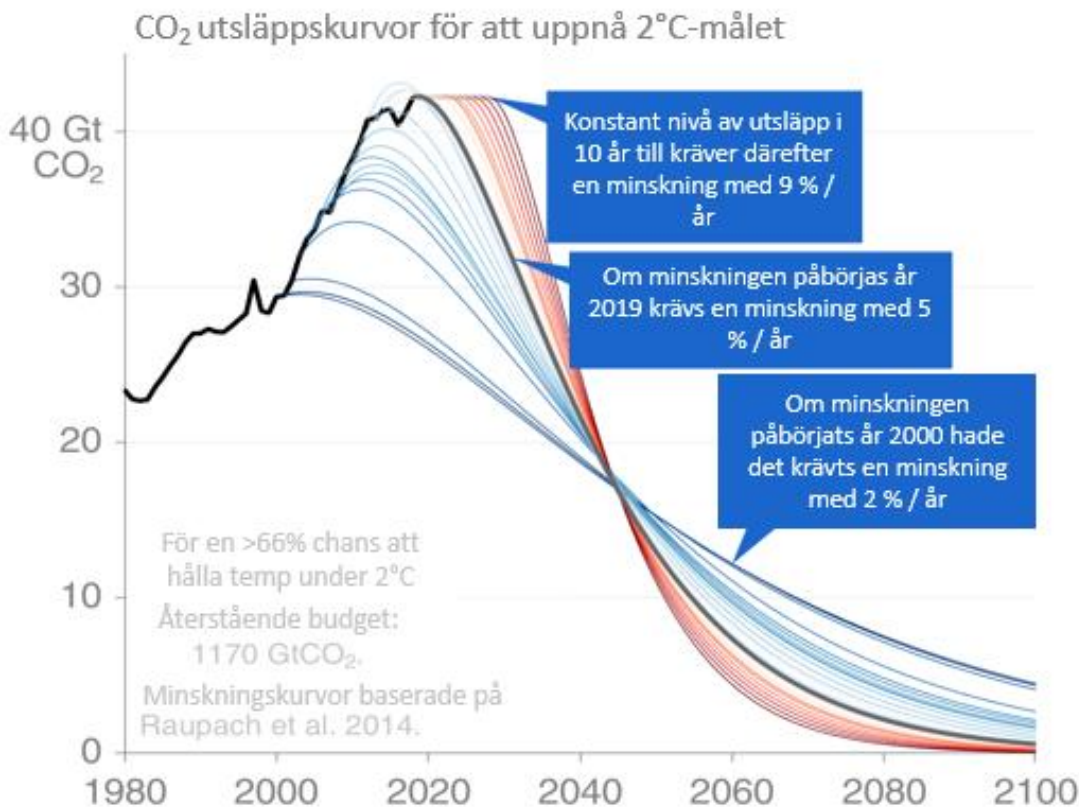

Diagram 44. CO₂ utsläppskurvor för att uppnå 2°C-målet (Källa: Robbie Andrew, Center for International Climate Research, egen bearbetning)

Tillverkningsindustrin står för en stor andel av utsläppen och för att klara klimatomställningen krävs att de i snabb takt ställer om till en fossilfri produktion. Livsmedel och transporter är två andra områden som kommer att behöva ställas om för att uppnå målet om ett fossilfritt Sverige.

En förändrad demografisk struktur

Förändringen av den demografiska strukturen i Norra Mellansverige berördes redan i inledningen av denna rapport, i detta avsnitt kommer utvecklingen att analyseras djupare utifrån ett välfärds- och kompetensförsörjningsperspektiv. Då antalet äldre pensionärer (80+ år) kommer att öka markant ökar också behovet av personal inom vård och äldreomsorg. Detta ökade behov behöver hanteras med ett väsentligt färre antal i arbetsför ålder år 2031 mot vad vi har idag och då upplever vi redan idag en svår arbetskraftsbrist. Det visar tydligt att vi behöver göra en omställning där vi antingen kan producera mer välfärd med lika stor arbetskraft eller minska utbudet av välfärdstjänster. Andra alternativ som står till buds är att utnyttja den arbetskraftsreserv som finns (se avsnittet om arbetsmarknaden), sänka etableringsåldern på arbetsmarknaden eller höja pensionsåldern. Innan Covid-19-pandemin såg vi att etableringen av nyanlända gick snabbare än för några år sedan, att kraven på utbildning och arbetslivserfarenhet har sänkts hos en del arbetsgivare och att alltför många i åldrarna 65+ år förvärvsarbetade, så i viss mån har denna omställning redan påbörjats. Men detta var dock långt ifrån tillräckligt för att hantera den arbetskraftsbrist som rådde under år 2019 och i början av år 2020.

Här bör särskilt nämnas den stora grupp invandrare som anlänt till Sverige under de senaste 5-10 åren. Givet den utmaning vi står inför med en ökad andel äldre, utgör denna grupp en demografisk potential, men då behöver de komma i arbete. Redan idag har dock utrikes födda stor betydelse för kompetensförsörjningen där nästan 20 procent av de förvärvsarbetande på svensk arbetsmarknad är

födda utrikes. Drygt en tredjedel av dessa har invandrat till Sverige de senaste 10 åren. I vissa yrkesgrupper är andelen utrikes födda ännu högre, exempelvis är var tredje läkare i Sverige utrikesfödd. Invandring kan underlätta hanteringen av den demografiska utmaningen med en högre andel äldre i befolkningen. På längre sikt är inte invandringen en lösning då även invandrare blir ett år äldre varje år. För att på lång sikt öka andelen yngre i befolkningen behöver barnafödandet öka, tvärt emot den trend vi ser i alla länder med högt välstånd.

Branschernas sysselsättningsutveckling

Vid en analys av sysselsättningsförändringen per bransch i Norra Mellansverige syns att den industriella omvandling med ett minskat antal sysselsatta som pågått sedan mitten av 1900-talet alltjämt fortsätter. Nu bör nämnas att förändringar i företagets organisering bidrar till att nedgången ser större ut i statistiken än vad den verkligen är. Detta då industriföretagen i allt större utsträckning har valt att outsourca verksamhet, antingen till externa bolag eller till bolag inom samma koncern, men som har det gemensamt att de innehåller anställda som tidigare registrerades inom tillverkningsindustri men som nu registreras i annan bransch, och då främst inom företagstjänster. Därutöver har flera industriföretag genomfört effektiviseringar av sin produktion med följden att de sysselsätter färre personer. Detta har varit avgörande för dem för att de fortsatt ska kunna vara konkurrenskraftiga på en global marknad. Nedgången i industrin är därför reell om än inte så stor som statistiken visar vilket fångas i studier av industrins multiplikatoreffekt på sysselsättningen som visar att varje anställd inom industrin leder till ett antal sysselsatta inom andra branscher.

Förändring antal sysselsatta i Norra Mellansverige år 2008-2020

Källa: SCB:s öppna statistikdatabas. Bearbetning: Peter Möller, Region Dalarna
 OBS! Från och med år 2019 samlas statistiken in på ett annat sätt och är därmed inte fullt jämförbar med tidigare år
 Jord- och skogsbruk definierades om 2011 och därför har förändringen mellan år 2010 och 2011 tagits bort ur beräkningen

Diagram 45. Förändring sysselsättning i Norra Mellansverige 2008–2020 (Källa: SCB)

Det finns en geografisk dimension av denna strukturomvandling där sysselsatta i branschen tillverkningsindustri i större utsträckning är lokaliserade i glesare områden medan sysselsatta i branschen företagstjänster i större utsträckning är lokaliserade i täta områden, antingen i regioncentra eller i en storstadsregion. Nedgången i antal sysselsatta inom tillverkningsindustri kan leda till en uppgång i företagstjänster, men i en annan kommun eller till och med utanför Norra Mellansverige. Denna risk ökar om utbudet av högutbildad arbetskraft inte utvecklas i samma takt i Norra Mellansverige som i storstadsregionerna, en trend som vi ser i Norra Mellansverige (se avsnittet om utbildning ovan).

Omställningskapacitet

Behovet av omställning i Norra Mellansveriges näringsliv är stort, både för att klara klimatförändringar och en förändrad demografisk struktur. Detta gäller särskilt den för regionen viktiga branschen tillverkningsindustri. Hur ser då kapaciteten ut för att klara denna omställning? Vi såg under avsnittet om utbildning att Norra Mellansverige är en region med låg utbildningsnivå vilket delvis är en följd av regionens näringslivsstruktur där det i lägre utsträckning än i andra – ofta tätare – regioner efterfrågas högutbildad arbetskraft. I det avseendet är inte den lägre utbildningsnivån nödvändigtvis negativ för regionens utveckling. Men i perspektivet att näringslivet kommer att behöva genomgå en omställning, för att klara de utmaningar som klimatförändringar och en förändrad demografisk struktur utgör, finns en risk att den låga utbildningsnivån innebär en lägre kapacitet för innovation och omställningsförmåga. Just detta identifierades i studien "Enhanced Strategy for Economic Transformation based on Smart Specialisation (2018)" där det konstaterades att arbetskraften inte i tillräcklig utsträckning har de kompetenser som krävs för att klara en omställning av industrin i Norra Mellansverige.

Innovationsförmågan är sannolikt en viktig del av denna omställning. Om man tittar på riket som helhet så ligger Sverige mycket högt i olika mätningar av innovation i länder. I FN-organet WIPO:s (Global forum for intellectual property) innovations-index är Sverige det tredje mest innovativa landet. I EU:s mätning av hur innovativa medlemsländerna är hamnar Sverige i topp, men det höjs ett varningens finger för att det finns en växande klyfta mellan de minst innovativa regionerna och övriga regioner i EU. Att mäta regional innovationsförmåga är svårt men inom ramen för Reglabs verksamhet har ett innovationsindex tagits fram. Givet svårigheten att mäta innovationsförmåga och förutsättningar för innovation kan Innovationsindex ses som ett bidrag till bilden av innovationsförmågan i Sveriges regioner, om än inte hela bilden.

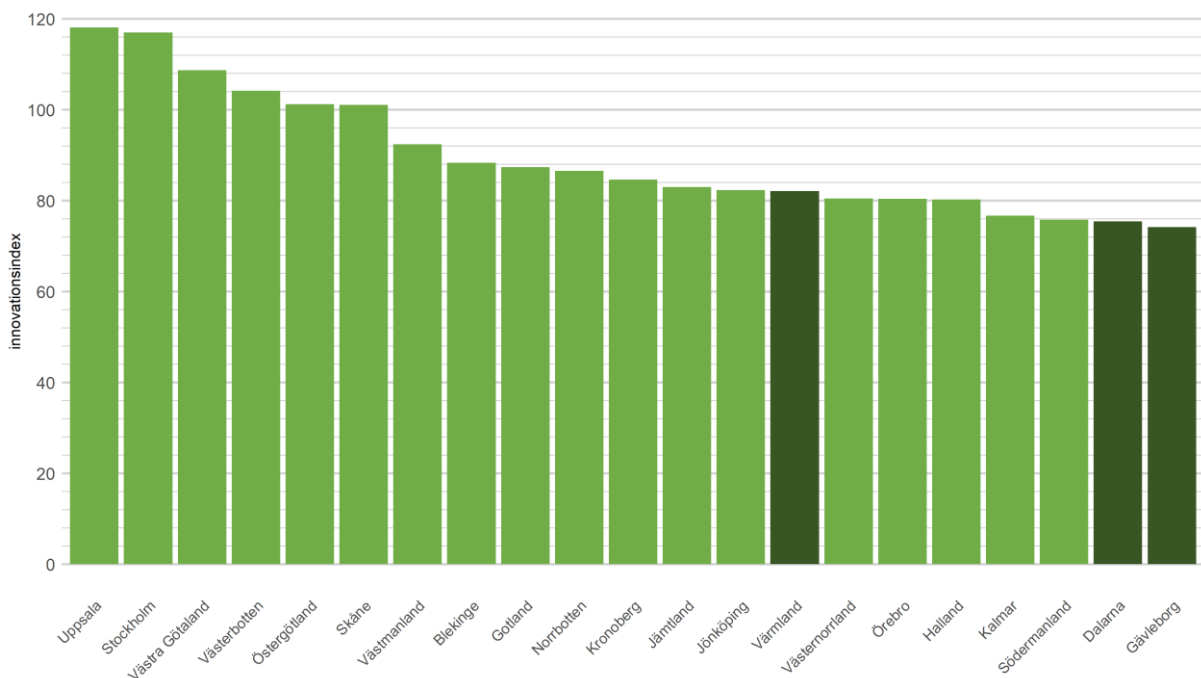

Diagram 46. Innovationsindex år 2021 (Källa: Reglab)

Med det sagt så säger denna bild att innovationsförmågan i Norra Mellansverige är låg i jämförelse med andra regioner i Sverige. I EU:s landrapport år 2020 konstateras att Sveriges samtliga NUTS2-regioner med undantag av Norra Mellansverige har en bruttoregionalprodukt (BRP) som ligger över

genomsnittet för EU:s regioner. Norra Mellansverige tillhör - tillsammans med Östra Mellansverige, Övre Norrland och Mellersta Norrland – de regioner i Sverige som haft en låg eller till och med negativ produktivitetstillväxt. Norra Mellansverige har också identifierats som en ”middle income trap”-region i EU-kommissionens projekt Industrial Transition, vilket innebär att man inte kan konkurrera med låga löner men samtidigt har svårt att attrahera innovationskapital. Särskilt identifierades en låg innovationskapacitet i små och medelstora företag. Det finns en hög grad av internationalisering inom industrin i Norra Mellansverige men till stor del i de allra största företagen, bland de små och medelstora företagen är internationaliseringskapaciteten och kompetensen låg. Dessa analyser ger en sammantagen bild av Norra Mellansverige som en NUTS2-region med ett stort behov av men låg kapacitet att genomföra en stor omställning.

Sammanhållningen i samhället och den kommande omställningen

Vid varje större teknikskifte i historien har det funnits de som vinner och de som förlorar på omställningen. Den utveckling vi sett under senare år med en ökad polarisering, ökade klyftor och minskad tillit till viktiga samhällsinstitutioner som skett i vissa delar av befolkningen, i såväl Sverige som i andra länder, belyser väl betydelsen av att hantera den omställning vi står inför på ett bra sätt, med ett särskilt fokus på grupper med svag ställning på arbetsmarknaden och de som kan tänkas få det sämre under omställningen. Tilliten till viktiga samhällsinstitutioner är fortsatt hög i Sverige men det finns vissa oroväckande tendenser att den sjunker i vissa grupper, och särskilt bra fäste tycks dessa tendenser få i grupper som upplever att de får det sämre. Att i den kommande omställningen inkludera hela befolkningen är därför av stor vikt för att kunna upprätthålla en fortsatt hög tillit i samhället.

I Långtidsutredningen 2019 konstaterades att vi haft ökade klyftor i Sverige mellan de som står utanför och de som har en stark ställning på arbetsmarknaden. Om Norra Mellansverige behöver genomgå en omställning för att klara såväl klimat- som demografiutmaningarna, har en svag kapacitet att genomföra denna omställning, har en högre andel invånare med svag ställning på arbetsmarknaden och vi samtidigt har ett trygghetssystem där de med svag ställning utsätts för en hårdare bedömning för att få ta del av vad de upplever som rättmätig ersättning på grund av bristande förmåga att delta på arbetsmarknaden, finns risk för att tilliten till samhället sjunker i dessa grupper.

Branschbredd

Branschbredd är ett mått på näringslivets diversifiering och kan räknas fram på basis av antal företag, arbetsställen eller förvärvsarbetande. I denna analys används antalet förvärvsarbetande som grund för beräkningen. Branschbredden beräknas genom att dividera antalet branscher i vilka det finns förvärvsarbetande i Norra Mellansveriges kommuner med antalet möjliga branscher (832 stycken enligt SNI 2007). Branschdiversifieringen kan anta ett värde mellan 0 och 1, där ett högre värde innebär ett mer diversifierat näringsliv.

Den största branschdiversifieringen i Norra Mellansverige finns i Gävle, som har ett värde på 0,57. Det innebär att 57 procent av samtliga branscher finns på orten. Tvåa i Gävleborg är Hudiksvall med ett värde på 0,41 och trea Bollnäs på 0,39. Näst störst branschbredd i regionen finns i Karlstad, med ett värde på 0,56. I Värmland har sedan Kristinehamn den näst största branschbredden på 0,33 och Arvika är trea på 0,32. I Dalarna är det Falun som har den största branschdiversifieringen på 0,49. Borlänge är tvåa på 0,43 och Mora har tredje störst branschbredd på 0,33.

Det största glappet mellan den stad i länet som har störst branschbredd och den som har näst störst syns i Värmland, där Kristinehamn har 23 procentenheter färre branscher representerade än

Karlstad. Detta kan jämföras med Dalarna där Borlänge bara har 6 procentenheter färre branscher än Falun. Det här är helt enkelt resultatet av olika strategier i länen. I Värmland satsas det framför allt på Karlstad som länets tillväxtort, medan Falun och Borlänge delar på det ansvaret i Dalarna. Branschbredden bekräftar alltså att dessa olika strategier fungerar.

Omsättning och antal arbetsställen

Vissa branscher är viktiga för Norra Mellansverige tack vare sin ekonomiska betydelse, medan andra är viktiga för att de sysselsätter en stor del av befolkningen. Andra branscher har helt andra värden, som till exempel kulturen som både har en låg omsättning och ett relativt litet antal arbetsställen men bidrar till städernas attraktivitet och invånarnas livskvalitet.

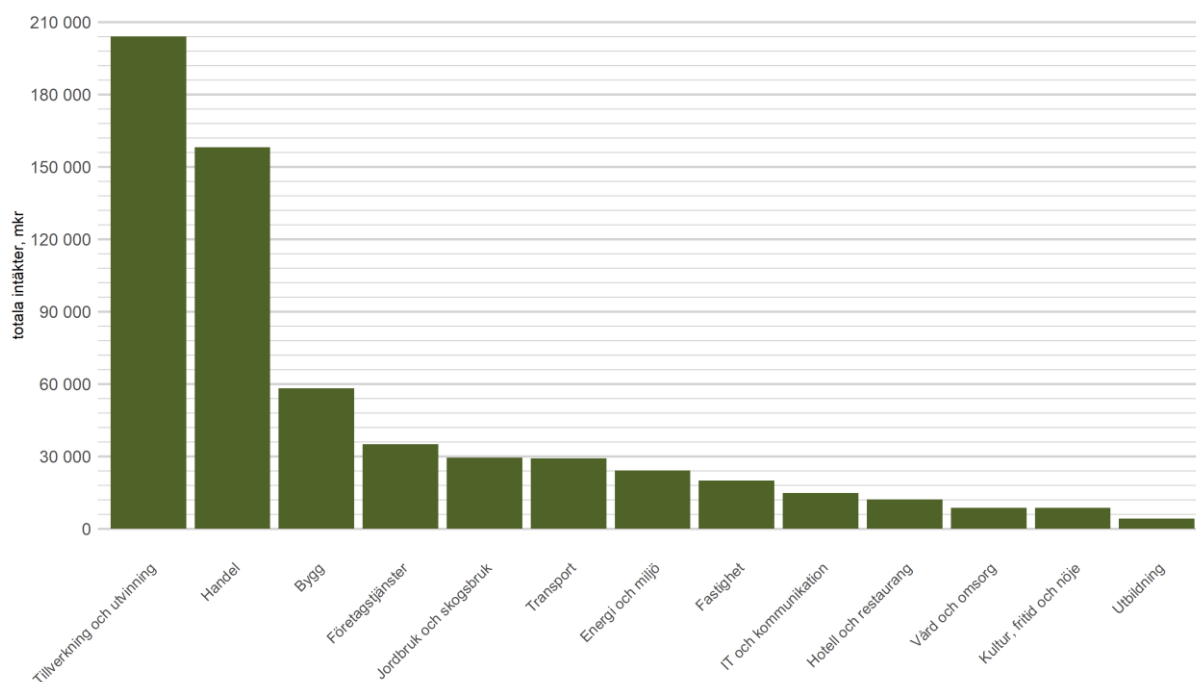

Diagram 47. Branschernas totala intäkter i mkr, 2019, Norra Mellansverige (Källa: SCB)

Tillverkning och utvinning är den bransch som i alla tre länen omsätter mest och sysselsätter flest. I Norra Mellansverige var strax över 54 000 personer anställda inom tillverkning och utvinning 2020, men dessa arbetar vid några få – men stora – arbetsställen. Tillverkning och utvinning stod för en tredjedel av den totala omsättningen i Norra Mellansverige 2020, men enbart 5 procent av antalet arbetsställen.

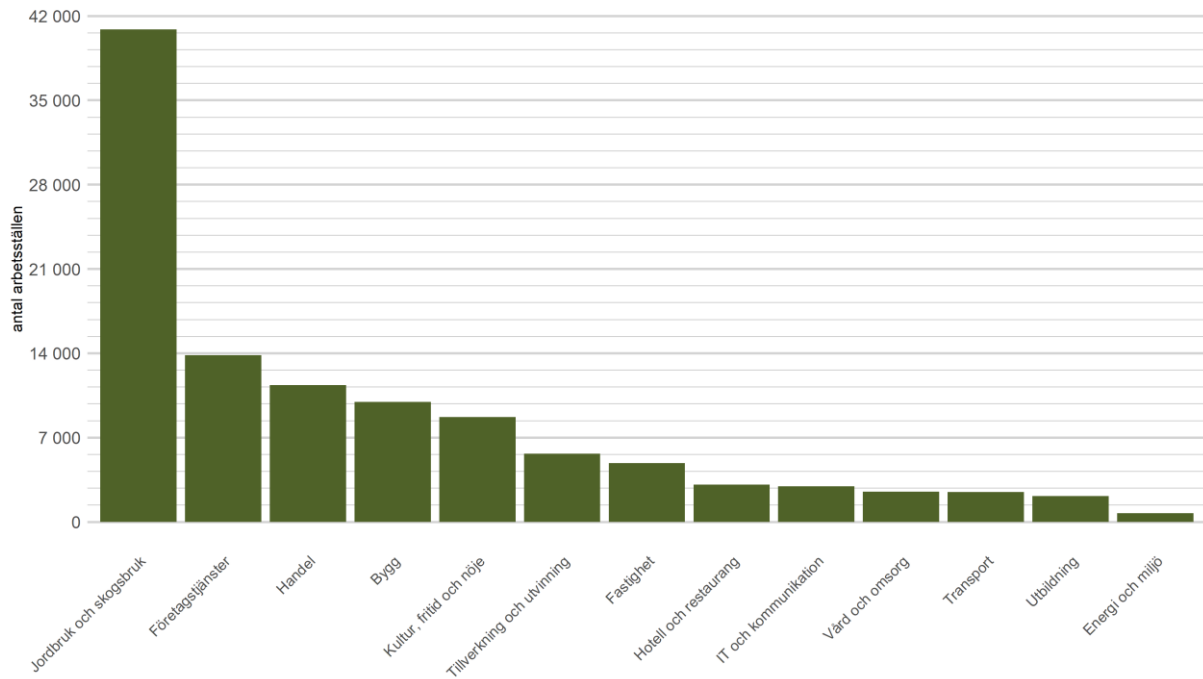

Diagram 48. Antal arbetsställen 2019, Norra Mellansverige (Källa: SCB)

I Norra Mellansverige var nästan 13 700 personer sysselsatta inom jordbruk, skogsbruk och fiske år 2020, och många av dessa är skogsägare i form av egenföretagare. Omsättningen inom branschen är dock liten. Trots att branschen har 37 procent av antalet arbetsställen står den bara för knappt fem procent av den totala omsättningen.

7. Diskussion och sammanfattning

De tre länen i Norra Mellansverige står inför en rad olika utmaningar: en förändrad demografisk struktur med en allt högre andel äldre, en låg utbildningsnivå, en hög arbetslöshet, höga nivåer av ohälsa och ekonomiskt utanförskap, en könssegregerad arbetsmarknad, ett näringsliv i behov av omställning och en relativt låg innovationsgrad. Inom samtliga dessa områden utmärker sig Norra Mellansverige negativt i en jämförelse med övriga riket och har som enda svenska NUTS 2-region klassificerats som en övergångsregion.

Den låga utbildningsnivå som präglar regionen återspeglas på alla nivåer inom skolväsendet: andelen behöriga till gymnasiet är lägre än i riket, en lägre andel väljer högskoleförberedande gymnasieprogram, en lägre andel studerar vidare på högskola efter avslutat gymnasium, och regionen har problem att behålla sina unga akademiker i länet. Utbildningsnivån kan få konsekvenser för omställningsförmågan i en region, eftersom det kommer att behövas välutbildad personal för att möta utmaningar kopplade till bland annat digitalisering och klimatomställning. Samtidigt bör det påpekas att ur ett kompetensförsörjningsperspektiv saknas också personer med yrkeskompetens från gymnasiet. Just den kategorin, personer med gymnasial yrkesutbildning, kommer det att bli stor brist på framöver, visar SCB:s prognoser.

Kompetensförsörjning är den största utmaningen för näringslivet och beror på både utbildningsnivå och demografi. Näringslivet i Norra Mellansverige domineras av tillverkningsindustrin, som tillsammans med offentlig sektor är de största arbetsgivarna. Flera yrken inom de dominerande branscherna kräver enbart gymnasiekompetens, något som förklarar den låga utbildningsnivån i NUTS 2-regionen. Samtidigt pågår en omvandling från ett industri- till ett tjänstesamhälle, där både klimatkris och digitalisering ställer krav på omställning. Omställningen kräver välutbildad arbetskraft inom dessa näringar. Det råder också en stor brist på kompetens inom bland annat skolan och hälso- och sjukvården, som kan komma att öka ytterligare framöver till följd av en åldrande befolkning. Kompetensförsörjningen påverkas också av könssegregationen på arbetsmarknaden, som är relativt omfattande i Norra Mellansverige. Föreställningar och normer kring kön på arbetsmarknaden begränsar människors yrkesval, vilket gör att de kanske inte söker sig till de yrken de är mest lämpade för eller där behoven av arbetskraft är som störst.

Arbetslösheten bland ungdomar och utrikes födda är hög i Norra Mellansverige men med stora skillnader mellan länen, till följd av bland annat skillnader i branschstruktur. Till exempel har Gävleborg den högsta ungdomsarbetslösheten i landet medan Dalarna har en betydligt lägre ungdomsarbetslöshet, bland annat till följd av sin stora besöksnäring. Även sett till arbetslöshet bland utrikes födda sticker Gävleborg ut negativt men både Dalarna och Värmland ligger betydligt sämre till än riksgenomsnittet. Arbetslösheten är särskilt hög bland personer som saknar gymnasieexamen, och efterfrågan på lågutbildad arbetskraft kommer att fortsätta minska framöver. Att sakna arbete innebär i sin tur en kraftigt ökad risk för ekonomiskt utanförskap, och sambandet mellan arbete och ekonomi har ökat över tid. Att få fler att ta gymnasieexamen är med andra ord en förutsättning för minskad arbetslöshet, förbättrad ekonomi och för en ökad jämlikhet.

Även ohälsan är hög i Norra Mellansverige, åtminstone sett till antalet sjukdagar för den arbetsföra befolkningen. Ohälsan är betydligt större bland kvinnor än bland män, och könsskillnaderna är särskilt stora i åldrarna där hemmavarande barn är vanligt. Psykisk ohälsa är den vanligaste orsaken till sjukskrivning, särskilt bland kvinnor. Frånvaro från arbetsmarknaden på grund av sjukdom riskerar att leda till ett ekonomiskt utanförskap. Andelen av de sjuka som har en låg ekonomisk standard är högre i Norra Mellansverige än i riket. Den har också ökat över tid, i takt med att förvärvsarbete blir allt viktigare för privatekonomin. Att motverka ohälsa är alltså viktigt ur både ett hälsoperspektiv och

ett ekonomiskt perspektiv. Personer utan gymnasieexamen är överrepresenterade bland de med sämre hälsa, oavsett om hälsa mäts genom sjukfrånvaro, förekomst av sjukdomstillstånd eller förväntad livslängd.

De trender som analysen pekar ut är långsiktiga och trögrörliga. Demografisk struktur, utbildningsnivå, arbetsmarknadsstruktur, kompetensförsörjning och folkhälsoläge är i regel stabila över tid, med mycket små årliga variationer. Det sagt kan ändå utvecklingen påverkas av externa (och interna) chocker som styr utvecklingen i en annan riktning. Covid 19-pandemin var en sådan extern chock som innebar stor påverkan på framför allt arbetsmarknad, ekonomi och hälsa. I Norra Mellansverige, liksom i resten av landet, insjuknade ett stort antal människor och många har också avlidit till följd av sjukdomen. Arbetslösheten ökade kraftigt under en period under våren 2020. Vissa förlorade sina arbeten eller sina företag, andra fick svårare att hitta arbete. Andra externa chocker kan få liknande, eller helt andra, konsekvenser. När rapporten skrivs går kriget i Ukraina in på sin andra månad. Kriget kan påverka befolkningssammansättningen genom ökad invandring, något som vi såg exempel på 2015/2016. Ändrad befolkningssammansättning kan i sin tur komma att påverka bland annat möjligheterna till kompetensförsörjning, behovet av utbildning (inte minst SFI) och nivåer på arbetslöshet och ohälsa. Kriget i Ukraina kan också få konsekvenser för ekonomin. Sanktioner mot Ryssland kan till exempel påverka både import och export för svenska företag, både direkt i form av handel med Ryssland och indirekt i form av påverkan på den globala konjunkturen. I skrivande stund är det mycket svårt att bedöma vilka konsekvenser det får för Norra Mellansverige.

Det går inte heller att säga hur omfattande eller långsiktiga effekterna av externa chocker kan bli. Covid 19-pandemin innebar stora konsekvenser för bland annat arbetsmarknaden men idag, drygt två år efter pandemiutbrottet, har stora delar av arbetsmarknaden återhämtat sig. Merparten av alla restriktioner i Sverige togs bort 9 februari 2022 och ekonomin håller på att återhämta sig, både nationellt och globalt³³. Arbetslösheten i Norra Mellansverige är under våren år 2022 lägre än innan pandemins utbrott, och många som varslades eller permitterades har antingen återvänt till sina arbeten (och till fulltidsarbete) eller hittat nya arbeten i samma eller annan bransch. Hur folkhälsan påverkats är än så länge oklart men en övervägande majoritet av alla som smittats är idag friska igen och Covid-19 klassas sedan 1 april 2022 inte längre som en samhällsfarlig sjukdom.

Externa chocker behöver inte komma i form av pandemi eller krig. Mindre ”chocker” som kan få stor betydelse för utvecklingen i en region som Norra Mellansverige kan till exempel komma i form av företagsnedläggningar eller etableringar. Samtidigt som externa chocker kan få stor betydelse för utvecklingen i Norra Mellansverige är det dock inte troligt att de påverkar de grundläggande strukturella förutsättningarna. De trender som diskuterats i analysen styrs inte enbart av externa förutsättningar, så som tillgång till jobb. Utbildningsnivåer, könssegregation på arbetsmarknaden, diskriminering och innovationsförmåga påverkas också av bland annat traditioner och normer. Sådana är i regel trögrörliga varför det är troligt att de grundläggande mönster som analysen redogör för kommer att bestå över tid, oavsett utvecklingen i Ukraina eller andra framtida krig, pandemier och andra eventuella händelser.

³³ <https://www.ekonomifakta.se/Fakta/coronakrisen/>